

Voruta

Nr. 21 (687)

2009 m. lapkričio 7 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

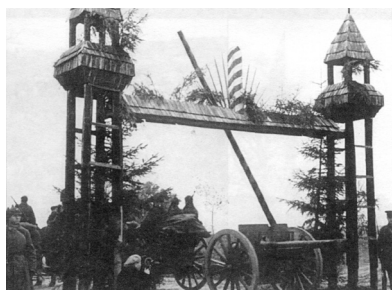
ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

4

Antanas TYLA

**Vilniaus apskrities
istorinis
kontekstas**

8

Arūnas BUBNYS

**Lietuvos
okupacijų
tyrimai**

Kur šiandien mus kviečia Vilniaus žygis

*Lietuvos Respublikos Seimo nario Gintaro Songailos kalba
Vilniaus sugrįžimo 70-ųjų metinių iškilmingame minėjime Vilniaus Rotušėje*

Gintaras Songaila

**Mielieji, čia susirinkę
Vilniaus žygeiviai!**

Šiandien švenčiame vieną iš esmingiausių Lietuvos naujausios istorijos įvykių – Vilniaus ir aplinkinių Lietuvos žemių sugrįžimą. Šis minėjimas turi dvejopą reikšmę – istorinės atminties gaivinimą ir poveikį šiandienos politikai.

Dėl Vilniaus žygio dienų istorinės pamokos (istorinės reikšmės supratimo) – tiek jaunajai kartai, tiek ir jau pražilusiems piliečiams – šiandien kaip ir nėra nesutarimo. Takoskyra šioje srityje yra tik tarp abejingumo ir meilės savo tautai bei valstybei.

Mes be Vilniaus nenurimsim! Tokia tuomet buvo ir valstybės politika, ir gyvas tautos šūkis. Tai mums ir šiandien

*Lietuvos kariuomenę sveikina Vilniaus Lietuvių Tautinio komiteto pirmininkas
Konstantinas Stašys*

yra pamoka apie vienybę ir patriotinį švietimą, apie tikrą tiltą tarp tautos ir valstybės, nutiestą ant gyvybiškai svarbių, ilgalaikių nacionalinių interesų. Ir pagaliau – tai pamoka, kad kiekvienai,

net ir negausiai tautai verta kovoti dėl istorinio teisingumo, dėl savo teisių, dėl tiesos. Net jei pasaulio galybės pasirenka melą ar priespaudą.

Nukelta į 9 p.

Vilniaus apskrities istorija

Vilniaus apskričiai – septyniasdešimt

Jonas Vasiliauskas

Spalio 27 dieną Vilniaus apskrities viršininko administracijos patalpose įvyko istorinė konferencija „Vilniaus apskričiai–70“, skirta paminėti Vilniaus apskrities atkūrimo 70-metį. Susirinkusiesiems sveikinimo žodį tarė Vilniaus apskrities viršininkas Jonas Vasiliauskas, pranešimus skaitė akademikas profesorius hab. dr. Antanas Tyla, Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos Bibliografijos ir informacijos skyriaus vedėja Zita Tiukšienė, Genocido ir rezistencijos centro vyriausiasis speci-

alistas Stanislovas Buchaveckas, Vilniaus universiteto istorikas prof. dr. Alfredas Bumblauskas.

Vilniaus apskrities viršininko padėkos buvo pareikštos kultūriniam ir tautiniam Vilnijos krašto atgimimui daug nusipelnusiems žmonėms – „Vorutos“ skaitytojams gerai pažįstamiems prof. K. Garšvai, žinomam pedagogui Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordininkui A. Masaičiui, laikraščio „Voruta“, kuris neseniai atšventė 20 metų sukaktį, leidėjui ir redaktoriui J. Vercinkevičiui ir kt.

Įvyko Vilniaus Juozo Tallat Kelpšos konservatorijos mokytojų ir mokinių koncertas.

Istorinių lūžių kryžkelėse

Pasak hab. dr. prof. A. Tylos, Vilniaus apskritis kaip administracinis vienetas susiformavo jau buvusioje Lietuvos Kunigaikštijoje ir buvo žinoma nuo XVI a., o Lietuvos Taryba, 1918 m. skelbdama „atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje“, „tik pakartojo mūsų tautos sąmonėje išlikusį ilgą okupacijų metų nesunaikintą šio Lietuvos krašto svarbos

Nukelta į 12 p.

VORUTAI 20-mečio proga

Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ 20-mečio sukakties proga sveikinu laikraščio leidėją ir redaktorių p. Juozą Vercinkevičių, laikraščio bendradarbius, skaitytojus ir autorius.

Garbingo atminimo kardinolas Vincentas Sladkevičius buvo pasirinkęs savo kaip vyskupo šūkį „Viešpatie, padaryk mane gerumo ženklui“.

Gerbiamas Redaktoriau, Jūsų pasiaukojimas „Vorutos“ leidybai, ypač pirmaisiais metais, pareikalavo iš Jūsų daug kūrybingumo ir drąsos, bet viską nugalėjo Jūsų meilė Tėvynei ir ištikimybė istorinei tiesai. Pažvelgus į Jūsų ištvermingai kilnų kūrybinį darbą, labai Jums tiktų šūkis – „Tau, Tėvyne, mano kūryba ir visos mano jėgos“.

*Dievo palaimos Jūsų tolesniuose darbuose linki
Kaišiadorių vyskupas Juozas MATULAITIS*

Mažoji Lietuva

Padėkos dr. Dietmarui Albrechtui filmas

Astrida PETRAITYTĖ, Vilnius

Filmo režisierius Arvydas Barysas

Filmo rėmėjai Marija ir Martynas Purvinai

Dr. D. Albrechtas konferencijos, skirtos J. Bobrowskiui, metu Kaune

Jau iškilmingoje ordinų įteikimo Varsio 16-osios proga ceremonijoje, į kurią dr. Dietmaro Albrechtas – J.E. Prezidento Valdo Adamkaus apdovanoto „Už nuopelnus Lietuvai“ – būrelis gerbėjų buvome kviešti, patyriau, jog šio Lietuvos bičiulio „pėdsakus“ fiksuoja filmuotojų komanda... Kauniečių ketveriukėje, greta režisieriaus Arvydo Baryso bei jo žmonos Aušros, pasišventėliškai tampančios įgarsinimo aparatūra, – dar ir mažlietuviškosios darbuotės lauke puikiai žinomi architektai Marija ir Martynas Purvinai, pasirodo, ne tik inicijavę, bet ir fundavę filmą apie ilgametį *Ostsee Akademie* Travemiundėje vadovą, *Academia Baltica* Liubeke įkūrėją dr. D. Albrechtą. Vis tai nugirstant: filmavimo komanda Liubeke, ji apsilankė Ragnhild ir Dietmaro Albrechtų namuose..., tai vėlgi susiduriant su pačiais Albrechtais, „sekamais“ filmavimo kameroms, Thomo Manno festivalio metu Nidoje, išties darėsi smalsu kuo greičiau pamatyti galutinį „kūrybos produktą“. Tokia proga pasitaikė spalio 27-ąją, nors tam teko nukakti į Kauną: pačią pirmąją filmo, vokiškojo varianto – „Versunken wie Vineta. Wege zu den Nachbarn an der Ostsee. Ein Porträt“ (maždaug: „Nugrimzdę lyg Vineta. Keliai pas Baltijos jūros kaimynus. Portretas“) premjerą surengė VDU Humanitarinių mokslų fakultetas, organizatorės vaidmenį prisiėmus Vokiečių ir prancūzų filologijos katedros vedėjai prof. dr. Sigita Barniškienei, aktyviai filmuotojų talkininkei – būtent ji vertė autorinius tekstus į vokiečių kalbą.

Iškart galima pasakyti, jog šių eilučių autorė buvo vienintelė, filmui išsakiusi priekabas, visų kitų jis buvo įvertintas entuziastingai. Gal man kliudė išankstinis filmo būtent apie Dietmarą Albrechtą laukimas?

Keliolika pirmųjų minučių mėginau save perorientuoti: ne, čia, pasirodo, kitas filmas...; ir tik galiausiai susivokiau: taip, tikrai apie Albrechtą... O gal pačiu „trigubu“ pavadinimu buvo užprogramuotas keliasluoksnis pasakojimas, jį pradedant nuo seniausių istorinių sąsajų tarp Lietuvos (pagoniškų baltų genčių) ir Vokietijos, prisimenant Gedimino iš Liubeko parsikviestuosius amatininkus, klastingąjį Molotovo-Ribentropo paktą ir pan., įpinant *Ostsee Akademie* vykdytą švietėjišką misiją ir kilusį finansinių rėmėjų nepasitenkinimą, privertusį trauktis akademijos vadovą dr. Dietmarą Albrechtą, jo įkurtą *Academia Baltica*, tolydžio dažninant pokalbių su D. Albrechtu kadrus... Kadangi laukiau ne tiek „veikėjo“ (ne, jokios ironijos – pačia geriausia šio žodžio prasme), kiek „visuminio“ portreto, pritrūko man ir asmeninių potėpių – štai kadruose šalia garbiojo pašnekovo nekart matoma ir jo „antroji pusė“, regis, nėkart neįvardinta (atsiprašau, jei man koją pakišo nepakankamas vokiečių kalbos išmanymas), o iš pašonės krebždenosi: kas, jei ne ponias Ragnhild jau tris dešimtmečius, ir Fortūnai šypsantis, ir jai nusigręžiant, yra toji tyliai, niekam tarsi nematoma palaikanti, paremianti, paguodžianti...

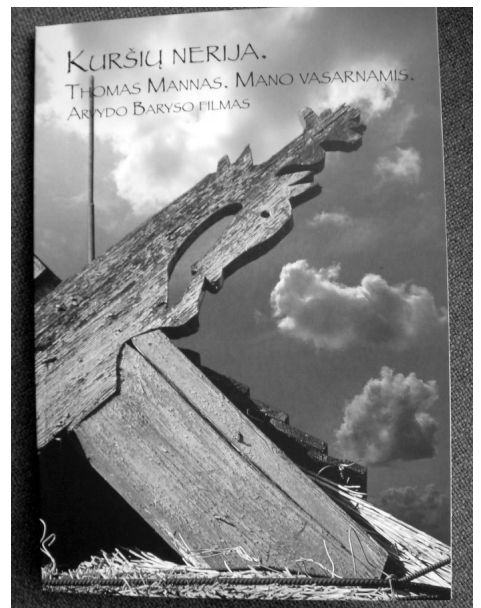
Vis dėlto „sirgdama“ už šį filmą, visai nudžiugau, jog mano skepsis buvo balsas tyruose: visiems – pradedant studentais, baigiant fakulteto prodekanu doc. dr. Rūta Eidukevičiene – labai patiko tas gan platus istorinis (ir šiandieninis kontekstinis) įvadas... Renginio organizatorė S. Barniškiene savo išpučius „Mažosios Lietuvos“ internetinės svetainės skaitytojams apibendrino taip: „Filmas vykęs, įdomus, informatyvus. Jame įamžintas dr. Dietmaras Albrechtas,

dėl to jis turės išliekamąją kultūrinę reikšmę.“

Po filmo režisierius A. Barysas širdingai dėkojo idėjos autoriams bei fundatoriams, filmavimą rėmusiems ne tik finansiniais, bet ir intelektualiniais resursais – Marijai ir Martynui Purvinams. Architektų pora pasidalijo motyvais, paskatinusiais juos šiam filmui aukoti savąsias santaupas.

M. Purvinienė akcentavo: dr. Dietmaras Albrechtas – Lietuvai be galo daug gero padaręs žmogus. Ir jai su vyru tekę nuo 1994-ųjų važiuoti Vokietijon, dalyvauti D. Albrecht vadovaujamų Akademijų seminaruose. Be viso to, anot p. Marijos, nebūtų buvę ir „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“. Langą į Prūsiją jai atvėręs būtent dr. Albrechtas. Filmas esąs padėka tiek Lietuvai padėjusiam, ryšius tarp Lietuvos ir Vokietijos stiprinusiam žmogui. Be to, filmo koncepcijoje svarbus istorinis momentas: prieš daugelį šimtmečių vykę ne tik kryžiuočių karai, bet ir mezgęsi prekybos, amatininkystės ryšiai: štai Šv. Gertrūdos bažnyčia Kaune – vokiečių funduota... M. Purvinienė iššifravo ir mįslingąją pavadinimą „Vineta“: vokiečiams šis kadaise prie Šėcino buvęs ir nugrimzdes miestas esąs Atlantidos atitikmuo

M. Purvinas priminė ir tai, kad tūkstantmetė Lietuvos – Vokietijos santykių istorija nebuvusi vien smagi (galėdamas pasiremti nelinksmu asmeniniu pavyzdžiu: prieš 70 metų jo tėvas, viską palikęs, turėjo bėgti nuo nacių), ir tai, kad šis dramatismas nėra vienareikšmis: štai Klaipėdos krašte jo sutikta senutė, beje, lietuvių kilmės, baisiausiai piktinosi: „Ka tie lietuviai mums padarė!“ Ir štai tokiame istoriškai nulemtame nesusišnekėjimo kontekste švystelėjusi žvaigždė – dr. Dietmaras Albrechtas, kuris

pasistengė į *Ostsee Akademie* renginius žmones iš Lietuvos pakviesti dar tuomet, kai ryšiai su Vakarais buvę visai menki. Dabar, po dvidešimtys aktyvaus bendravimo su Lietuva ir jos atstovais metų dr. Albrechtui traukiantis iš visų darbų, šiuo filmu norėta jam padėkoti.

Dar smagiai pažiūrėjus trumpą ankstesnį A. Baryso filmuką „Mano vasarnamis“ (Thomo Manno paskaitos apie įsikūrimo Nidoje motyvus tekstu perpinti romantiškieji Kuršių nerijos vaizdai), režisierius renginį užbaigė, sudainuodamas liaudies dainą „Čiulba ulba sakalas“...

Puiku, kai čiulbama ulbama kitų darbų šlovinant!

„O buvo taip....“

Šilutės kraštotyros draugija kviečia dalyvauti konkurse

Galimos temos:

Mano šeimos istorija (tėvų, senelių, prosenelių) (iš kur kilę seneliai, proseneliai; ar turėjo ūkį, kokio dydžio; kas jame dirbo; ar buvo ūkyje samdinių; iš kur buvo samdiniai (vietiniai, iš gretimo kaimo, Žemaitijos ar pan.); kur ir kaip susipažino tėvai; koks tėvų amžiaus skirtumas; kokio amžiaus tada vadinosi senberniais ir senmergėmis; kuriais metais ir kokio amžiaus susituokė; kiek draugavo iki santuokos ar kuriant šeimą buvo laikomasi vietos vedybinių tradicijų; ar tuokėsi bažnyčioje, kokioje; kur apsigyveno po vestuvių; ar jų tėvai rėmė jauną šeimą; kiek šeimoje vaikų; kas šeimoje prižiūrėjo vaikus; kas namuose šeimos galva; kokios teisės ir pareigos kiekvieno šeimos nario; ar buvo vyriški ir moteriški darbai, kokie; kada atvyko gyventi į dabartinę gyvenamąją vietą; gal tai prosenelių, senelių gimtinė; kokių tradicijų laikomasi šeimoje dabar; ar lankote senelius, kaip dažnai; ar patinka lankyti pas senelius, kodėl; ar šeima turi tradicijas, kurios perduodamos iš kartos į kartą, kokios tai tradicijos ir t. t.)

Aš čia gyvenau. Kaimo, miesto, miestelio, gatvės, namo istorija (ką reiškia kaimo (miesto, gatvės) pavadinimas; kiek gyventojų; kiek iš jų vietinių, kiek atvykusių iš kur; kokie santykiai

tarp kaimynų; gal kaimas (miestas, namas) turi tradicijas, kokios jos; kokios ir kada švenčiamos šventės; kokios šventės buvo švenčiamos anksčiau; ką apie jas pasakoja senieji kaimo (miesto, namo) gyventojai; kodėl man gera gyventi šiame mieste (kaime, gatvėje, name) ir t. t.)

Krašto gyventojų tradicijos ir papročiai. Pasienio gyventojų bendravimo ypatumai. Klaipėdos krašto senbuvų atsiminimai. Bažnyčios vaidmuo Mažosios Lietuvos kultūriniam gyvenimui.

Krašto ekonomikos vaidmuo Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvos istorijoje.

Šio krašto žmonių pavardės ir vardai. Šio krašto gyvenamųjų vietų pavadinimai ir jų prasmės (paaiškinimai gali būti ir pačių autorių sugalvoti).

Tema gali būti ir savo sugalvota. Dėl temų klausimų galima kreiptis el. paštu: skdraugija@gmail.com

Darbus galima siųsti el. paštu arba atnešti į „Šilokarčemos“ redakciją S. Sodoniui iki 2010 metų kovo 1 d.

Darbų forma ir apimtis. Darbų forma gali būti labai įvairi. Tai gali būti:

- rašinis, esė, apsakymas ar referatas 306

Klaipėdos krašto praeitis įdomi, viliojanti, tačiau kartu paini ir sudėtinga. Ilgus amžius vienas šalia kito gyveno vokiečiai, lietuvininkai, žemaičiai, žydai. Todėl čia buvo ryškūs tautiniai, tikybiniai, kalbiniai bei papročių skirtumai. Kartu sprendami įvairūs buitinius, dalykinius bei kaimyniškus klausimus žmonės supanašėjo bei perėmė čia kitų ipročius, papročius, kalbinius dalykus. Čia vyko pasienio regionui būdingas gyvenimas.

Antrasis pasaulinis karas buvo lemtingas šiam kraštui. Dauguma senųjų krašto gyventojų – lietuvininkų ir vokiečių buvo priversti pasitraukti į Vokietiją. Į jų vietą atsikėlė ar buvo atkeldinti naujakuriai. Buvo suardyta šimtų metų siekusių šeimų, giminių istorija, papročiai, tradicijos, tvarka. Pokariu prasidėjo naujas gyvenimas „po senais stogais“.

Šilutės kraštotyros draugija kviečia visus norinčius daugiau pažinti šį kraštą bei neabejingus krašto ar šeimos istorijai, dalyvauti konkurse „O buvo taip....“, pavadintame žymiausios krašto rašytojos Ievos Simonaitytės knygos vardu. Jos knygos, kaip sakė pati rašytoja, gimė iš meilės savo krašto istorijai.

Norinčius dalyvauti šiame konkurse kviečiame registruotis el. paštu: skdraugija@gmail.com

puslapiu (A 4 formato), spausdinti kompiuteriu, jei darba sudaro prisiminimai, priede gali būti rankraštis (ar jo kopija);

- **fotografijų ciklas** pasirinkta tema (nuo 10 fotografijų, tiek, kiek reikia temai atskleisti);

- **filmuota medžiaga** (pvz., filmas apie tradicinę šventę, ar apie seniausios (-sio) kaimo gyventojų prisiminimai ir pan.). Laikas neribojamas;

- **dailės darbai** (pvz., miesto architektūrinių paminklų ciklas, giminių portretai (prosenelių, senelių, tėvų ir pan.), seniausių kaimo (miesto, gatvės, namo) gyventojų portretai (iki 7010 piešinių).

Visi darbai turi turėti ir kompiuterines laikmenas. Neturint galimybių tai padaryti, reikia kreiptis nurodytais e-adresais arba kreiptis į laikraštį „Šilokarčema“ Saulių Sodoni.

Tituliniame lape būtina nurodyti dalyvio vardą, pavardę, jei darbo autorius mokinys (-ė), mokyklos pavadinimą, klasę, darbo vadovą, tikslią temos formuluootę.

Geriausi darbai bus apdovanoti ir publikuoti rajono spaudoje.

Reportažas

Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas: Klaipėdos krašto sugrįžtuvės ir naratyvo likimas

Viktorija VAŠKYTĖ, Klaipėda*Tėsinys. Pradžia Nr. 20*

Rugsėjo 10–12 d. Lietuvos istorikai ir svečiai rinkosi į „Antrąjį Lietuvos istorikų suvažiavimą“, skambiu pavadinimu „Tarp tradicijos ir naujų iššūkių: Lietuvos istorijos mokslas naujojo tūkstantmečio pradžioje“.

Skirtingų, bet ne mažiau įdomių sekcijų darbas, vykęs tuo pačiu metu, fiziškai neįmanomomis pavertė galimybes išgirsti visas aptariamas temas. Tačiau kai ką vis dėlto pavyko užfiksuoti.

Rugsėjo 11-osios pranešimuose norėtusi išskirti klaipėdiečiams ir jų žemei svarbią temą – „Klaipėdos „sugrąžinimas į europinį kontekstą“ 1939 m.“, o štai rugsėjo 12 d. su susidomėjimu klausėme kalbų apie naratyvo likimą lietuvių istoriografijoje.

Pentadieninį seansą istorikai pradėjo trimis temomis, viena iš jų – *Vėlyvasis sovietmetis Lietuvoje: tyrimų būklė ir naujų prieigų galimybės*.

Pasak sekcijos vadovo **Arūno Streikaus** (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras), ši sekcija kone mažiausiai istoriška iš visų suvažiavime, kadangi aptariama epochą dauguma susirinkusių patyrė savo kailiu.

„Lietuvoje iš principo buvo nagrinėjamas tik ankstyvasis sovietmetis arba sovietizacija, kai visuomenės stuburas buvo laužiamas, vyko, vadinamoji, kietoji sovietizacija, represijos ir pasipriešinimas jai. O koks rezultatas iš to išėjo lieka visiškai (bent jau istoriškai) netyrinėjama“, – kalbėjo A. Streikus.

Pasak istoriko, ir vėlyvuojų sovietmečiu vyko sovietizacija, buvo formuojamas „homo sovieticus“ žinoma, subtilesniais būdais.

„Nepaisant to, manau, kad vėlyvojo sovietmečio visuomenė nebuvo vieninga, vienoda „homo sovieticus“ masė, atvirkščiai – labai įvairialypė ir segmentuota. Mano manymu, galima išskirti bent jau kelis aiškiai matomus tos visuomenės segmentus – tai „pilkoji masė“, norinčių „normaliai“ gyventi visiškai „nenormalioje“ visuomenėje, aiškiai išsiskiria nomenklatūros sluoksnis, išsiskiria ir pavieniai disidentai, kurie „normalios“ visuomenės buvo laikomi „nenormaliais“. Taip pat buvo bažnyčia, nors ir izoliuota nuo „normalios“ visuomenės, bet dar gyvybinga. Vėlyvuojų sovietmečiu į Lietuvą iš dalies grįžta ir išeiviai“, – dėstė A. Streikus.

Visus šiuos segmentus nagrinėjo sekcijos pranešėjai. A. Streikus dėliojo taškus ant „i“ temoje *Bažnyčia ir vėlyvojo sovietmečio visuomenė: atsakyti ir neatsakyti klausimui*.

Marija Drėmaitė (Vilniaus universitetas) panešime *Industrializacija, urbanizacija ir regioninis planavimas sovietmečio Lietuvoje: tyrimų prieigos ir kontekstai* mėgino atskleisti tuos ryšius ir rezultatus, kuriuos sukūrė glaudūs minėtų procesų saitai.

Lietuviškosios nomenklatūros veiklos interpretacijos: tarp sovietizacijos, modernizacijos ir tautinių interesų nagrinėjo **Vilius Ivanauskas** (Lietuvos istorijos institutas).

Algirdas Jakubčionis (Vilniaus universitetas) pristatė *Neginkluoto antissovietinio pasipriešinimo Lietuvoje problematiką*.

Daiva Dapkutė (Vytauto Didžiojo universitetas), kalbėjusi tema *Išėjimo ryšiai su sovietine Lietuva: šiuolaikinių tyrimų problemos*, minėjo problemas, paprastai kylančias visiems sovietmečio tyrinėtojams: t. y. baltosios dėmės istoriografijoje, šaltinių, metodų, interpretacijų problematika; problemų gali kilti dėl periodizacijos, dėl vartojamų terminų ir pan. Tačiau suvažiavime iškėlė ir dar vieną – „lygių ir lygesnių istorikų“ problema.

Anot D. Dapkutės, iš sovietinės Lietuvos pusės tyrinėjant ryšius su Lietuva svarbų vaidmenį vaidina sovietiniai šaltiniai, sovietinio saugumo dokumentai saugomi Lietuvos ypatingajame archyve.

„Susiklosčiusi archyvų padėtis ir su šiuo archyvų susijusios problemos kelia ne tik dokumentų patikimumo, kritiškai jų vertinimo problemas, bet ir paprasčiausią dokumentų prieinamumo klausimą“, – kalbėjo D. Dapkutė.

Mokslininkė pažymėjo, jog nors pagal dabar galiojantį archyvų įstatymą priejimas prie šitų dokumentų teoriškai yra laisvas, praktiškai galimybės peržiūrėti atskirus dokumentus ar bylas yra ribojamos, ir tai pirmiausia susiję su prisipažinusių asmenų apsaugos įstatymu.

„Idomu tai, kad šie apribojimai negalioja Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotojams, kurie gali laisvai naudoti tas pačias bylas, cituoja tuos dokumentus savo straipsniuose ir pan. Tuo tarpu kitiems tyrinėtojams – deja, netgi susipažinti su tais pačiais jau cituojamais dokumentais yra draudžiama. Ir tai automatiškai kelia dviprasmišką klausimą apie lygius ir lygesnius istorikus, ir galimybes galbūt netgi kai kada vienpusiškam ir net nekritiškam dokumentų naudojimui“, – sakė D. Dapkutė.

Autorės teigimu, viltis, kad nepriklausomos

Diskusijų prezidiumas (iš kairės): Arūnas Bubnys, Arūnė Arbušauskaitė, Joachim Tauber ir Zenonas Butkus

Lietuvos laikais archyvai, tarp jų ir tie patys saugumo archyvai, taps prieinami profesionaliems istorikams, kad atsivers galimybės ne tikai tyrinėti šituos šaltinius, bet diskutuoti dėl interpretacijų ir pan., taip ir neišsipildė.

„Dabar Lietuvoje susiklostė tam tikra situacija, galima pajuokauti, kažkuo primenantį tos pačios išeivijos ryšius su sovietine Lietuva – t. y. susiformavo dvi istorikų grupės, stovinčios skirtingose pozicijose, po truputį bandančios nagrinėti šią problemą, tačiau į ją žvelgiančios iš visai skirtingų pozicinių taškų ir naudojančios skirtingas šaltinių grupes“, – teigė D. Dapkutė.

Vieną svarbiausią klaipėdiečiams sekciją *Klaipėdos „sugrąžinimas į europinį kontekstą“ 1939 m.* pradėjo jos iniciatorius bei temos autorius **Joachim Tauber** (Nordost-Institut, Lüneburg), pats pasisakęs apie *Klaipėdos krašto prijungimo reikšmę Vokietijos užsienio politikai*.

„Turėjome mintį surengti ir didesnę konferenciją šia tema, bet nusprendėme, kad istorikų suvažiavimo metu apie tai pakalbėti būtų netgi vertingiau“, – sakė Silva Pocyte, dėkodama kolegai J. Tauber.

Ceslovas Laurinavičius (Lietuvos istorijos institutas) šioje sekcijoje savo pranešimu bandė atsakyti į klausimą, *Ką reiškė Klaipėda Lietuvai?*

„Tai reiškia Lietuvai būti jūrine valstybe. Pasižymėti vakarų civilizacijai būdingu racionali dinamizmu, produktyviu saviveiksmiškumu bei politiniu demokratiškumu, analogija galėtų būti – Olandija, turinti Roterdamą. Deja, praėjęs Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetis liudija, kad nors formaliai Lietuva ir tapo vakarų jūrinių valstybių sąjungos nare, bet faktiškai ji vis labiau darosi ekonomiškai priklausoma, vis labiau pasižymi dogmatiniu iracionalizmu, bei politiniu anarchiškumu. Tuo tarpu Klaipėdos uostas daugiausia nėra apkrautas pilnai, o pagrindinė horizontali komunikacinė arterija jūros link – Nemunas – merdi. Taigi formaliai, atrodytų, idealus modelis – Lietuva su Klaipėda neveikia, bent jau taip neveikia, kaip galima būtų to tikėtis. Natūraliai kyla klausimas – kodėl taip yra? Prancūzai susidūrę su problema paprastai ieško moters, o lietuviams tenka ieškoti šaknų istorijoje“, – žaismingai dėstė C. Laurinavičius.

Silva Pocyte (Klaipėdos universitetas) pranešime *Lietuviniukų/klaipėdiškių politinės ir tautinės nuostatos 1939 m. kovo išvakarėse* dalijosi įžvalgomis iš archyvinio dokumentų ir kalbėjo apie lietuviškų organizacijų komiteto veiklos paskutinius du posėdžius:

„Abiejuose posėdžiuose dominavo lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimo Klaipėdos krašte problema, nes tarpusavio prieštara ir nesutarimai atvedė prie susilpnėjusio ir nevieningo lietuviško judėjimo“, – sakė S. Pocyte.

Kalbėdamas apie *Klaipėdos karšto užėmimą kariniu aspektu* **Vygantas Vareikis** (Klaipėdos universitetas) pažymėjo, jog kartais politinis ideologinis įvykių vertinimas ir įvairios interpretacijos užgožia pačią Antrojo pasaulinio karo ir jo ištakų istoriją.

„Kaip šių metų rugpjūčio rugsėjo mėnesį vykusį arši propagandinę Maskvos ir Varšuvos kova dėl atsakomybės už Antrojo pasaulinio karo pradžią užgožia pačią Vermachto kompanijos eiga Lenkijoje 1939 m., taip kartais ir Klaipėdos krašto užgrobimas 1939 m. lietuvių istoriografijoje dažniausiai yra vertinamas geopolitiniu požiūriu arba moraliniu aspektu – ar vertėjo prieštintis Trečiajam Reichui. Bet kariniai šio įvykio aspektai nėra visiškai atskleisti“, – sakė V. Vareikis.

Zenonas Butkus (Vilniaus universitetas), nagrinėjęs *Latvijos ir Estijos požiūrį į 1939 m. Klaipėdos įvykius*, konstatavo, jog 1939 m. kovą Estija ir Latvija elgėsi panašiai, kaip ir kitos Klaipėdos kraštu suinteresuotos valstybės:

„Kaip ir Klaipėdos konvencijos svarbiausios signatarės Anglija ir Prancūzija, kaip ir sovietai bei Lenkija, Latvija ir Estija pataria Lietuvai be pasipriešinimo atiduoti Klaipėdą Vokietijai, nes kitos realios išeities tuomet nematyta. Tuo pranešimą būtų galima ir baigti, bet leiskite to nedaryti, nes tada atrodys tikra tezę, kad Lietuvos padėtis iš esmės skyrėsi nuo Latvijos, Estijos ir t. t. Iš tikrųjų Latvijai ir Estijai nebuvo vis vien kaip reikalai klostosi Klaipėdoje“, – teigė Z. Butkus.

Arūnas Bubnys (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras) savo kalboje *Lietuvos interesų gynimas Klaipėdos krašte 1939–1940 m.* apsisistojo ties vienu aspektu – Lietuvos piliečių gelbėjimas ir bandymai juos laisvinti iš nacių teroro.

Arūnė Arbušauskaitė (Klaipėdos universitetas), pradėdama savo pranešimą, citavo paprasto Klaipėdos krašto pabėgėlio žodžius, kurie mokslininkei pasirodė itin reikšmingi: „Mes, vargdieniai, negarbingai apleidome Klaipėdos kraštą“.

„Šituose žodžiuose slepiasi visa prasmė ir visų skausmas to apie ką aš dabar kalbėsiu“, – savo pranešimo *Pabėgėliai iš Klaipėdos krašto Kaune 1939–1940 m.* įžangą tęsė A. Arbušauskaitė.

Pasak mokslininkės, pats išėjimas iš Klaipėdos karšto buvo panikos rezultatas, tačiau tam buvo ir dar viena objektyvi priežastis – protokolas, pasirašytas kartu su krašto perdavimo sutartimi, kuri (pagal liudininkų parodymus) buvo pasirašyta kovo 23 d. 0 val. 45 min. Joje minima, jog evakuacija bus pradėta 1939 metų kovo 23 d. 7 val. ryto. Tai reiškė, kad normaliai atsitraukti iš krašto nebuvo jokių sąlygų. Pasak A. Arbušauskaitės, pasitraukimas pats savaime buvo užprogramuotas virsti chaoso ir panika. Tai, kad evakuacija nebuvo normaliai organizuota, sukėlė dar didesnę paniką ir žmonių bėgimą.

„Kas mane paskatino ieškoti tos panikos priežasčių? Man buvo neaišku, kaip gali atsidurti pusnuogis darbininkas su veržle kišenėje be jokių dokumentų, be pinigų Kretingoje, stovėti vidury Kretingos ir sakyti – o tai ką man dabar daryti?“, – susidomėjimo priežastis aiškino A. Arbušauskaitė.

Gyventojų pasitraukimas vyko trimis kryptimis – į Kretingą, Gargždus ir Tauragę.

Kaune atsiradus pirmiesiems pabėgėliams, pirmiausia sureagavo Lietuvos Raudonasis Kryžius. Ir jau 23 d. buvo įkurtas pats pirmasis komitetas – Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Klaipėdos karšto nukentėjusiems šelpti.

Savo pranešime A. Arbušauskaitė pažymėjo ir vieną atradimų – Lietuvos tarpukario visuomenė autorei atsiskleidė visiškai naujomis spalvomis:

„Ji gebėjo būti gailestinga, konsoliduotis ištikus tokiai nelaimei. Buvo didelė visuomenės užuojauta klaipėdiškiams, iš esmės vyravo (ir dokumentai tą liudija) nuostata „ko, ko, bet jau Klaipėdos tai tikrai neatiduos“. Atidavė. Ir šis valdžios ne tai kad abejingumas, bet absoliutus bejėgiškumas yra visiškai nepateisinamas, bent aš nerandu kuo jį pateisinti“, – kalbėjo mokslininkė.

Šeštadienio rytą ir sekcija *Kai forma prilygsta turiniui: naratyvo likimas lietuvių istoriografijoje Irena Vaišvilaitė* (Europos humanitarinis universitetas) pradėjo dėstydamą naratyvo sudėtingumo Lietuvos istorijos moksle priežastis:

„Kaip istorinė bendruomenė mes grįžtame į kalbą, kartu mes ją kuriame, kalba tampa laisvesnė, įvairesnė, mes gavome teisę dalyvauti kalbos kūryboje. Kalbėjimo laisvės, tokios kaip turėjo rusai, mes, lietuviai, neturėjome, tačiau tai keičiasi“, – sakė I. Vaišvilaitė.

Dar viena naratyvo sudėtingumo Lietuvos istorijos moksle priežastis, anot mokslininkės, tai yra pačių lietuvių romano vieta lietuvių literatūroje.

„Galima ant pirštų suskaičiuoti lietuviškus romanus. Pasakojimas lietuvių literatūroje nėra išplėtotas. Mes neturime savo kalba pasakojančios literatūros, ypač romanų. Atėjęs modernus romanas, manau, taip pat prisidėjo prie to, kad istorikui tenka būti romanistu, o ne mokyti iš romanistų. O kaip sako garsus mokslininkas H. Vaitas – istorikai paprastai yra truputi blogesni pasakotojai nei rašytojai. Jeigu mūsų rašytojai nėra labai geri pasakotojai, tai mūsų istorikams nėra iš ko mokyti“, – kalbėjo I. Vaišvilaitė.

Mokslininkė taip pat akcentavo mūsų istorikų atėjimą iš redukcinės istorijos, kada istoriko pagrindinis uždavinys parodyti, kad tie dėsniai veikia, kad istorija juda tokia linkme.

Sekcijos darbą pratęsęs **Nerijus Šepetys** (Vilniaus universitetas) pristatė temą *Kai forma lemia turinį: pasakojimai apie Lietuvos valstybingumo netektį (1940) ir atkūrimą (1990)*. Charizmatiškasis **Aurelijus Gieda** (Vilniaus universitetas) dėstė savo apmąstymus pranešime *Scientizmas ir retorinės istorikos tradicija: trys pastabos apie daile istoriografijoje*.

Profesionalios ir mėgėjiškos istoriografijos jungtis ir skirtis Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo nagrinėjo **Domininkas Burba** (Vytauto Didžiojo universitetas).

O štai **Darius Kuolys** (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pasiūlė kolektyvinę autorefleksiją – *Pasakojimas tęsiasi? Lietuvos ateitis*.

„Ar įsivaizduotume mūsų kolegas lenkų ar vokiečių istorikus, kurių darbus mes skaitome, suvažiavusius svarstyti tokių klausimų: kurį savo istorijos laikotarpį turėtume laikyti aukso amžiumi ir kuriuo remdamiesi turėtume konstruoti savo lenkišką ar vokišką tapatybę? Kitas klausimas – ką turėtume užmiršti iš Lenkijos tūkstantmečio istorijos arba ką turėtume užmiršti iš vokiečių istorijos? Ar, kaip buvo svarstyta tūkstantmečiui skirtoje knygų mugėje – ką bendro turi Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė ir modernioji Lietuva? Tada garsus estų profesorius, Tartu universiteto rektorius Reinass Raudas pasakė, jog nieko neturi, o jūs, nesusivokę lietuviai, mėginate kažką atrasti tarp dalykų, kurie neturi nieko bendra. Ir mes tai labai rimtai palaikėme. Arba, ar įsivaizduotume mes kolegų lenkų, vokiečių humanitarų viešas diskusijas tarpusavyje per spaudą, radiją, žinias – reikia sunaikinti Mokslo akademijos biblioteką ar nereikia?“, – vienoje iš trijų savo kalbos įžangų kalbėjo D. Kuolys, pridūręs, jog tokios ir panašios diskusijos, kuriose aiškinamasi, kokį aukso amžių pasirinkti, mus orientuotų tiesiog į istorijos pavertimą socialine inžinerija, mitokūra.

Autorės nuotr.

Vilniaus apskrities istorija

Vilniaus apskrities istorinis kontekstas

Habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Šiomis dienomis mes minime svarbų jubiliejų–70 metų nuo Rytų Lietuvos ir Vilniaus sugrįžimo iš gūdžios 19-metės Lenkijos okupacijos į bendrą gyvenimą su visa Lietuva. Į bendrą gyvenimą tada grįžo ir Vilniaus apskritis.

Ši apskritis turi ypatingą politinę, simbolinę ir moralinę reikšmę visai Lietuvos valstybei. Ji ne vien tik administracinis vienetas. Tai Lietuvos dalis, kurioje brendo mūsų senoji valstybė ir politinė valia ją stiprinti ir saugoti bei ginti.

Mano pranešimo tikslas yra fragmentiškai žvilgtelėti į Vilniaus apskrities teritorinę, politinę genezę ir apskrities politinės visuomenės mentalitetą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu, nes būtent nuo tada ir prasidėjo šios apskrities istorija.

Vilniaus apskrities susiformavimas

Visa Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė į vaivadijas ir apskritis, tada turėjusias pavietų pavadinimą, buvo suskirstyta prieš 445 metus per 1564–1566 m. administracinę reformą. Iš viso kartu su Žemaitijos Kunigaikštyste ilgainiui buvo sudaryta 10 Lietuvos vaivadijų. Beveik visos buvo padalintos į apskritis (pavietus). Visoje LDK buvo 22 apskritys. Vilniaus vaivadiją sudarė 6 apskritys–Vilniaus, Ašmenos, Breslaujos, Lydos ir Ukmergės. Vilniaus apskritis buvo reikšmingiausia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystėje ir trečia pagal svarbą jungtinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje.

Prieš 445 m. suformuota Vilniaus apskritis buvo sudaryta buvusios Vilniaus kunigaikštystės ar gretimų žemių teritorijoje. Šiai apskričiai, be paties Vilniaus, priklausė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui priklausiusi Maišiagala, kurioje, kaip teigia tyrinėtojai, jis ir buvo palaidotas, Medininkai su savo galinga gardine pilimi, Kernavė su savo sena gyvenvietė, didžiojo kunigaikščio rezidencija ir piliakalnių kompleksu, didžiojo kunigaikščio dvaras Balninkai, Giedraičiai, didikų rezidencija Dubingiai. Greta buvo Trakų kunigaikštystės, o vėliau – to paties vardo vaivadijos ir apskrities centras Trakai, rytuose buvo Krėvos kunigaikštystė su Krėvos pilimi. Iki minėtos administracinės reformos greta Vilniaus yra minimi mažieji Dubingių, Maišiagalos, Nemenčinės, Sudervės, Giedraičių pavietai, kurie po reformos įėjo į Vilniaus apskritį.

Apskrities tyrimai

Ką gi mes žinome apie šią svarbią Lietuvos apskritį, kiek ji yra ištirta? Lokalinė istorija turi savo tyrimo metodus, metodologiją ir reikšmę sintetiniams tyrimams. Aptariant apskrities istoriją patys svarbiausi komponentai yra jos funkcinės reikšmės sklaida, apskrities visuomenės mentalitetas, socialinė, demografinė ir ūkinė raida, tradicijos, istoriniai pokyčiai ir jų pasekmės.

Kalbant apie Vilniaus apskrities istoriją, reikia pasakyti, kad bendraamžės kaimyninės Breslaujos, Ašmenos apskritys ar jų keitiniai turi per pereitęs 2 amžius parašytas plačias istorines apybraižas. Tuo tarpu Vilniaus apskrities istorijos knygos dar neturime. Bet ir Vilniaus apskrities istorijos laukas nėra visai baltas. Pereito amžiaus 7-8 dešimtmečiais Lietuvos kraštotyros draugijos nariai ir rėmėjai išleido kelias lokales monografijas, paskirtas Vilniaus apskrities vietovėms. Tai monografijos: Dieveniškės, Dubingių, Kernavė, Dubičiai, Gervėčiai. Pasirodė studija apie Medininkų pilį. Be to, pasirodė Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos istorikų studijos apie Vilniaus ir Trakų arealo teritorinių–karinių vienetų ir stambios žemės nuosavybės formavimąsi XIV–XVI a. pirmojoje pusėje, apie Vytauto Didžiojo dotacijas ir čia savo rezidencijas

turėjusias autoritetingas lietuvių gimines. Tarp jų figūruoja pirmasis Vilniaus vaivada Mantvidas, nuo Dieveniškių kilęs Vytauto Didžiojo rūmų maršalas Gelgudas, iš Geranainių kilęs žymus politikas Goštautas, iš Kernavės kilęs Kristinas Astikas, Radvilų pirmtakas, iš Deltuvos kilęs Kęsgaila ir jo palikuonys bei kt. Šios stiprios lietuvių giminės tapo ne tik stambių valdų valdytojais, bet ir iškiliais valstybės veikėjais, kartu su Lietuvos didžiais kunigaikščiais nuvedusiais Lietuvos DK istoriją toli už viduramžių.

Taip pat pasirodė studijos apie Vilniaus apskrities bajorų seimelius XVII–XVIII a. bei bajorų pilietinį mentalitetą ir sugebėjimą orientuotis tarptautinių santykių bei geopolitinių įtampų laikotarpiais. Reikšminga yra Agniaus Urbanavičiaus studija apie naujuosius Vilniaus miestiečius, atvykusius 1661–1795 m., kuri fundamentaliai įrodė, kad didžioji dalis miestiečių buvo atsikėlę iš Vilniaus bei Trakų vaivadijų ir Žemaitijos, o ne iš Lenkijos, kaip kad tvirtino istoriografijos. Išėjo leidinys apie administracinio Lietuvos pasiskirstymo raidą, apie čia buvusius dvarus.

Yra stambūs darbai apie Vilniaus vyskupiją, kuriuose integraliai paliečiama švietimo raida Vilniaus vaivadijoje. Be kitko jie rodo apskrities arealo vaidmenį vykdant krašto modernizavimą Lietuvos krikšto 1387 m. laikotarpiu. Iš 7 pirmųjų parapinių bažnyčių 4 buvo įsteigtos Vilniaus senosios apskrities teritorijoje–Vilniuje, Medininkuose, Nemenčinėje ir Maišiagaloje.

Turime studijas apie du žymius šios apskrities mokslo ir politikos veikėjus–apie nuo Eišiškių kilusį lietuviškos raštijos kūrėją, Karaliaučiaus universiteto profesorių Stanislovą Rapalionį ir nuo Maišiagalos kilusį XVI a. Lietuvos politiką, diplomata Vaclovą Agripą.

Visi paminėti darbai yra pagrindas pradėti ruošti sintetinę ir probleminę Vilniaus apskrities monografiją. Kartu reikia prisiminti, kad tebėra netirta Vilniaus tijūnystės, miesto priklausinių apskrityje istorija, agrariniai santykiai ir nuodugni kultūros ir švietimo raida.

Išvardintos Vilniaus apskrities vietovės ir aukščiau minėtų žymių Lietuvos giminių rezidencijos, parapijų tinklo sukūrimas krikšto pradžioje patvirtina, kad Vilniaus apylinkėse brendo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinis mentalitetas ir politinė valia saugoti ir ginti valstybinę laisvę.

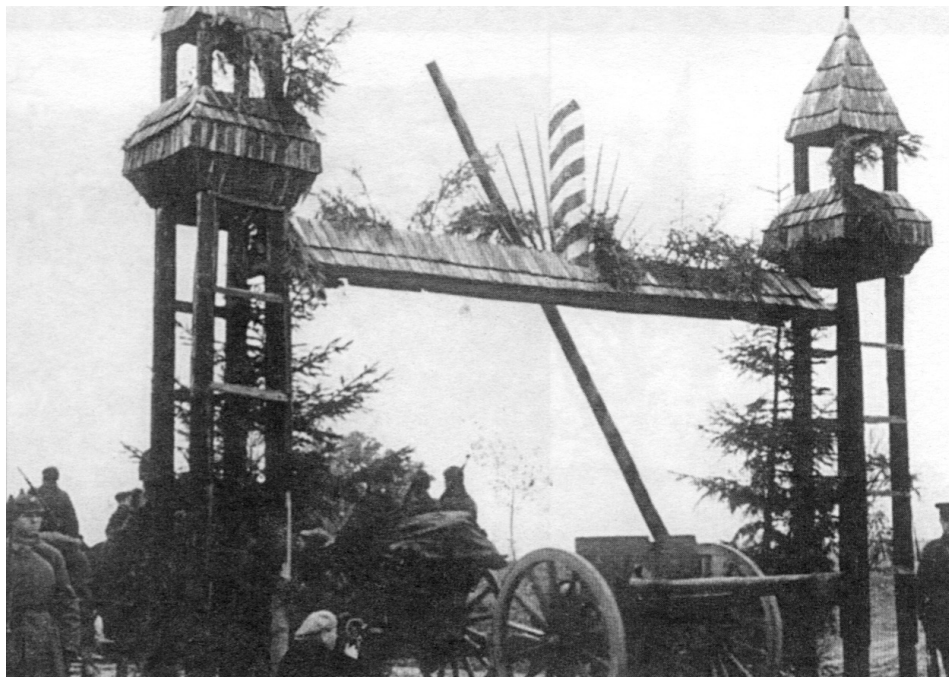
Apskrities ribos ir dimensijos

XVI a. sudaryta Vilniaus apskritis užėmė 6825 km². Ji tęsėsi nuo Ukmergės iki Rūdninkų ir nuo Čiobiškio iki Gervėčių. Ji ribojosi su Trakų, Lydos, Ašmenos, Breslaujos, Ukmergės ir Kauno pavietais. Tokia ji išbuvo per visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpį ir su pokyčiais iki Pirmojo pasaulinio karo. Po to karo, Lenkijai okupavus Rytų ir pietvakarių Lietuvą, dalis Vilniaus apskrities atsidūrė lenkų okupuotoje Lietuvoje ir tik 1939 m. spalio mėn. apskritis, labai apkarpyta Stalino nubrėžta skiriamąja rytine linija, grįžo į Lietuvos Respublikos valstybinį gyvenimą. 1941 m. Vilniaus apskritis užėmė tik 3450 tūkst. km², t. y. tik pusę buvusiosios istorinės apskrities.

Socialinė būklė

Socialinė senosios apskrities struktūra nėra detaliau tyrinėta. Pagal apskaičiavimus XVII a. viduryje apskrityje kartu su Vilniumi buvo 132 tūkst. gyventojų ir 13 258 mokestiniai vienetai–dūmai, kuriuos kaimo vietovėse galima prilyginti kiemams. Gyventojų daugumą sudarė valstiečiai, miestiečiai bei miestelėnai ir bajorai.

Vilniaus apskrities gyventojų genofondas ne kartą nukentėjo, bet ypač XVII a. viduryje per karą su Rusija ir kazokais. Jie 1655 m. okupavo didžiąją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalį, Vilnių

Iškilmingi vartai Vievio karių voros kelyje

ir visą apskritį, Trakus, Kauną, Gardiną, Breslaują. Vilniuje buvusi rusų įgula labai nusiaubė gretimus kaimus, kankino gyventojus. Kai okupantai apleido pilį, jos kieme buvo rasta krūva nupjautų ausų, nosių, liežuvių, rankų... Tuo pat metu porą kartų siautėjo maro epidemija. Apie patirtus demografinius nuostolius apskrityje liudijo ūkinių vienetų–dūmų sumažėjimas nuo 13 258 iki 7035, t. y. per pus. Tai atsiliepė visai vėlesnei Vilniaus apskrities demografinėi plėtrai. Antra demografinė katastrofa apskritį ištiko per XVIII a. pradžios marą.

Gyventojų pilietinė raiška.

Apskrities visuomenės pilietinis mentalitetas yra atskiras klausimas ir kaip minėjau, jau yra tyrinėtas. Galima tvirtinti, kad greta buvusi Lietuvos sostinė ir ten verdantis politinis gyvenimas, iki Liublino unijos buvę Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskelbimas ir viešos jo vainikavimo išskilmės, be abejo, veikė pavieto gyventojų savimone. Augo vietinė inteligentija. Žiūrint XV–XVI a. Krokuvos universiteto studentų imatrikuliacijos knygas, matyti ten nemažai įstojusiųjų studentų iš Vilniaus apskrities vietovių – Eišiškių, Šalčininkų, Maišiagalos. Apie iš čia kilusius S. Rapalionį ir Agripą jau minėjau. Pastarasis XVI a. parašytame veikale „Apie totorių, lietuvių ir maskvenų papročius“ išreiškė savo susirūpinimą dėl Lietuvos valstybės silpnėjimo priežasčių ir siūlė kelius, kaip ją sustiprinti. Jis jautė tą pačią pilietinę pareigą, kuri svarbi ir šių dienų Vilniaus apskrities piliečiams. Iš jo galima daug ko pasimokyti, siekiant moralios ir doros visuomenės, besirūpinančios visų mūsų namais–Lietuvos valstybe.

Senosios Vilniaus apskrities visuomenei įtaką darė senasis Vilniaus universitetas. Mokslo renginiai būdavo miesto šventėmis, kuriose dalyvaudavo miesto ir priemiesčių visuomenė.

Vilniaus miestas apskričiai teikė ne tik kultūrinę paramą, bet ir kėlė rūpesčių jo piliečiams. Apskrities bajorai XVII a. pr. skundėsi, kad Vyr. Lietuvos tribunolo posėdžiavimo metu miestiečiai savavaliauja. Be to, bajorams nepatiko, kad miestiečiai priglausdavo pabėgusius kaimiečius–būdažiauninkus. Nemažai aplinkinių valstiečių tapo naujaisiais miestiečiais.

Seimeliai ir krašto gynimas–visuotinis šaukimas

Pavieto politinės visuomenės–bajorijos pilietinė raiška atsiskleisdavo seimeliuose svarstant valstybės reikalus ir savo bendruomenės poziciją dėl paramos tiems reikalams spręsti, o taip pat atliekant valstybės gynimo karinę visuotinio šaukimo tarnybą. Susisteminti Vilniaus pavieto seimelių mentalitetą per visą Lietuvos Didžiosios Kun-tės laikotarpį reikėtų atskiros ir ne vieno pranešimo. Be to, kaip minėjau, jis jau yra tyrinėtas ir toliau kvalifikuotai tyrinėjamas. Pavieto seimelyje paprastai dalyvaudavo ne tik eiliniai pavieto bajorai, bet ir aukšti sostinėje savo rezidencijas

turėję Lietuvos valstybės ir Bažnyčios pareigūnai–Vilniaus vaivada, didysis etmonas, Lietuvos didysis išdininkas, Vilniaus vyskupas ir kt. aukšti asmenys, kurių buvimas moraliai koreguodavo seimelio eigą, diskusijas, pilietines nuostatas bei nutarimus. Pavieto bajorijos pilietiškumo raiška geriausiai atsiskleidė įtemptu XVII a. vidurio 20-mečio karo su Maskva laikotarpiu. Pavieto bajorai teikė paramą Vilniaus apsaugai.

Per visus XVII–XVIII a. vidaus prieštaravimus ir išorės pavojus, pašaukti pavieto bajorai vienokia ar kitokia forma atlikdavo savo valstybės gynybos pareigą. Šios pareigos atlikimas, dalyvavimas pavieto seimeliuose ir sutikimas rinkti mokesčius valstybei buvo pavieto bajorų pilietinio mentaliteto liudininiai. Ne visada tai buvo atliekama su laukiamu ir reikalingu supratimu.

Tautinis atgimimas

Prasidėjus lietuvių tautiniam atgimimui apskrityje, neskaitant pačio Vilniaus, atgimimo idėjas gaivino jaunoji lietuvių inteligentija–Mikas ir Kipras Petrauskai, kunigai–Silvestras Gimžauskas, Placidus Šarkauskas, Nenevskis, Alfonsas Petrulis, Pranas Bieliauskas, knygnešiai ir kt. Neturime Vilniaus Didžiojo seimo dalyvių sąrašo ir negalime pasakyti, kiek jų buvo iš Vilniaus apskrities.

1917 m. lietuvių konferencijoje dalyvavo, neskaitant Vilniaus, 9 atstovai iš Balninkų, Dieveniškių, Geranainių, Rodūnios, Molėtų, Kalesninkų, Švenčionėlių, Labanoro, Šešuolių. Jie kartu su kitais konferencijos dalyviais buvo už Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

Vilniaus apskritis su Vilniumi buvo laikomi integralia atkūriamos Lietuvos valstybės dalimi. Buvo numatyta kartu kurti naujos valstybės gyvenimą. 1918 m. vasario 16-osios akte buvo pabrėžta, kad Lietuvos taryba „skelbia atstatanti nepriklausomą, demokratinius pagrindais sutvarkytą Lietuvos valstybę SU SOSTINE VILNIUJE“. Tai buvo atsikuriančios Lietuvos programa, numachiui etninių žemių integralumą. Pilsudskinės–Želigovskinės Lenkijos okupacija ir žiaurus lietuvių etnocidas suardė numatytą bendrą valstybinį kelią. Vilniaus apskrities 1939 m. grįžimas į Lietuvos valstybę buvo palydėtas brangiai kainavusios sovietinės antivalstybinės prievartos bei klastos ir baisių demografinių ir politinių nuostolių..

Gražus Lietuvos sostinės vardą turinčios naujosios Vilniaus apskrities 70 m. jubiliejus minimas atsisveikinimo su savo funkcijomis laikmečiu. Tai nevienareikšmis įvykis. Laikas, kuris už rankos veda istoriją, pasakys ir įvertins šios administracinės institucijos vaidmenį Lietuvos valstybės pilietinei integracijai, teritoriniam vientisumui ir piliečių valstybinės savimonės plėtrai. Tai pačios svarbiausios vertybės, kurių sklaidos šiame krašte laukė ir tebe laukia Lietuvos visuomenė. Jos lūkesčius turi įgyvendinti Lietuvos vadovai ir vyriausybė.

Diskusijos, komentarai, nuomonės, problemos

Prieš 70 metų Vilnius grįžo Lietuvai

Hab. dr. Kazimieras GARŠVA, „Vilnijos“ draugijos pirmininkas

Kazimieras Garšva

Deginant pasienio gaires, kalbą 3 dragūnų pulko vadas plk. Antanas Reklaitis

Klijuojami pirmieji atsišaukimai ir karo komendanto įsakymai Rytų Lietuvos gyventojams

Prieš 70 metų ilgaamžė istorinė sostinė Vilnius ir ketvirtadalis jo krašto teisėtai ir džiaugsmingai grįžo Lietuvai. Tai buvo seniausia, svarbiausia ir tikriausia lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės dalis, jos centras ir lopšys. Čia 4000 metų gyvena baltai, čia iš jų prieš 1500 metų susiformavo lietuvių kalba ir jau turėjo būti Lietuvos pavadinimas. Čia, tarp Vilniaus ir Minsko, ypač 1920 m. sutartimi nustatytose Lietuvos rytinėse sienose, buvo ir yra lietuvių vilniškių tarmė, seniausia iš gyvųjų indoeuropiečių tarmių. Čia lietuviški vietovardžiai, pavardės, čia iki lietuviškos spaudos uždraudimo daugiausia buvo kalbama lietuviškai.

Iš čia plito Lietuvos valstybingumas, čia jis buvo saugomas ir stiprinamas. Čia pradėjo veikti svarbiausios lietuvių organizacijos, čia vyko Lietuvių konferencija, čia 1918 m. vasario 16 d. paskelbtas Lietuvos valstybės atkūrimo aktas ir 1990 m. kovo 11 d. aktas. Į čia nukrypusios Lietuvos piliečių akys, čia jie keliauja iš tolimiausių vietų. Nė apie vieną Lietuvos miestą mūsų tauta neturi tiek daug dainų kaip apie ilgaamžę istorinę sostinę Vilnių.

Lietuvos Respublika atsikūrė etninės lietuvių žemės, nutraukusi ryšius su kitomis tautomis ir jų valstybiniais dariniais. Lietuva nevaldo jokių kitų tautų etninių žemių, nieko neokupavo ir neaneksavo,

prieš nieką nerengė samokslų, niekam neteikė ultimatumų, bet vis tiek, sulaužius Suvalkų sutartį, jos centras buvo okupuotas. Apmaldžiausia, kad čia, kaip ir sausio 13-osios avantiūroje, dalyvavo ir asmenys, save laikę lietuviiais ir dirbę ne lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės labui. Po to vykdytas lietuvių etnocidas: uždarytos mūsų mokyklos, skaityklos, organizacijos, slavintos mūsų pavardės, vietovardžiai, drausta net kalbėti lietuviškai, vadintis lietuviiais, jie persekioti, kalinti, tremti, kankinti, žudyti. Lietuvių tauta ir valstybė buvo suskaldyta ir nutautinta. Už valstybės ribų liko Mažoji Lietuva, Suvalkų kraštas ir rytinis etninių lietuvių žemių plotas.

Susiklosčius istorinėms aplinkybėms iš dalies buvo atitaisyta didžiausia istorinė neteisybė, sostinė ir dalis etninių lietuvių žemių grįžo Lietuvai. Mes sakome grįžo, o ne grąžino, ir minime ne spalio 10 d. sutartį, o Lietuvos kariuomenės spalio 27–29 d. žygį į Vilnių. Už lietuvių tautos ir valstybės dalies grįžimą mes pirmiausia dėkingi ne kuriai nors kitai valstybei, o savo tautai ir jos vadovybei, kurios 19 metų dirbo, kad Vilnius grįžtų Lietuvai. Mes dėkojame Vilniui vaduoti sąjungai, jos skyriams kiekviename Lietuvos valsčiuje, kitoms Vilniaus krašto lietuvių organizacijoms, kurių darbą dabar tęsia „Vilnijos“ draugija. Vilniaus grįžimo

proga visus sveikina ir Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išeivijoje.

Lietuvių šūkį „Mūsų Vilnius buvo, bus“ be pagrindo dabar užgožė dainelė „Vilnius mūsų, o mes rusų“. Dėl rusų igulų ir okupacijos kaltas ne Vilnius, bet gretimos valstybės. Galėjo būti ir dar prastesnė dainelė: „Vilnius ne mūsų, o mes vis tiek rusų“. Latvija neėmė sostinės Rygos, Estija neėmė sostinės Talino, bet vis tiek buvo okupuotos tuo pačiu metu ir tomis pačiomis sąlygomis. Maža to – nuo Latvijos dar buvo atplėštas Abrenės rajonas su lietuvišku Gaurų valsčiumi, nes latviai turėjo mažiau galimybių rūpintis savo valstybės integralumu.

Iškilmingiau minėti Vilniaus grįžimą pasiūlė „Vilnijos“ draugija prieš 20 metų. Iki tol pasaulyje daugiausia minėta Vilniaus diena – kitamet bus 90 metų, kai spalio 9-ąją klastingai buvo užgrobtas mūsų sostinė ir mūsų žemės. Rytinė Lietuvos dalis mūsų valstybei priklausė 19 metų mažiau, dėl to ji iki šiol nepakankamai integruota, nepašalinti okupacijų padariniai, nes tai padaryti trukdo pietryčių Lietuvą valdanti partija. Iš buvusių lietuvių, kurie į pietus nuo Vilniaus dabar dažnai kalba paprastąja tarme (panašia į gudų kalbą), dabar prievarta auklėjami lenkai už Lietuvos pinigų. Dėl to visos mokyklos turi būti perduotos Švietimo ir mokslo ministerijai, dėl to turi likti Vilniaus

apskritis.

Lietuvoje lenkai turi geriausias sąlygas pasaulyje (už Lenkijos ribų) kultūrai palaikyti, bet vis tiek mums daromas didžiausias spaudimas siekiant pažeisti valstybės teritorijos vientisumą. Per šimtmetį lenkai jį pažeidė jau 7 kartus. Pažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstituciją, įstatymus bei tarptautines deklaracijas, Lietuvos ir Lenkijos geros kaimynystės sutartį rytų Lietuvoje kuriama lenkų autonomija su lenko korta, valstybine („vietine“) lenkų kalba, vartojant užsienio rašybą bei abėcėlę gatvių, vietovių užrašuose, rašant vardus, pavardes, polonizuojant ir diskriminuojant kitus gyventojus.

Už tai, kad Šalčininkų rajono meras L. Talmontas nevykdė teismo sprendimo ir nenukabino lenkiškų gatvių užrašų, Lenkija jį ir kitus apdovanojo už nuopelnus. Ir Suvalkų krašto, ir Vilniaus krašto autentiški vietovardžiai, pavardės yra lietuviškos kilmės: jie susidarė etninės lietuvių žemės ir negali būti iškraipomi, slavinami, kaip tai darė okupaciniai režimai, negali būti iškraipomas LDK kultūros paveldas.

Lietuvos įstatymuose turi būti įvertinta visų valstybių okupacija ir likviduoti jos padariniai. Tai pradėjo vykdyti garbingas Lietuvos kariuomenės žygis į Vilnių.

Muziejus laikraštyje Nr. 42 (94)

Dievo Motinos atvaizdas medinėje skulptūroje

Skulptūra yra viena iš seniausių bei gausiausių lietuvių liaudies meno šakų. Seniausios skulptūros kūriniai (Narvos kultūros radiniai) Lietuvos teritorijoje žinomi nuo neolito. Žalvario ir geležies amžiaus baltų genčių skulptūros ypatybės atspindi skulptūrišką modeliuoti ir dekoruoti papuošalai.

Laikui bėgant, kito pasaulėvaizdis, žmonių mąstysena, pasaulio suvokimas, tuo pačiu ir meninės formos. Nuo raginių, kaulinių skulptūrų pamažu pereita prie paprastesnių – medinių, ir jau nuo XVIII a. medinė skulptūra tampa dominuojanti, o XIX a. – dažna kiekvieno lietuvių sodyboje. Šventųjų vaizdavimo tradicijos ypač įsigalėjo baudžios ir carinės Rusijos priespaudos laikotarpiu. Tai buvo skausmą ir kančią išreiškiantys siužetai, ne veltui caro uždrausti 1864 metais. Tačiau paminklų su skulptūromis nesumažėjo. Jie statyti slapta. Tradicinė liaudies skulptūra yra sudėtinė memorialinių paminklų dalis: skulptūros buvo talpinamos į koplytėles, koplytstulpius, stogastulpius, kalamos prie

kryžių. Taip pat šie dirbiniai buvo statomi į altorius ir altorėlius. Savo artimųjų atminimui pagerbti žmonės statė antkapinius paminklus. Liaudies menininkas, gana laisvai interpretuodamas religinius siužetus labai paprastai žiūrėjo į savo dirbinius. Rūpintojėlis bene labiausiai mėgstama liaudies meistrų skulptūra. Jis vaizduojamas kaip skausmingai susimąstęs, susirūpinęs, nuvargęs žemdirbys. Su didele meile buvo vaizduojamos skausmingosios Dievo Motinos skulptūros.

Lietuvoje ypatingą vietą užėmė Šv. Marijos garbinimas. Mergelė Marija vaizduojama pamynusi žaltį gundytoją – blogio simbolį. Marija Maloningoji su iš rankų spinduliuojančia šviesa – tai idealizuotas taurumo simbolis. Skausmingoji (Sopulingoji) saugo nuo nelaimių. Ji, kaip ir Marija Pietoje, neretai vaizduojama su skausmo simboliais – septyniais kalavijais. Pietos Marija (Skausmingoji), laikanti nuo kryžiaus nuimtą Kristaus kūną – motinos meilės ir

Skulptūros. Lietuva, XIX a. Medis, polichromija. V.Neliubino nuotr.

kančios simbolis. Skausmingųjų skulptūrėlėms pritvirtindavo prie krūtinės širdis, pervertas septyniais kalavijais, ant galvos uždėdavo karūną.

Trakų istorijos muziejaus etnografijos rinkinyje saugoma keliasdešimt religinio siužeto liaudies meistrų drožtų skulptūrų. Tarp jų ir trys šiuo metu pristatomos Dievo Motinos medinės skulptūros. Jos datuojamos XIX a. II puse – XX a. pradžia. Skulptūros pagamintos Panevėžio bei Ukmergės apylinkių liaudies meistrų. Skulptūrų aukštis siekia nuo 55,7 iki 26,5 cm. Drožiniai pasižymi labai saikingu ritmu, santūrumu, ir tuo pačiu patraukia savo vidine šiluma. Pati skulptūrinė forma lakoniška, apibendrinta. Detalės – plaukai, drabužiai, klostės yra stilizuoti. Išraiškai pabrėžti skulptūros yra polichromuotos – dekoruotos įvairiaspalviais dažais. Aišku, dažai vietomis yra nutrupėję, nusitrynę, medis suskilęs, trūksta detalių.

Liaudies skulptūros dažniausiai buvo drožiamos iš liepos, beržo, alksnio, kartais – ąžuolo. Naudoti paprasčiausi įrankiai:

kirvis, peilis, skaptukas, kaltas. Meninė skulptūros išraiška priklausė nuo autoriaus sugebėjimo, talento. Kadangi memorialiniuose paminkluose skulptūros buvo matomos iš priekio (stovėjo altoriuose, koplytėlėse ir t.t.), tai labiau modeliuojami yra skulptūrų šonai ir priekinė dalis.

Bemokslis liaudies menininkas savo kūriniuose išreiškė savo artimųjų skriaudas ir lūkesčius. Skulptūra, greta kitų liaudies meno šakų, talentingiems liaudies meistrams anuo metu buvo labiau prieinama ir suprantama jų nuotaikų ir pažiūrų į gyvenimą reiškimo forma. Savo talento ir kūrybinės iniciatyvos dėka liaudies menininkai paliko didžiulės vertės kultūrinį lobį, kurį muziejininkai saugo ir pristato visuomenei.

Muziejininkė Evelina Vasiliauskaitė

Rytų Lietuva

Dviejų dešimtmečių kelias Šalčininkuose

Vladas KASPERAVIČIUS, Šalčininkai

Lietuvių mokyklų Šalčios Alelių šventė rengiama kasmet. Lietuviškų mokyklų mokiniai atlieka lietuvių liaudies dainas, šokių, žaidimus. Turgelių vid. mokyklos moksleiviai dainuoja lietuvių liaudies dainas Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Šįmet Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius švenčia pedagoginio darbo Šalčininkų krašte dvidešimtmetį. Tuomet jaunas pedagogas V. Žilius po praktikos Šilalės rajone susidomėjo Švietimo ministerijos ir tuometės valdžios siūlymu važiuoti dirbti į Šalčininkų kraštą.

1989 metais atvykus į Šalčininkus, teko suglumti. Tuometė rajono valdžia elgėsi keistai ir dvejojai: iš tribūnos garsiai buvo kviečiami jauni pedagogai dirbti Rytų Lietuvos mokyklose, o atvykusiems į Šalčininkus buvo taip pat garsiai pasakoma, ko čia atvažiuota. Jauna pedagogų šeima nesuglumo, grįžo į Švietimo ministeriją. Švietimo viceministrės telefono skambutis pirmajam sekretoriui ir pabarimas dėl nenoro priimti jaunus mokytojus dirbti situaciją pakeitė į gera. Iš karto buvo rastas darbas ir būstas Poškonyse.

Iš pradžių dirbo direktoriaus pavaduo-

toju, po pusmečio vadovavo pedagogų kolektyvui. Savotiškai įdomi buvo darbo Poškonų mokykloje pradžia, nes, be pamokų ir darbo su pedagogais, lygia greta teko prižiūrėti statybą – buvo statoma nauja Poškonų mokykla.

Vidmantui Žiliui Poškonys buvo ir liko gražus ir mielas kraštas. Ypač šilti ir geri žmonės, kurie kažkodėl vengė kalbėti lietuviškai, buvo lyg įbauginti.

Direktorius užmezgė ryšius su Kauno „Carito“ organizacija, „Vilnijos“ draugija. Šių organizacijų darbuotojai, be labdaros ir materialinės paramos, buvo tie gerieji pranašai, kurie padėjo tirpinti nepasitikėjimo ir uždarmumo ledus. Buvo aplankyta kiekviena apylinkės šeima. Jautėsi, kad dažni susitikimai su žmonėmis suartino mokyklą ir bendruomenę.

Beje, Poškonų mokykla prieš dvidešimt metų buvo vienintelė lietuviška mokykla visame Šalčininkų rajone.

Iki 1997 metų Poškonyse nuveikta nemažai puikių darbų. Apie šį laikotarpį V. Žilius kalba su neslepia pasididžiavimu. Pasak jo, mokykla buvo toji tikriausia kultūros skleidėja visoje Poškonų apylinkėje.

Tais pačiais metais Vilniaus apskrities viršininkas Alis Vidūnas pasiūlė naujos statomos Šalčininkų lietuviškos gimnazijos direktoriaus pareigas. Šį pasiūlymą entuziastingai palaikė ir švietimo ir mokslo ministras akademikas Zigmas Zinkevičius.

Šis paskyrimas sutapo su lietuviškų mokyklų steigimu Šalčininkų rajone. Tuo metu buvo įsteigta per dvidešimt pradinių mokyklų – Šarkaičiuose, Milkinuose, Jurgelionyse, Akmeninėje, Šalčininkėliuose, Zavišonyse, Čiužakampyje, Butrimonyse, Dainavoje, Purvėnuose, Montviliškėse, Kalesninkuose.

Šių mokyklų steigimas buvo siejamas su šio krašto visuomenės integravimu į naują nepriklausomos Lietuvos gyvenimą. Svarbiausia, kad rajono gyventojai turėjo galimybę rinktis, kokia kalba mokyti vaikams.

Pasak V. Žiliaus, šiuo metu Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija yra didžiausia švietimo įstaiga rajone. Žinant, kad trys ketvirtadaliai mokinių yra iš nelietuviškų šeimų, belieka tik didžiuotis, dešimt gimnazijos gyvavimo metų buvo einama teisinga linkme – mokiniai, baigę gimnaziją, integravosi į šalies gyvenimą, o mokymosi procesas jiems buvo įdomus ir patrauklus.

Ir šiandien Šalčininkų lietuviškoje gimnazijoje daugumą sudaro mokiniai ne iš lietuviškų šeimų.

Pirmaisiais veiklos metais gimnazijoje mokėsi 564 mokiniai. Po metų mokinių skaičius išaugo per 700. Tai bylojo apie Šalčininkų visuomenės požiūrį į mokymo kultūrą ir lygį. Ilgainiui šis skaičius didėjo ir 2003 metais gimnazijoje mokėsi daugiau kaip 900 gimnazistų.

Pedagogų kolektyvas yra svarbiausias bet kurios švietimo įstaigos pagrindas. Jį suformuoja direktorius. Į naująją gimnaziją atėjo dirbti pedagogai, kurie vaikus lietuviškai mokė Šalčininkų „Santarvės“ vidurinėje mokykloje. Šie mokytojai ir šiandien sudaro viso pedagogų kolektyvo pagrindą. O per dešimt metų gimnazijos mokytojų kolektyvas pagausėjo iki 70 pedagogų.

Gimnazijos direktoriaus darbas sunkiai įžiūrimas. Paprastai kalbama apie mokyimo įstaigos veiklą. Ir direktorius neslepia džiaugsmo kalbėdamas apie stiprų šokių kolektyvą, apie sportiškiausią Lietuvos gimnaziją, apie įvairiausių olimpiadų dalyvius ir nugalėtojus, apie baigusius gimnaziją ir dabar bestudijuojančius aukštosiose mokyklose.

Trinčių Šalčininkų krašte buvo įvairių. Ypač dėl galimo neva lietuvinimo. Gimnazijos direktoriui tenka išmintingai spręsti dilemas. Kad mokiniai nesijaustų skriaudžiami,

Vidmantas Žilius

buvo pasiūlytas lenkų kalbos fakultatyvas. Jo teko atsisakyti, nes mokinių tėvams buvo aktualiausia, kad vaikai puikiai išmoktų lietuviškai, gautų tinkamą žinių pagrindą, reikalingą mokslui ir gyvenimui.

Gimnazijoje galima rinktis mokytis dvi užsienio kalbas iš siūlomų rusų, lenkų, latvių, anglų, vokiečių ir baltarusių kalbų. Deja, be anglų, vokiečių ir rusų, gimnazistai kitų kalbų nepasirenka.

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktoriui svarbu, kad jo gimnazijoje kasmet vyktų Vasario 16-osios minėjimas, būtų pažymima Lietuvos kariuomenės diena, vyktų koncertai ir susitikimai su iškiliais šalies žmonėmis. Tai lietuviškos gimnazijos kolektyvo priedermė ir pasididžiavimas, nes šiame Rytų Lietuvos krašte tenka būti tuo, kuo esi. Ir apie tai kalbėti garsiai ir oriai.

Tie dvidešimt metų Rytų Lietuvoje, ir konkrečiai Šalčininkuose, V. Žilių išmokė išminties, kantrybės, atviro dialogo su visais.

Autoriaus nuotr.

Vilniaus apskrįčiai 70 metų

Gediminas PAVIRŽIS, Vilniaus rajoo savivaldybės tarybos narys

Gediminas Paviržis

Dažną apima dvejoja nuotaika švenčiant 70 metų Vilniaus grįžimo Lietuvai jubiliejų. Viena vertus, minime svarbią visai Lietuvai datą – Vilniaus grįžimo kaip Lietuvos sostinės metines, tačiau trumpam pasidžiaugus sava istorine amžina sostine, vienam agresoriui pakeitus kitą, netrukus praradome valstybę, o kartu ir daug talentingų bei darbščių žmonių.

Nepaisant to, per tuos 70 metų apskritis, ypač pietrytinė jos dalis, pasikeitė ne atpažįstamai. Jau sovietmečiu čia dideliais tempais buvo plečiamas krašto bei vietinės reikšmės kelių tinklas, keičiami ir g/betoninius tiltai. Tai atvėrė galimybes vietos gyventojams naudotis autobusų eismu, tapti mobiliais, plėsti gyvenvietes, statyti namus, lengvai pasiekti Vilnių. Gyvenimo gerovė dar labiau augo Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir šiandien jau mes ne labai skiriame vietos žmonių gyvenimo kokybę nuo aplinkinių rajonų. Net nėra ką lyginti švietimo, kultūros, sveikatos, socialinių reikalų pasiekimų dabartyje su tuo, kas buvo prieš 70 metų.

Šis laikotarpis tai Vilniaus administracinio regiono įforminimas, kuris su pertrūkiais gyvuoja iki šiol. Tačiau šventė, kurios akcentas ta proga buvo organizuota konferencija Vilniaus apskrities viršininko administracijoje keista, nes vadovaujantis jau savos valdžios sprendimais šios metinės turėtų tapti paskutinės.

Tokia sistema, kuri dabar dėliojama ir kuriama popieriuje, rodo centrinės valdžios norą koncentruoti savo rankose valdžią, paliekant tik savo ir savivaldos grandis. Nors dauguma merų tokią reorganizaciją remia, bet labai abejoju, kad centrinei valdžiai perėmus daugelį apskričių funkcijų, tiems patiems savivaldybininkams bus lengviau, nekalbant apie paprastus žmones, kuriems daugelį svarbių klausimų teks spręsti gerokai toliau nuo namų.

Nesu reformų priešininkas. Bet jos turi būti pasvertos, pasiremta ES šalių, kuriose puikiai funkcionuoja net renkamų regionų institucijų santykiai su savivalda ir centre valdžia. Regionus vadinkime kaip norime, bet tokie dariniai, gal kitokiu formatu, mano galva, turėtų likti. Kita vertus, vien kaip planuojamos regioninės tarybos, neaišku, kiek jų liks, paliktos vien tik gauti ir skirstyti ES finansinę paramą vargu ar bus veiksmingos. Kokia nors administracija prie regioninių tarybų turės būti, juk apie aukštesnio administracinio valdymo vieneta kalba ir mūsų Konstitucija.

Suprantu, kad administracinio valdymo pertvarkos būtinos, bet, abejoju, ar tokios. Gerai žinoma, kokias problemas apskrities nagrinėja, tačiau ar bus geriau žmonėms po planuojamos reformos, var-

gu ar teigiamai atsakys net reformatoriai. Kita vertus, apskrityse dirba daug gerų specialistų, tai brangus turtas ir jo neišsaugoti būtų nedovanotina klaida.

Dalyvavau surengtoje konferencijoje Vilniaus apskrities įkūrimo 70 m. paminėti. Rengėjus nuoširdžiai sveikino apskrities savivaldybių merai (pasigedau Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybių merų). Kalbėjo gražius žodžius atsakingi VRM, Žemės ūkio ministerijos atstovai, gyrė atliktus darbus, tačiau negalėjo pasakyti to, ko iš jų laukė susirinkę žmonės – „ramiai dirbkite toliau“.

O šventė reikšminga ne tik apskrįčiai, ji svarbi visai Lietuvai. Pakanka pasižiūrėti į nuotraukas kaip 1939 metų spalį vilniečiai sutiko savus karius. Jos tik patvirtina, kad nepriklausomai nuo įvairių manipuliacijų, TIESA anksčiau ar vėliau nugalės.

Malonu, kad patriotiškas jaunimas savaip, oriai ir nepriekaištingai, be valdžios malonės, eisena sugebėjo pažymėti šią šventę. Norėtusi tikėti, kad ji bus minima ne tik jubiliejiniais metais, kad apie ją girdėsime plačiau, kad, pašaukti jaunimo, šventėje dalyvaus tūkstančiai Lietuvos žmonių.

Pirmieji Lietuvos kariuomenės daliniai (Maišiagalos kryptis) Vilniaus miesto prieigose

Iševijos periodikos istorija

JAV lietuvių laikraščiui *Draugas* – 100 metų

Prof. Juozas SKIRIUS, Vilniaus pedagoginis universitetas

Pranešimas, skaitytas dienraščio „Draugas“ šimtmečio jubiliejaus vakare 2009 m. liepos 9 d. Nacionalinės dailės galerijoje, Vilniuje

oponentas.

Pats dienraštis pokario laikotarpiu ir kokybiškai, ir kiekybiškai stiprėjo. Galima teigti, kad tai jo klestėjimo laikotarpis. Dienraštis padidino ir puslapių skaičius. Tai įtakoja ir redakcijos personalo kaita. Minint *Draugo* 40-metį, L. Šimutis viename interviu pažymėjo, kad dienraščio redakcijos, administracijos ir spaustuvės personalas dvigubai didesnis nei buvo prieš porą metų, nes, kaip jis pabrėžė, „skaitytojų skaičius yra žymiai padidėjęs“¹⁰. Būtina pažymėti, kad skaitytojų ratas prasiplėtė į JAV iš Vokietijos atvykusių *dipukų* dėka. (JAV lietuvių ir Lietuvos katalikiškų organizacijų nariai nuo seno palaikė glaudžius ryšius ir katalikai *dipukai* natūraliai išsilėjo į jau buvusias JAV lietuvių katalikiškas organizacijas, priėmė jų spaudą.) Visa tai, matyt, kelė būtinybę po kelerių metų, t. y. 1957 m. vasario 1 d., *Draugo* redakcijai su personalu ir spausstuve persikelti į naujas, didesnes ir patogesnes patalpas (Kilbourn ir 63 gatvių sankryžoje), kur yra ir dabar¹¹. Tai rodo ir pagerėjusią leidinio finansinę būklę. Kiek žinoma, iki karo *Draugo* leidyba buvo nuostolinga. Kaip nurodoma oficialiuose leidiniuose, reikalai pradėjo taisytis, kai 1941 m. kovo 29 d. buvo įkurta ir Springfielde įregistruota ne pelno siekianti *Lietuvių katalikų spaudos draugija* (pirmasis draugijos pirmininkas prelatas Ignas Albavičius), oficiali *Draugo* leideja, atsakinga JAV valdžiai už dienraščio leidimą. Draugija su Marijonu vienuolija bendromis jėgomis gana sėkmingai sprendė finansines, administracines leidinio problemas¹².

Be jokios abejonės, laikraščio finansinė padėtis priklauso pirmiausia nuo jo populiarumo, o populiarumą lemia redakcija ir jos vadovas, jo gebėjimas pritraukti kuo daugiau skaitytojų – potencialių prenumeratorių. Viena iš pokario dienraščio gyvybingumo priežasčių – didesnis dėmesys lietuviškai kultūrai, kaip savotiška atsvara augančiam laikraštyje politiniam kontekstui. Kas buvo daroma? 1947 m. prie *Draugo* kaip speciali leidykla ir sambūris įsteigiamas *Lietuviškos knygos klubas* (iki 1979 m. išleidęs 135 veikalus – daugiausia grožinės literatūros). Nuo 1951 m. pradėtas leisti savaitinis, šeštadieninis *Mokslo, meno ir literatūros priedas*. Būtina pažymėti, kad *Draugo* redakcijos, administracijos ir rėmėjų pastangomis tais pačiais 1951 m. buvo įsteigta kasmetė tūkstančio dolerių premija už geriausią konkursui atsiųstą romaną, o 1962 m. (Maironio metais) paskirta tūkstančio dolerių poezijos premija (pirmąją gavo poetė Kotryna Grigaitytė, antrą 1963 m. – poetas Kazys Bradūnas)¹³. Teko aptikti tokį faktą, kad 75 proc. iševijos poetų ir rašytojų bendradarbiavo *Drauge* ir leido laikraščio leidykloje savo kūrybą. Visa tai rodo, kad *iševijos kultūrinis gyvenimas sukosi apie Draugą* ir, kad leidinio finansinė padėtis buvo neblogo, kaip kitų spaudinių.

Dar labai įdomus dalykas – tai, kad *Draugo* redakcija rasdavo galimybę mokėti ir iki šiol moka kad ir nedidelius honorarus savo netiesioginiams, ištikimiausiems bendradarbiams, rašantiems dienraščiu. Tai patvirtina, tiesa, labai negausūs archyviniai dokumentai. Pavyzdžiui, iš 1945 m. lapkričio 14 d. L. Šimučio laiško kažkokiam

V. Gedgaudui, gyvenančiam Paryžiuje, matyti, kad yra mokama už kiekvieną reportažą (nuo 1 iki 2 dienraščio skilčių apimtį) po 3 dolerius. Honorarų mokėjimas, reikia spėti, buvo retas reiškinys iševijos spaudos istorijoje. Taip pat verti dėmesio redakcijos keliama reikalavimai reportažų autoriui. Štai ką rašo redaktorius minėtame laiške: „Kaip ir kokias žinias siųsti – paliekame Tamstos nuožiūrai. Svarbu, kad jos atitiktų lietuviško, katalikiško dienraščio dvasiai, kad lietuviui skaitytojui būtų įdomios, kad bent retkarčiais apimtų Europos politinio ir socialinio bei ekonominio gyvenimo vėliausius įvykius, kad kiek galint dažnai būtų žinelių iš Lietuvos ir, apskritai, Europos lietuvių gyvenimo“¹⁴.

Būtina pastebėti ir tai, kad *Draugas*, jo teikiama informacija ne visuomet tenkino skaitytojų interesus. Išlikę negausūs skaitytojų laiškai atskleidžia kai kuriuos, jų nuomone, nepageidaujamus dienraščio momentus. Tiesa, dienraščiu keliamos pretenzijos yra daugiau asmeninio nei visuomeninio pobūdžio. Suprantama, dienraštis, kaip ir kiekvienas spaudinys, turėjo didesnių ir mažesnių redakcinių problemų bei tam tikrų nesusikalbėjimų su savo skaitytojais ir bendradarbiais-korespondentais. Apie tai po L. Šimučio mirties spaudoje prasiitarė jo bendradarbis K. Bradūnas, pabrėždamas, kad daug tokių nesusipratimų labai korektiškai užglaistydavo L. Šimutis pokalbiuose telefonu su pretenzijų turinčiais dienraščio skaitytojais¹⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad pasitraukus L. Šimučiui iš vyr. redaktoriaus pareigų 1952 metais dienraščio pozicija po truputi keitėsi. I tai reagavo ne tik oponentai, bet ir dienraščiu artimi žmonės. Pavyzdžiui, 1963 m. balandžio 13 d. *Draugo bendradarbių klubo* Valdybos narys Vytautas Zalatorius laiške *Lietuvių katalikų spaudos draugijos* pirmininkui prelatui Ignui Albavičiui rašė, jog jam ir jo pažįstamiems buvo malonu skaityti *Draugą* „Šimučio-Bagdanavičiaus-Ciniko laikais, nes tuo metu jis pasižymėjo tolerancija, nuosaikumu (...) Tų trijų žmonių dėka *Draugas* tapo visų laisvojo pasaulio lietuvių dienraščiu“, o štai „dabartiniai *Draugo* redaktoriai vėl pradėjo tą seną, iš kitų laikraščių pažįstamą donkichotišką karą prieš *Naujienas, Dirvą, Vienybę, Metmenis* ir net prieš savo bendradarbius“¹⁶. Vėliau, t. y. 8-ame dešimtmetyje, dienraštyje *Naujienos* pasirodė keletas straipsnių, kuriuose buvo atvirai rašoma, jog L. Šimutį tėvai marijonai, padedant frontininkams, iš *Draugo* redaktoriaus posto išstūmė ir dienraštyje pradėjo „skverbti kitokios idėjos ir žvarbesni vėjai“¹⁷. Ar tai buvo tiesa, atsakys kiti *Draugo* istorijos tyrinėtojai. Nepaisant to, dienraštis ir toliau išlaikė savo populiarumą. Tai iliustruoja keletas pavyzdžių. Teko kalbėtis su ne vienu D. Britanijos ir Kanados lietuviu, kurie nuolat prenumeravo *Draugą*. Jų teigimu, daugelis jų pažįstamų taip pat skaitė šį dienraštį. Dar sovietiniais laikais keletas mokslininkų iš Lietuvos stažavosi Jungtinėje Amerikos Valstijose ir grįžę pasakojo, kad stažuotės metu buvo užsiprenumeravę *Draugą*. Tie pavyzdžiai savotiškai rodo dienraščio svorį lietuvių visuomenėje. O kaip šiandieną laikosi *vienintelis* iševijos dienraštis?

Dienraščio *Draugas* likimas

1994 m. rugsėjo 23 d. pažymint *Draugo* 85-metį numeryje buvo publikuotas Aurelijos M. Balašaitienės jubiliejinis straipsnis *Valio „Draugui“!* Įvertindama laikraščio gyvavimą naujomis sąlygomis, straipsnio autorė rašė: „Gyvenant daugelį dešimtmečių toli nuo gimtojo krašto, atbunka jausmai, mažėja išipareigojimas, menkėja gimtosios kalbos mokėjimas. Visa tai neigiamai atsiliepia užsienio lietuvių kultūriniam ir visuomeniniam gyvenimui. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, atpuolus reikalui kovoti už tautos laisvę, susilpnėjo ir kultūros bei meno sritys – savo veiklą nutraukė įvairūs meno vienetai, chorai, ansambliai, liuanistinės mokyklose ėmė stigti mokytojų ir sumažėjo mokinių skaičius, o ir lietuviškoji spauda neliko tos krizės ir apatijos nepaliesta. Vyresniajai kartai traukiantis į amžinybės aruodus, priaugančiam jaunimui praradus interesą domėtis lietuviškais reikalais, pradėjo mažėti prenumeratorių skaičius, todėl tai kurie leidiniai išgyvena finansinę krizę...“¹⁸ Tai yra tiesa, bet, kaip man atrodo, dabar *Draugui* egzistavimo sąlygos šiek tiek panašios į laikotarpį po 1918 metų, kai susikūrė nepriklausoma Lietuva, ir į laikotarpį po 1948 metų, kai į JAV gausiai atvyko naujieji ateiviai – dipukai. Šiuo metu JAV gyvena didžiulis skaičius naujai atvykusių lietuvių, kuriuos *Draugas* turėtų traukti prie savęs ir tuo pačiu išsaugoti senųjų JAV lietuvių ir jų palikuonių pasitikėjimą. Bendras senųjų ir naujų JAV lietuvių interesų vardiklis, kuris ir anksčiau buvo dienraščio propaguojamas, yra. Dar 1984 metais švenčiant laikraščio 75-metį, jubiliejiname leidinyje buvo labai aiškiai apibrėžtas dienraščio tikslas – „**Kaip praeityje, taip ir ateityje Draugas pasiryžęs remti visas tas lietuviškas organizacijas, kurios dirba Lietuvos ir lietuvių gerovei. Kaip anksčiau, taip ir ateityje šis dienraštis bus atviras visiems, kurie reikš krikščioniškoje, tautiškoje ir lietuvių išlaikymo plotmėje...**“¹⁹ Šis kilnus tikslas ir šiandien neprarado savo reikšmės. Tik būtina jį pritaikyti esamoms sąlygoms, atsižvelgiant į iševijos skirtingų bangų interesus. Skaitydamas dabartinį dienraštį, galiu pasakyti, kad laikraščio redakcija ištis stengiasi spaudinį taikyti prie naujų sąlygų. Tai daro žavus moterų kolektyvas, kuriam pradžią davė buvusi vyr. redaktorė Danutė Bindokienė, o dabar nauja, jauna vadovė dr. Dalia Cidzikaitė. Taigi buvo laikas, kai laikraščiu vadovavo kunigai, buvo laikas – kai pasauliečiai vyrai, o dabar atėjo laikas moterims. Kažkas yra pasakęs – „Pasauly išgelbės moters“, todėl tikiuosi, kad *Draugas* išgyvens antrą savo šimtmetį ir dar labiau sustiprės pasiaukojančių redakcijos darbuotojų – pasauliečių moterų dėka ir viso pasaulio lietuvių parama.

P.S.: Kiekvienas lietuviškas periodinis leidinys – tai mūsų tautos kultūros dalis, tai ištisas tam tikros mūsų tautos dalies archyvas, praeities atspindys. Kiekvieno periodinio leidinio leidybos pabaiga – tai tam tikrų žmonių grupių lietuviškos veiklos atspindžio išnykimas, smūgis mūsų tautos istorijai. O jeigu dar nesugebame išsaugoti jau turimą, išleista periodiką, kurios senoji dalis jau nyksta mūsų akyse, tai prarandame ryšį su savo ankstesnėmis kartomis, labai sumenkiname savo istoriją.

- 1 J.Pr. Laikraštis. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1958, t. 14, p. 62-63.
- 2 Pšibilskis, Vyngintas Bronius. *Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės*. Vilnius, 2003, p.141.
- 3 L.Šimučio straipsnių ir kalbų dėka Šv.Kryžiaus ligoninei buvo sudėta 33.000 dol. aukų (iškarpa straipsnio iš 1931 m. *Draugo* - Jurgėla P. *Leonardo Šimučio 20-ties metų darbai (1911-1931)*). *LTSC/PLA*, L.Šimučio fondas, d. Įvairi sena medžiaga, b. Senų laikraščių iškarpos, lapai nenumuoti.
- 4 J.N. Studentų ir Profesjonalių Sąjungos Garbės Pirmininkas – Leonardas Šimutis. *Studentų Žodis*, 1935, nr. 3, p. 55.
- 5 L.Š. Dvidešimts penki metai kasdieninė visuomenės tarnyboj. *Draugas*, 1941, spalio 25, antroji dalis, p. 1.
- 6 Skirius J., Račkauskas J. *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939-1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Chicago,1998; Skirius J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945-1948 metais: iševijos pastangos dėl Displaced Persons Act priėmimo*. Chicago, 2001.
- 7 1968 m. birželio 28 d. L.Šimučio *Atsiveikinimo žodis* (rankraštis). *LTSC/PLA*, L.Šimučio fondas, d. Seni laiškai ir fotonuotraukos, lapai nenumuoti.
- 8 Pokaryje dižiausi iševijos laikraščiai, turintys po kelioliką tūkst. egzempliorių buvo JAV lietuvių susivienijimų organai – *Garsas* ir *Tėvynė*.
- 9 Pr.Gr. Su Leonardu Šimučiu. *Draugas*, 1968, gegužės 18, p. 3.
- 10 A.V. Pasikalbėjimas su Redaktoriumi Leonardu Šimučiu, A.L.T. Pirmininku. *Vytis*, 1950, balandis, p.3.
- 11 Pradžioje *Draugą* leido *Lietuvių kunigų vienybė*. Perkėlus laikraštį į Čikagą, jį leido kunigų sudaryta bendrovė. 1919 m. sausio 29 d. Marijonų vienuolija perėmė *Draugo* leidimo našta ir 1920 m. prie Aušros vartų parapijos nupirko keturių aukštų namą (Oakley ir 23 Pl.), jame įsteigė spaustuvę, redakcijai ir administracijai kambarelius. Dalis namo buvo skirta gyventi vienuoliams (*Draugas. The Lithuanian Friend. 75 metų sukakčiai paminėti*. Chicago, 1985, p. 20).
- 12 *Ten pat*, p. 20-21.
- 13 *Ten pat*.
- 14 1945 11 14 L.Šimučio laiško V.Gedgaudui Paryžiuje nuorašas. *LTSC/PLA*, L.Šimučio fondas, d. Draugo įvairi korespondencija 1928-1976 m., b. Korespondencija 1941-1956 m., lapai nenumuoti.
- 15 Bradūnas K. Kai Šimučio jau nėra, o jo labai reikia. *Draugas*, 1975, balandžio 25, nr.98, p. 1
- 16 1963 04 13 V.Zalatoriaus laiško prelatui I.Albavičiui nuorašas. *LTSC/PLA*, L.Šimučio fondas, d. *Draugo* įvairi korespondencija 1928-1976 m., b. Korespondencija 1963 m., lapai nenumuoti.
- 17 Stravinskas P. Nusipolitikavę vienuoliai. *Naujienos*, 1972, spalio 28; Povilaitis K. Žodžiai ir darbai. *Naujienos*, 1978, kovo 24; Prūsas V. Neikainuojamas lobis. *Naujienos*, 1978, kovo 24.
- 18 Balašaitienė, Aurelija M. Valio „Draugui“. *Draugas*, 1994, rugsėjo 23, p. 3.
- 19 *Draugas. The Lithuanian Friend. 75 metų sukakčiai paminėti*. Chicago, 1985, p. 23.

Spausdinta *Draugas*, 2009 m.

Muziejus laikraštyje Nr. 43 (95)

Knyga „Mejeris Ezofovičius“

Trakų istorijos muziejaus karaimikos skyriuje saugomi įvairių grupių eksponatai, taip pat ir raštijos. Iš retesnių leidinių norėtųsi išskirti Joanni Buxtorfo (1564-1629), vokiečių pastoriaus ir orientalistu dvitomį „Hebrajų ir haldėjų biblija“, spausdintą lotynų ir hebrajų kalba. J.Buxtorfo darbą papildė Bernhardas Baeris (1821-1884), judaikos specialistas iš Lenkijos. Knyga buvo išleista Lenkijos mieste Ščecine 1861 metais. Dabar tai – bibliografinė retenybė.

Retas yra ir vokiečių judaikos profesorius, orientalistu Juliaus Fiursto (1805-1873) dvitomis „Karaimų istorija nuo 900 iki 1573 metų“. Šis darbas buvo atspausdintas ir išleistas Leipcige vokiečių kalba, 1865 metais.

Įdomi yra karaimų maldyno antroji dalis, spausdinta Eupatorijoje hebrajų kalba 1836 metais. Šis maldynas įdomus tuo, kad antroje titulinio lapo pusėje yra ranka rašyta pirkimo–pardavimo sutartis. Sutartis surašyta Trakuose 1854 – 1855 metais.

Retesnių knygų sąrašą papildė ir Elizos Ožėskovos (Eliza Orzeszkowa, 1841-1910) knyga „Mejeris Ezofovičius“, išspausdinta Varšuvoje lenkų kalba, 1879

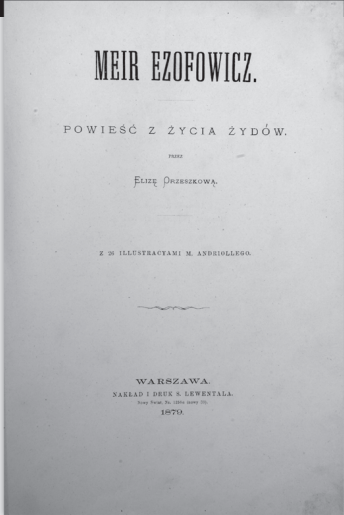
metais, ir iliustruota Lietuvos grafiko ir tapytojo, 1863m. sukilimo dalyvio Mykolo Elvyro Andriolio (1836-1893).

Lenkų rašytoja Eliza Ožėškova gimė 1841 metais birželio 6 d. Milkovščiznos kaime, netoli Gardino. Kadangi tėvai buvo turtingi dvarininkai, dukrai suteikė puikų išsilavinimą. Būsimoji rašytoja nuo pat jaunų dienų domėjosi kaimo gyvenimu. Jau pirmame apsakyme „Bado metų vaizdelis“ (1866), rašytoja tikroviškai atspindėjo prastuomenės gyvenimą. Tokio literatūrinio credo rašytoja laikėsi visoje savo kūrybinėje veikloje.

XIX a. pabaigoje ji parašė geriausius savo kūrinius, tarp jų ir žymųjį romaną iš žydų gyvenimo „Mejeris Ezofovičius“ (1878). Renkant medžiagą romanui autorė daug dėmesio skyrė žydų kultūros ir tikybos studijoms. Romano autorei padėjo ir žinomi Lenkijos žydai Leopoldas Meyetas ir Mathiasas Bersohnas.

Romane rašytoja siekia sugriauti barjerus, kuriais žydų visuomenės vadovai stengiasi atitverti žydus, „išrinktąją tautą“, nuo kitų tautų, kurių tarpe jie gyvena, laikydami juos slogioje izoliacijos atmosferoje.

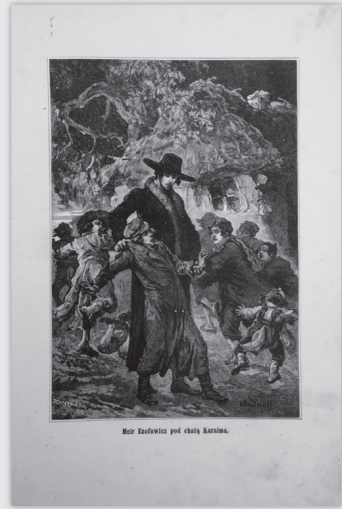
Siekiant, kad romanas taptų

Knygos titulinis lapas. V.Neliubino nuotr.

patrauklesnis skaitytojams, jis buvo iliustruotas 26-iais grafiko ir tapytojo Mykolo Elvyro Andriolio (1836-1893) piešiniais. Dailininkui iš Lietuvos tai nebuvo naujas atradimas. Jis jau buvo iliustravęs F. Kuperio, V. Sirokomlės ir J. I. Kraševskio kūrinius. 1881 metais Lvovo knygų leidejo Altenbergo užsakymu,

reprezentaciniam poemos „Ponas Tadas“ leidimui M. E. Andriolis nupiešė 24-ias, puslapio dydžio iliustracijas, 10 vinječių ir 24 inicialus. Dailininkas yra sukūręs

M.Andriolio iliustracija "Mejeris prie karaimų namo". Iš knygos "Meier Ezofowicz".

ilustracijų ir kitiems Adomo Mickevičiaus kūriniams – „Gražina“, „Ponia Tvardovska“, „Konradas Valenrodas“.

Jo iliustracijos A. Mickevičiaus poemoms laikomos vienomis geriausiomis XIX amžiuje. Per visą savo kūrybos laikotarpį E. Ožėškova parašė daugiau nei 60 kūrinių, už kuriuos 1904-aisiais ir 1909-aisiais metais buvo pristatyta kaip kandidatė literatūrinei Nobelio premijai gauti. Tai buvo aukštas rašytojos literatūrinio darbo įvertinimas.

Elizos Ožėškovos romanas „Mejeris Ezofovičius“ pakartotinai buvo leidžiamas Lenkijoje, išverstas į daugelį pasaulio kalbų. 1973 metais leidykla „Vaga“ Vilniuje išleido šį romaną lietuvių kalba. Kūrinį iš lenkų kalbos išvertė Giedrė Juodvalkytė. Deja, lietuviška romano versija išleista be M. E. Andriolio iliustracijų.

Karaimikos skyriaus vedėja Alvyra Zagreckaitė

Lietuvos okupacijų tyrimai

Pokalbis su Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento direktoriumi hum. m. dr. Arūnu BUBNIU

– Pirmiausia pasakykite, kokius darbus vykdo Jūsų departamentas?

– Šios pareigos man yra naujos, nes anksčiau daug metų dirbau Lietuvos istorijos institute mokslo darbuotoju, tačiau neseniai, nuo 2009 m. sausio pabaigos, perėjau dirbti į Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau Centras) Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento (toliau GRTD) direktoriaus pareigas. Pagal įstatymą Centras yra tarpžinybinė valstybės institucija, tirianti visas genocido bei nusikaltimų žmonių ir žmoniškumui apraiškas ir Lietuvos gyventojų persekiojamą okupacijų metais, taip pat ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo okupacijoms procesus, inicijuojanti genocido organizatorių ir vykdytojų teisinį įvertinimą, įamžinanti laisvės kovotojų ir genocido aukų atminimą. Centras susideda iš keleto struktūrinių padalinių: Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento, Memorialinis departamentas su Genocido aukų muziejumi, Specialių tyrimų skyriaus, Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos ir kitų padalinių. Kiekvienas departamentas yra suskirstytas į keletą skyrių. O mūsų departamentą (GRTD) sudaro du skyriai, tai Istorinių tyrimų programų ir Archyvinis vardynų skyriai. Iš viso departamente dirba 26 darbuotojai, tarp jų 10 Istorinių tyrimų programų skyriuje ir 16 Archyviniame vardynų skyriuje.

– Gal galėtumėte apibūdinti kiekvieną skyrių, kuo užsiimama?

– Svarbiausias departamento tikslas yra okupacinių totalitarinių režimų padarytų nusikaltimų Lietuvoje tyrimas. Tai viena strateginė kryptis, o kita – pasipriešinimas okupaciniams režimams: ir sovietiniam, ir nacistiniam. Tyrimų objektas yra Lietuvos Respublikos teritorijoje 1939–1991 m. veikusių okupacinės valdžios civilinės, karinės ir policinės institucijos, partijos, organizacijos ir grupuotės, vykdžiusios nusikaltimą politiką ir propagavusios antihumanišką ideologiją, dalyvavusios vykdančios nusikaltimus žmoniškumui, genocidą ir karo nusikaltimus, persekiojusios Lietuvos gyventojus dėl jų pasaulėžiūros, priklausymo etninėms, tautinėms, religinėms, socialinėms ar politinėms grupėms, pasipriešinimo okupacijai. Tyrimų problemų spektras ganėtinai platus. Šiuo metu Istorinių tyrimų programų skyriuje (skyriaus vedėja Edita Jankauskienė) vykdomos tokios ilgalaikės programos: 1) „Pirmoji sovietinė ir nacistinė okupacija. Antisovietinė ir antinacinė rezistencija 1940–1944 m.“; 2) „Kultūrinio gyvenimo sovietizavimas Lietuvoje 1940–1990 m.“; 3) „Lietuvos laisvinimo byla Vakaruose“; 4) „KGB Lietuvoje“; 5) „70 metų Lietuvos okupacijai ir aneksijai bei kovai už nepriklausomybę“. Kiekviena programa yra suskirstyta į keletą temų, programoms vadovauja mokslinio darbo patirtį turintys specialistai. Siekiama ne tik mokslinių rezultatų, bet ir išlaikyti tyrimų tarpdisciplininį pobūdį, įtraukti įvairių sričių specialistus, bendradarbiauti su panašiomis Centrai užsienio šalių (Lenkijos, Ukrainos) institucijomis ir istorikais, dalyvauti visuomenės švietimo programose, skelbti tyrimus užsienio kalbomis. Skyriaus darbuotojai taip pat ruošia istorines ir archyvinės pažymas kitiems Centro padaliniams, Generalinei prokuratūrai ir teismams, piliečiams, pagal savo tyrimų problematiką konsultuoja įvairias valdžios įstaigas, žiniasklaidą, bendradarbiauja su internetinėmis svetainėmis www.genocid.lt ir www.kgbdocument.eu. Moksliniai tyrimai sudaro tik mažesnę Centro veiklos dalį. Remiantis Centro darbuotojų atliktais tyrimais, priimami teisiniai aktai dėl socialinės paramos okupacijų aukoms ir laisvės kovų dalyviams. Tyrimai suteikė galimybę šimtams žmonių sužinoti žuvusių ar dingusių be žinios artimųjų likimą. Sukurtos ir nuolat papildomos politinių kalinių, tremtinių, ginkluoto pasipriešinimo dalyvių kompiuterinės duomenų bazės. Grįžtant prie mūsų departamento skyrių darbo, sakyčiau, moksliniams tyrimams jėgų turime permažai, nes istorinius tyrimus vykdo tik 7 darbuotojai, tarp jų 3 dirba puse etato. Palyginti su Lietuvos istorijos institutu ar Vilniaus universitetu, kitomis mokslo ir mokymo įstaigomis, tai yra labai mažos pajėgos.

Kitas mūsų departamento skyrius yra Archyvinis vardynų skyrius (skyriaus vedėja Rita Godliauskienė), kurio svarbiausi darbo uždaviniai yra informacijos apie Lietuvos gyventojų genocidą ir pasipriešinimą okupaciniams režimams rinkimas, kaupimas ir sisteminimas. Surinktos informacijos pagrindu formuojamos kompiuterinės duomenų bazės ir po to sudarinėjami represuotų Lietuvos gyventojų (ištremtų, kalintų, nužudytų) vardynai. Šitas darbas pradėtas dirbti seniai. Jo ištakos siekia 1988 m., kai pradėjo veikti prof. J. Juzeliūno vadovaujama Sąjūdžio komisija stalinizmo nusikaltimams tirti. Šios komisijos pagrindu susiformavo Represijų Lietuvoje tyrimo centras, kuriam ilgą laiką vadovavo dabartinė Centro generalinė direktorė Birutė Burauskaitė. 1997 m. Represijų Lietuvoje tyrimo centras buvo prijungtas prie LGGRTC ir tapo Archyvinio vardynų skyriumi, kuris ir toliau tęsia pradėtą darbą – sudarinėti sovietmečiu represuotų žmonių vardinius sąrašus (vardynus), pavadintus „Lietuvos gyventojų genocidu“. Skyrius užsibrėžęs išleisti 10 tomų su daugiau kaip 200 tūkst. nuo teroro nukentėjusių žmonių pavardžių. Jau yra jau išleista keletas tomų didelės apimties vardynų. Pirmas „Lietuvos gyventojų genocido“ tomas (1939–1941 metai) buvo išleistas 1992 m. Dabar yra ruošiamą naują 1948 metams skirtą vardyno knygą. Kaip žinome, masinės sovietinės represijos baigėsi 1953 m. su Stalino mirtimi. Todėl reikės nuodugnai iširti ir 1949–1953 metų laikotarpį. Minėtuose vardynuose yra surašomi tie nukentėjusieji žmonės, apie kuriuos surandame žinių įvairiuose šaltiniuose: ar tai būtų buvusių KGB ir Vidaus reikalų ministerijos archyvų bylos, arba iš gyventojų gaunamos anketos arba istorinėje literatūroje paminėti faktai ir pavardės. Daugiausia informacijos vardynuose galima surasti apie buvusius tremtinius ir politinius kalinius. Žinoma, toks darbas reikalauja daug kruopštumo ir laiko, todėl negali būti padaromas per kelis metus. Šis darbas niekada nebus šimtu procentų tikslus ir pilnas, kadangi okupacijų dešimtmečiais nukentėjo dešimtys ir net šimtai tūkstančių žmonių. Archyvinio vardynų skyriaus darbuotojai taip pat renka ir sistemina medžiagą apie buvusius sovietinių represinių struktūrų darbuotojus (KGB karininkus, vadinamuosius liaudies gynėjus (stribus), slaptuosius bendradarbius (agentus ir informatorius)). Galima pasidžiaugti skyriaus darbuotojų valstybiniu įvertinimu ir pripažinimu. Š. m. vasario 16 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas aštuonias Archyvinio vardynų skyriaus darbuotojas apdovanojo „Ordino už nuopelnus Lietuvai medaliu“.

Archyvinis vardynų skyrius iki šiol nesudarinėjo nacių okupacijos laikotarpiu represuotų Lietuvos gyventojų (lietuvių, lenkų, žydų ir kt. tautybių) sąrašų. Užbaigus sovietmečio vardynų sudarymą, reikės imtis šito darbo. Nacių laikotarpio medžiaga iki šiol nebuvo sistemingai renkama ir tvarkoma. Nors nacistinės okupacijos laikotarpis buvo trumpas (1941–1944 m.), tačiau Lietuvos gyventojai patyrė didelius nuostolius. Ypač žiauri buvo Lietuvos žydų tragedija, apie 90–95 proc. Lietuvos žydų buvo nužudyta Antrojo pasaulinio karo metais. Jeigu pamėginsime sudaryti kalintų ir nužudytų Lietuvos žydų vardyną, (tokių buvo apie 200 000 žmonių), tai įsivaizduokite, koks tai bus sunkus ir sudėtingas darbas. Didelė problema yra nacių okupacijos laikotarpio archyvinio dokumentų trūkumas. Manau, kad pagal išlikusius dokumentus, turbūt, įmanoma bus nustatyti nedaugiau 70 procentų nužudytųjų Lietuvos žydų pavardžių. Šiame darbe labai praverstų bendradarbiavimas su kitomis užsienio institucijomis, pvz., su Jad Vašem memorialu Jeruzalėje, Vokietijos, Rusijos, Lenkijos ir kitų šalių archyvais bei muziejais.

– Galbūt galite pasakyti, kas padaryta ir kas šiais metais daroma, kas numatoma ir kokie tos veiklos rezultatai?

– Jeigu kalbėčiau apie rezultatus, tai daugiausia mūsų departamento ir Centro leidybos skyriaus darbuotojų pastangomis leidžiamas mokslinis žurnalas *Genocidas ir rezistencija*. Jis leidžiamas nuo 1997 m. ir išeina dukart per metus. Vienas numeris

Raudonosios armijos dalinys (rugsėjo 19 d.) prie Vilniaus katedros

išleidžiamas pavasari, o kitas – rudenį. Jame daugiausia publikuojami Centro istorikų, kitų darbuotojų darbai – moksliniai ir populiarūs straipsniai, įvairios dokumentų publikacijos. Taip pat Leidybos skyrius leidžia įvairius leidinius – mokslines knygas, politinių kalinių ir tremtinių atsiminimus, partizanų dienoraščius, dokumentų rinkinius. Šiais metais turėtų pasirodyti mūsų darbuotojo dr. Juozo Banionio knyga apie lietuvių išeivijos Vakaruose pastangas kovoti dėl Lietuvos valstybingumo 1940–1974 m. Turėtų išeiti vardyno, skirto 1948 m. represijoms, antra knyga, be to, parengtas dokumentų rinkinio „KGB slaptieji archyvai“ rankraštis.

Centras ir mūsų departamentas taip pat organizuoja mokslines konferencijas ir įvairius atmintinų dienų minėjimus, pavyzdžiui, šių metų kovo pabaigoje buvo surengta konferencija, skirta paminėti 1949 m. kovo trėmimus. Būtent tais metais buvo pats didžiausias trėmimas per visą Lietuvos istoriją, jis vyko ne tik Lietuvoje, bet panašiu metu visose trijose Baltijos šalyse. Š. m. vasario 16 d. Centras surengė konferenciją Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio 1949 m. deklaracijos 60-mečiui paminėti. Buvo planuota surengti konferenciją, skirtą Molotovo-Ribentropo pakto ir Baltijos kelio metinėms pažymėti, deja, šio renginio teko atsisakyti dėl Centru, kaip ir kitoms valstybinėms įstaigoms, sumažinto finansavimo.

– Prašome pasakyti, kokie uždaviniai laukia ir ką ruošiatės artimiausiais metais pateikti visuomenei arba kokios naujos ar būsimos programos yra formuojamos, daromos.

– Formuojant ir realizuojant GRTD mokslo tiriamąsias programas, didelį darbą atliko mano pirmtakas dr. Arvydas Anušauskas, kuris 10 metų vadovavo GRT departamentui, daugiausia jo pastangomis buvo suformuotas darbuotojų kolektyvas, leidžiamas mokslinis žurnalas, knygos, rengiamos konferencijos ir t. t. Buvo patvirtintos mokslinės tiriamosios programos, kurios paprastai vykdomos 5–8 metus, daugumos jų laikas baigsis 2010 m. Tad kitais metais reikės galvoti apie naujų programų formavimą ir tvirtinimą arba senų programų, jeigu jos liks nepakankamai ištirtinotos, pratęsimą. Manysčiau, reikėtų pradėti tokius naujus ir svarbius darbus, kaip nacių okupacijos metais represuotų ir žuvusių Lietuvos gyventojų vardyno sudarymas, Lenkijos politikos tyrimas Vilniaus krašte 1920–1939 m., suaktyvinti nacistinio ir sovietinio genocido bei teroro vykdytojų duomenų bazių formavimą. Reikėtų pabandyti paskaičiuoti arba patikslinti ir kitus Antrojo pasaulinio karo bei stalinizmo laikų Lietuvos gyventojų nuostolius ir netektis. Pvz., mes neturime patikimų duomenų apie karo ir partizaninių veiksmų Lietuvoje aukas (dėl bombardavimų ir kautynių žuvusius civilius gyventojus, sovietinių ir lenkų partizanų nužudytus asmenis), pokario partizaninio karo (1944–1953) aukas abiejose kovojančiose pusėse.

– Kuo skiriasi Jūsų centras nuo kitų institucijų?

– Lietuvoje mokslinius istorinius tyrimus vykdo kelios mokslinės ir pedagoginės institucijos. Centras pasižymi tuo, kad mes koncentruojamės į Lietuvos istorijos XX amžiaus okupacijų laikotarpį, tai yra tiriame laikotarpį nuo 1940 iki 1990 m. Mes tiriamo sovietinio bei nacistinio teroro ir genocido politiką, taip pat ginkluotą ir neginkluotą pasipriešinimą okupaciniams režimams. Čia yra Centro specifika. Žinoma, kai kurie tyrimai, galbūt, yra labai panašūs, tarkime, į Lietuvos istorijos instituto atliekamus tyrimus, bet paminėtos strateginės kryptis ir toliau liks tos pačios – genocidas ir rezistencija. Pastaruoju dešimtmečiu Centro darbuotojų atliktas tiriamasis darbas ženkliai įtakoją Naujausiu laikų Lietuvos istorijos tyrimus, suformavo ir išplėtojo kai kurias tyrimų kryptis (sovietinis teroras, partizaninis pasipriešinimas, KGB veikla Lietuvoje). Šis darbas truks dar nemažai metų, bus tęsiamas represuotųjų vardynų ir mokslinių knygų bei dokumentų rinkinių leidimas.

– Gal aš blogai supratau, bet jeigu ne, tai prašau paaiškinti, kodėl į LGGRT centro programas nebuvo įrašyta Vilniaus krašto okupacija nuo 1920 m. iki 1939 m. ir Klaipėdos krašto okupacija nuo 1939 iki 1945?

– LR Seimo 1997 m. priimto „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo“ 4-e straipsnyje rašoma, kad Centro uždavinys yra *okupacinių režimų 1939–1990 metais vykdyto Lietuvos gyventojų fizinio bei dvasinio genocido ir pasipriešinimo šiems režimams tyrimas*...]. Centras taip pat tiria 1920–1939 m. Vilniaus krašte okupacinio režimo vykdytą politiką bei pasipriešinimo jai procesus. Taigi įstatymas netgi įpareigoja Centrą tyrinėti Jūsų paminėtas temas. Lenkiškojo režimo politikos Vilniaus krašte (1920–1939) tyrimas taip pat yra GRTC uždavinys, bet realiai tokie tyrimai iki šiol Centre nebuvo atliekami. Tačiau tai nereikia, kad ir ateityje nebus tai daroma. Man būtų sunku paaiškinti, kodėl šios temos nebuvo iki šiol tiriamos, kadangi vadovaujančiose pareigose Centre dirbu tik nuo š. m. sausio. Spėčiau, kad tai buvo padaryta dėl tam tikrų prioritetų pasirinkimo. Kadangi Lietuva ir jos gyventojai labiausiai nukentėjo ilgai užtrukusios sovietinės okupacijos ir aneksijos metais, tai svarbiausias dėmesys ir pastangos buvo sutelktos būtent šio laikotarpio tyrimams. Kita vertus, neįmanoma vienodu intensyvumu tyrinėti visas reikalingas temas nes tam paprasčiausiai neužtenka darbuotojų. Galbūt, turėjo įtakos ir politinė konjunktūra nes, pastarąjį dešimtmetį politikai nuolatos pabrėždavo Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo ir strateginės partnerystės svarbą, todėl buvo stengiamasi nekomplikuoti tarpusavio santykių skaudžių istorinių problemų nagrinėjimu. Klaipėdos krašto 1939–1945 m. okupacijos problema nebuvo intensyviau tiriama, turbūt, dėl to, jog manyta, kad šią temą intensyviau tyrinės Klaipėdos universiteto istorikai.

Kalbėjosi Auksė KEKYTĖ, Irena STONKUTĖ ir Juozas VERCINKEVIČIUS

Kur šiandien mus kviečia Vilniaus žygis

*Lietuvos Respublikos Seimo nario Gintaro Songailos kalba
Vilniaus sugrįžimo 70-ųjų metinių iškilmingame minėjime Vilniaus Rotušėje*

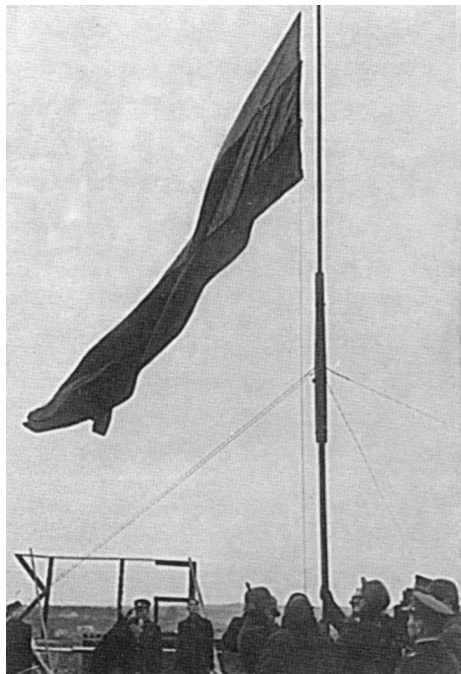
Atkelta iš 1 p.

Jeigu tokio dvasingumo būtime prisi-
gę Sąjūdžio metu – nebūtų ir nepriklau-
somybės. Todėl tai yra gyvybiškai svarbi
nacionalinio švietimo gairė. Tačiau čia aš
norėčiau ypač pabrėžti istorinės Vilniaus
temos svarbą mūsų šiandieninei vidaus
ir užsienio politikai – tiek, kiek tai susiję
su darbais, kurie negalėjo būti padaryti
sovietinės okupacijos metais ir kurie, deja,
taip ir nebuvo padaryti per du nepriklau-
somybės dešimtmečius.

Turiu omenyje ne vien Rytų Lietuvos
pilietinės reintegracijos uždavinį, kuris
įgyvendinamas šleivai ir nenuosekliai. Ne
mažiau svarbu, kad mūsų visų pilietinėje
ir kultūrinėje savivokoje žiojėja dideli
plyšiai. Mes tebestovime tarsi kryžkelėje
tarp dviejų tradicijų. Viena – tai prieška-
rio Lietuva, kuri atspindi lietuvių tautos
atgimimą, lietuvių kalbos emancipaciją,
modernios nacionalinės kultūros atsiradi-
mą. Kita – tai senoji Lietuvos valstybė,
jos išblaškytas paveldas, jos klestėjimo
ir išsigimimo palaikai. Pažvelgus į LDK
piliečių suslavėjusias ar suslavintas pa-
vordes, į svetimomis kalbomis surašytus
dokumentus, mums vis dar sunku įveikti
kažkokį svetimumo, ar net atstūmimo
jausmą.

Reikia pripažinti, kad mes iki šiol
neatradome pakankamai produktyvaus
šiuolaikinio santykio su savo didžiosios
valstybės istorija, net ir su istorine sostine
Vilniumi. Ir tai yra ne menkesnis nacio-
nalinis klausimas, kaip ir pati prieškari-
nė kova dėl Vilniaus. Mes nesukūrėme
atkurtos valstybės, beje, kartu su sostine
Vilniumi, kultūros politikos doktrinos.
Viena vertus, tai rodo paviršutiniškos
batalijos dėl Valdovų rūmų, o kita vertus,
– Europos kultūros sostinės orgija.

Atskirai reiktų paminėti, kad čia
mums nė kiek nepadės kai kurių istorikų
pradėta propaguoti „lenkakalbių senlie-
tuvų“ ir „jaunalietuvių“ pilietinio ginčo
konceptija. Jau vien dėl to, kad lietuvių
kalba nėra koks nors naujas, šimto metų
senumo reiškiny, o atvirkščiai – tai indo-
europiečių prokalbės nešėja, pati seniausia
gyvoji šios grupės kalba, pagrindinė mūsų
dvasinės kultūros versmė. Bandymai ipir-
ti sampratą, kad kalba nėra taip jau svarbi

Gen. št. plk. L. Gustaičio vadovaujami kariai pasirošę iškelti valstybinę vėliavą, vėliavos pakėlimo momentas

pilietinei ir netgi tautinei savivokai, mus
stumia tiesiai į pražūties kelią, į kelią, ku-
riuo vieną kartą jau ėjome, tiesa, tai truko
kelis šimtmečius, o šiandieniniame pasau-
lyje toks procesas būtų žymiai greitesnis.

Pavojingi mūsų pasimetimo daigai
ypač atsispindi provincialaus moderniz-
mo apraiškose, kai ne juokais siūloma
griauti lietuvišką rašybą, palaužti vals-
tybinės kalbos statusą. Ir visa tai kartais
kišama po LDK tradicijos vėliava.

Ne mažesnis Vilniaus valstybės pa-
veldo svoris gula ir ant mūsų užsienio
politikos pečių. Ir tai nėra koks nors be-
prasmiškas erzinantis klausimas apie Lietu-
vos ir Lenkijos santykius, esą siekiant juos
pabloginti. Tai yra praktinės šių santykių
doktrinos poreikis, praktinė mūsų diplo-
matijos veikimo sritis, kuri, pripažinkime,
yra beveik visai apleista.

Sakoma, kad Vilniaus priklausomybės
klausimas prieš penkiolika metų pasi-
rašius draugystės sutartį su Lenkija yra
politiškai išspręstas. Tačiau šia sutartimi
šalys neišsprendė istorinio santykio su
Vilniumi, abi šalys skirtingai interpretuoja
želigovskiada, todėl skirtingai vertina ir
Lietuvos teises į Vilnių. Iš esmės į mus ne-
retai žiūrima tik kaip į sovietinės imperijos

atplaišą, neturinčią istorinio tęstinumo
(todėl – ir tikrų istorinių teisių į senosios
valstybės paveldą). Šį paveldą tarsi jau
suvirškino dabartinė Lenkija, ar bent jau
taip norėtų viską matyti kaimyninės šalies
ekspansionistai.

Mes nesame pranašai ir nežinome,
kaip klostysis Lietuvos istorija net ir
artimiausiais dešimtmečiais, todėl ne-
aiškumas dėl to, kaip suvokiamas mūsų
valstybės istorinis ir teisinis statusas, yra
nacionalinio saugumo klausimas. Todėl
diplomatų uždavinys – spręsti šią dvišalių
santykių problemą, ieškoti sutarimo dėl
istorijos interpretacijos. Tai yra dvišalio
pasitikėjimo didinimo ir tikros draugystės
klausimas. Jis neatsiejamas nuo pagarbos
mūsų kalbai, mūsų švietimui, mūsų kul-
tūros ir istorijos tradicijai, mūsų tapatybei
ir atminčiai.

Mūsų neturėtų tenkinti polonizacinis
požiūris į mūsų kultūrą, visokios lenkų
kortos, kurios iškreipia tikrąją Lietuvos
lenkų santykį su Lietuva, ar mėgina
primesti lenkišką hegemonizmą, mėgi-
nimai piršti lenkų kalbą, įprotis vadinti
kai kurias savivaldybes kažkodėl lenkų
savivaldybėmis, politiškai jas siejant su
Lenkijos valstybe, kuri tiesiogiai su šiom

žemėm turėjo tik gėdingą devyniolikos
metų okupacinį ryšį.

Kita vertus, Vilniaus tema mums pade-
da suprasti, kad ir pačioje Lenkijoje slypi
„Vilniaus valstybės“ paveldas ir net lenkų
kalboje – neištirta lituanistika. Tą reikia
matyti, kaip reikia matyti ir mūsų naują
geopolitinę misiją, mūsų solidarumą ir
bendrą savivoką santykiuose su Ukraina
ir Gudija.

Sugrįžusio Vilniaus tema – tai kartu
ir mūsų sugrįžimo į Europos kultūros
istoriją tema. Kadangi ilgai buvome iš-
trinti iš politinio žemėlapiu, tai Europos
istoriografijoje mus dar užstoja, Lietuvos
ten dar nesimato – esame arba Rusijos,
arba Lenkijos farvateryje ir nepakankamai
stengiamės iš ten išsilaivinti.

Net ir akademiniuose, kapitaliniuose
Europos leidiniuose LDK istorijai ir kultū-
rai būna parašytas tik vienas kitas sakiny-
s, o jei kiek daugiau – tai tik Lenkijos ar
Rusijos kontekste. Todėl Vilniaus tema
– tai mūsų šalies įvaizdžio tema, tai mūsų
istorijos sugrąžinimo į pasaulio kultūros
apyvartą tema. Tikiu, kad šia prasme
mūsų laukia nauja „Vilniaus žygis“.

Todėl linkiu mums visiems sėkmingai
pratęsti savo senelių darbus.

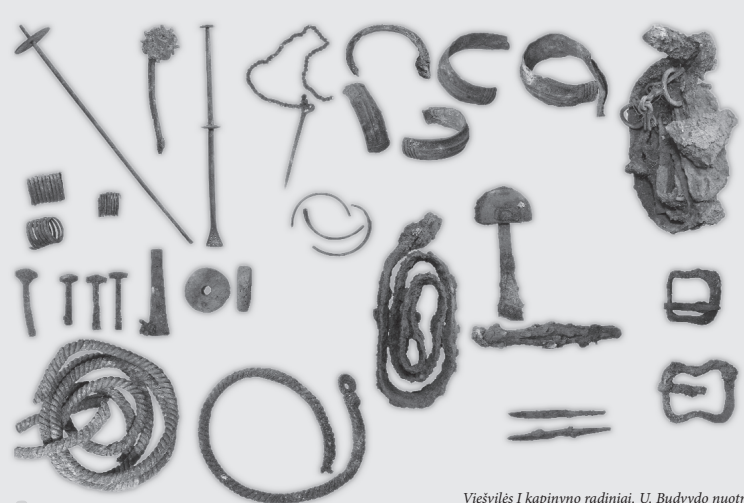
Muziejus laikraštys Nr. 44 (96)

Skalvių socialinio gyvenimo aspektai Viešvilės kapinyno duomenimis

Trakų istorijos muziejus jau beveik 10 metų
vykdo Viešvilės I ir III kapinynų (Viešvilės sen.;
Jurbarko r.) archeologinius tyrimus. Paminklai
priklausytų IX–XII a. skalvių etnokultūrinei
grupei, kuri buvo įsikūrusi abipus Nemuno
žemupio, žemiau Šešupės žiočių. Tai
menkiausią tyrinėta bei pažįstama Lietuvos
teritorija. Šiandiena nors ir galima suskaičiuoti
bent 17 laidojimo paminklų datuojamų V–XII a.,
tačiau IX–XII a. kapų aptikta tik keturiuose
kapinyuose. Tai Viešvilės I ir III, Kreivėnų bei
Linkūnų (Rževskoje, dab. Kaliningrado sr.)
kapinynai. Taigi, norint aiškiau suvokti IX–XII
amžiaus skalvių laidojimo papročius bei buitį
kitų Lietuvos kultūrinių regionų kontekste,
reikia remtis Kreivėnų bei Viešvilės kapinynų
medžiaga.

Per 1998–2009 m. laikotarpį Trakų istorijos
muziejaus archeologai abiejuose Viešvilės
kapinyuose ištyrė apie 1000 m² dydžio plotą.
Aptikta daugiau nei 70 degintinių bei nedegintų
mirusiųjų kapų. Tačiau įdomiausias ir
gausiausias medžiagos pateikė būtent Viešvilės I
kapinyno tyrinėjimai.

Analizuojant laidojimo papročius, kapuose
rastas įkapės, visuomet susiduriama su klausimu
kiek realiai laidosena atspindi to meto
gyvenseną, tam tikrus socialinius santykius.
Kapinynų tyrimų metu dažnai stebimi tam tikri
įkapių kompleksų skirtumai. Juos galima
paaiškinti tik šiuos kapus siejant su tam tikromis

Viešvilės I kapinyno radiniai. U. Budvydo nuotr.

socialinėmis grupėmis, kurios to meto
bendruomenėje užimamą statusą išreiškėdavo
per laidoseną. Būtent Viešvilės kapinyno tyrimų
medžiagos visuma leidžia teigti, kad kapinyne
laidotus mirusiuosius reikėtų sieti su tam tikra
dominuojančia to meto skalvių bendruomenės
dalimi. Pirmiausiai į akis krenta tai, kad kalvoje,

kuri tuo metu buvo kraštovaizdžio akcentas,
rastas nedidelis kapų skaičius ir jie priklauso
būtent vyriškos lyties atstovams. Tarp rastų
įkapių dominuoja šiai lyčiai būdingi dirbiniai.
Daugumoje kapų kartu su mirusiuoju
sudegintas ir žirgas. Be to, šalia gausių papuošalų
bei buities reikmenų neįprastai daug aptikta

dirbinių, kurie aiškiai atspindi šiame kapinyne
palaidotų mirusiųjų socialinį statusą, to meto
gyvenimo būdą. Minėti dirbiniai – ginklai.
Visuose degintiniuose kapuose aptikta su
ginkluote susijusios įkapės. Kai kurie mirusieji
buvo palaidoti su 4 ar 5 ietimis, greta aptikta po
2, o viename kape rasti net 6 kalavijai. Kapuose
taip pat aptikta itin daug papuošalų. Deja, visi
dirbiniai nuo karščio stipriai deformuoti.
Nustatyta, kad mirusiųjų kaklus puošė vytnės
kelių apvijų antkaklės, krūtinei – pasaginės,
žiedinės, kryžinės, apskritos azūrinės segės,
plokštinės segės. Kai kuriuose degintiniuose
kapuose jų aptikta net iki 20 vnt., dalis segių
dengtos sidabru. Rankas puošusios apyrankės
gausiai ornamentuotos apskritimų, trikampių
ornamentais.

Jog kalvoje laidoti neeiliniai bendruomenės
nariai, netiesiogiai patvirtina ir kapuose rastų
degintinių kaulų antropologiniai tyrimai, kurių
metu nustatyta, jog iš 16 kapų keturiolikoje
kartu su vyru buvo palaidotas vaikas ar moteris.
Paprotys, kai mirusį karį į pomirtinį pasaulį
išlydi moteris ar vaikas, buvusios Prūsijos
teritorijoje jau žinomas nuo VII a ir gyvavo iki
pat XIII a. Šio papročio atsiradimas yra siejamas
su kariaunos formavimosi pradžia. Manychiau,
kad ši Viešvilės kapinyne rasta nedidelė
degintinių kapų grupė yra susijusi būtent su šiuo
socialiniu reiškinio. Daugiau nei pusėje kapų
aptikta pilna ginkluotės komplektacija – ietis,

kalavijas bei su žirgu ir raiteliu susiję dirbiniai
(pentinas, balnakilpės, žaslai, kamanų
fragmentai bei žirgas). Būtų galima įžvelgti net
tam tikrą ginkluotės standartizaciją. Kapuose
paprastai randami keli juostiniai arba karklo
lapo formos ietigaliai bei X tipo kalavijas. Antra
vertus, šie kapai priklauso laikotarpiui (X–XI a.),
kurio metu rytų Baltijos jūros pakrantėje
gyvenusius rytų genčių kariaunos formavimosi
procesas pasiekia savo aukščiausią raidos tašką.
Tai labai aiškiai atsispindi Lietuvos
archeologinėje medžiagoje. Įkapių gausa leidžia
daryti prielaidą, kad dalis Viešvilės kapinyne
palaidotų mirusiųjų galėjo priklausyti net to
meto skalvių kariniam elitui. Šio proceso
atsiradimui nemažai įtakos turėjo ir tai, kad
Viešvilėje gyvenusi skalvių bendruomenė buvo
įsikūrusi šalia vieno iš pagrindinių to meto
prekybos kelių – Nemuno upės. Juo į Lietuvos
gilumą keliaudavo didžioji dalis skandinaviško
importo, prestižiniai dirbiniai. Be to, ši upė buvo
ir nuolatinis įtampos šaltinis, kuris skatino šių
procesų atsiradimą.

Archeologijos skyriaus vedėjas
Ugnius Budvydas

Generolas leitenantas Vytautas Stomma

Mintys apie dvasingumo krizę Lietuvoje

Viktoras JENCIUS – BUTAUTAS, Rokiškis

Gen. Vytautas Stomma apie 1924 m.

1918–1940 metais Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje tarnavo ne viena dešimtis generolų, tačiau apie daugelį jų šiandien žinoma mažai. Viena iš jų – generolas leitenantas Vytautas Stomma.

Vytautas Stomma gimė 1868 m. kovo 13 d. Samenaleso mieste, Permės gubernijoje, Rusijoje. Ten jo tėvas Ignacijus Stomma (1836 07 02–1890 08 31) buvo ištremtas už dalyvavimą 1863 metų sukilime. Klydo žinomas istorikas V.S. Bračiovas¹ teigęs, kad Vytauto Stommos tėvas tarnavo Permės gubernijoje. Stommų giminė prie pavardės vartojo priedėlį Miržinskis.

1863 m. sukilimas prasidėjo sausio 22 dieną Varšuvoje paskelbus manifestą apie sukilimo pradžią. Vasario 10 dieną turėjo prasidėti sukilimas Ukmergės ir Telšių apskrityse, todėl 1863 m. sausio 28 dieną generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo įsakymu Kauno gubernijos viršininkas suėmė dvarininkus Ignacijų Stommą ir tris brolius Koskas². Atsargos podporučikas Ignacijus Stomma į pirminę tremties vietą Kunguro miestą atvyko 1864 m. birželio 12 d. kartu su kitais sukilimo dalyviais Kasparu Kolyško, Teodoru Bleika, Pranciška Kolasinskia, Gelipija Poplavska. I. Stomma iš namų atsiusdavo pinigų. 1866 metais piniginių pervedimų, 38 rublius, perdavė patikimas asmuo Stanislas Rudskis. 1867 metais iš

Kunguro Ignacijus Stomma persikėlė į Osą, čia susituokė su Filomena Mokrzycka, tremtinio daktaro Antano Mokrzyckio dukterimi. 1868 metais gimus sūnui Vytautui jie gana greitai išvyko į Varšuvą. Matyt, jaunavedžiai (apie 1868 metus), isiamžino fotografijoje su kunigaikščiais Volkonskiu ir Trubeckojumi, Mierzejewskiu, dr. Antanu Mokrzyckiu³, Kazimiera Mokrzycka (Grudzinska) (1864–1935)⁴, Emilija Mokrzycka⁵ iš Bielskių, Aurelija Mokrzycka (Krynska) (1850–1907)⁶, Juzefu Krynskiu. Ilgą laiką Ignacijus Stomma, matyt, negalėjo sugrįžti į gimtąjį Jasiuliškių dvarą ir gyveno Baldaisko apskrityje, Novgorodo gubernijoje. Į Jasiuliškių dvarą grįžo 1875 metais, po pusbrolio Adomo Volfango mirties. Ignacijui priklausiusi dvaro dalis po 1863 metų sukilimo buvo sekvestruota. Ignacijus Stomma⁷ mirė 1890 metais, palaidotas Vidiškių bažnyčios šventoriaus koplytėlėje šalia savo tėvo Liudviko.⁸

Ignacijaus Stommos pirmagimio Vytauto Stommos likimu toliau rūpinosi jo dėdė, Ochenskio parako gamyklos Sankt Peterburge direktorius (1880–1890) generolas Tytus Stomma. 1888 metais generolo majoro Tyto Stommos ir kitų garsių Rusijos generolų: P.N. Basovo, P.A. Bilderingo, A.S. Lavrovo, R.V. Špicbergo, S.K. Kamenskio buvo paprašyta padėti parašyti Alfredo Nobelio brolio Liudviko Nobelio biografiją. Rusiškios Liudviko Nobelio premijos skyrimo komisijoje buvo D.I. Mendelevas, o pirmoji premija buvo paskirta 1896 metais A.S. Stepanovui už darbą „Lempos teorijos pagrindai“.

Tytus Stomma buvo vedęs caro generolo Antonijaus Petrovičiaus Malinovskio dukrą Mariją, pravoslavų tikėjimo. 1890 metais generolas T. Stomma iš atsargos išleistas į dimisiją. Kokie buvo santykiai tarp T. Stommos ir brolių Nobelį telieka tik spėlioti, tačiau visi jie kartu su D.I. Mendelevu dirbo sprogmenų tobulinimo srityje. Todėl nenuostabu, kad 1902 m. laidojant T. Stommą dalyvavo visi Sankt Peterburgo pulkų atstovai. Generolas buvo palaidotas dabartiniame Kėdainių rajone, Aukupėnų (Užkopės) kaime, Zabieličznos dvaro kapinėse. Kapas po Antrojo pasaulinio karo buvo išniekintas, pagrobtos įkapės, tarp jų ir vardinis kardas, o ant kapo pastatyti auliniai batai.

Vytautas Stomma 1885 metais baigė mokslą Aleksandro kadetų korpuse. 1886 m. rugpjūčio 11 d. pakeltas į paporučikus. 1888 m. rugpjūčio 9 d. baigė Michailo karo artilerijos mokyklą ir rugpjūčio 30 d. pradėjo tarnauti Rusijos caro kariuomenėje. 1890 m. gruodžio 6 d. pakeltas į poručikus. 1893 m. baigė Michailo artilerijos akademiją. 1896

m. gruodžio 6 d. pakeltas į štabskapitonus. 1900 m. gruodžio 6 d. – į kapitonus, 1904 m. gruodžio 6 d. – į papulkininkius, o 1915 m. gruodžio 6 d. – į generolus majorus. 1896 m. rugsėjo 24 d. pradėjo tarnybą nuo gilzių dirbtuvių viršininko Sankt Peterburgo šovininių gamykloje ir dirbo ten iki 1917 metų spalio. 1912 m. vasario 22 d. buvo paskirtas gamyklos ūkio dalies viršininko padėjėju, o nuo 1915 m. liepos 12 d. – gamyklos technikos viršininko padėjėju.

1900 metais už savo lešas V. Stomma buvo komandiruotas į Pasaulinę parodą Paryžiuje, kad susipažintų su naujausiais pasiekimais šovininių gamyboje. Vytautas Stomma buvo apdovanotas caro apdovanojimais: Šv. Stanislovo 2-ojo laipsnio (1911 m.) ir 3-ojo laipsnio, Šv. Anos 2-ojo laipsnio (1913 m.) ir 3-ojo laipsnio, Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio ordinais. Už pagalbą statant šautuvų gamyklą, 1908 metais Belgijos karalius apdovanojo Vytautą Stommą Leopoldo ordinu.

Po 1917 metų perversmo iki 1921 m. Vytautas Stomma tarnavo Raudonosios armijos centrinės valdybos artilerijos dirbtuvių inžinieriumi. 1921 m. pavasarį pagal Lietuvos–Rusijos sutartį atvyko į Lietuvą⁹. Taip rašoma daugiatomiame leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai“, tačiau ar tai tiesa? Po revoliucijos Vytauto Stommos sūnus Viktoras su broliu Vladu¹⁰ ir mama pabėgo į Lietuvą. Ar privertė bolševikai dirbti generolą Vytautą Stommą savo naudai, taip ir lieka neaišku. Tačiau generolo Vytauto Stommos vaikaitis Tadas Stomma tvirtina, kad jo senelis sėdėjo bolševikų kalėjime, o Lietuvos vyriausybė prašė sugrąžinti Lietuvos generolą į Tėvynę. Kas konkrečiai įvardijo Vytautą Stommą kaip Lietuvos generolą, šiandien nežinoma.

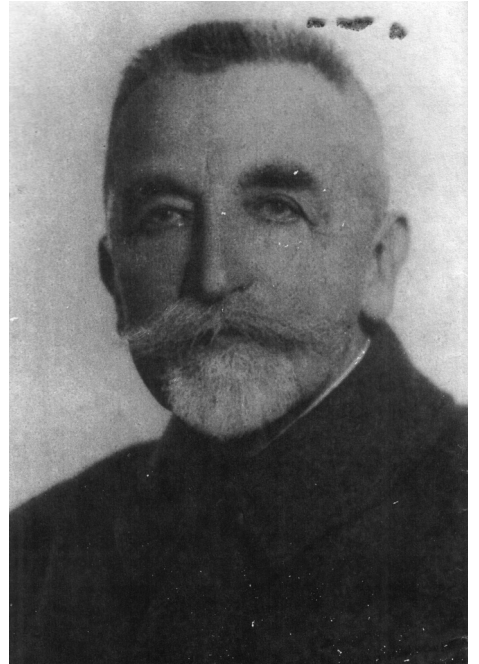
Vytautas Stomma 1921 m. gegužės 13 d. įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas KAM II rūšies ypatingųjų reikalų karininku. 1921 m. liepos 14 d. suteiktas pėstininkų generolo leitenanto laipsnis. Tų pačių metų liepos 23 d. paskirtas ginklų ir patrankų taisydo dirbtuvių viršininku. 1922 m. kovą atestuotas kaip silpnas vadovas, dirbantis be iniciatyvos ir atsidavimo. 1922 m. lapkričio 3 d. pačiam prašant išleistas į atsargą. 1933 m. rugsėjo 15 d. išleistas į dimisiją.

Išėjęs į atsargą, gyveno Jasiuliškių dvare, rašydavo ir spaudą straipsnius karinėmis ir politinėmis temomis. Žinoma, kad Vytautas Stomma apie 1934 metus siūlė pagalbą dailininkui Mstislavui Dobužinskui rengiant parodas užsienyje, nes rusų emigracijoje turėjo daug pažįstamų. Ar Vytautas Stomma tikrai prisidėjo prie dailininko M. Dobužinskio parodos organizavimo 1939 metais Londone, žinių šiuo metu nėra.

1941 m. birželį penktą skyriaus viršininkas SPO NKGB LTSR, valstybės saugumo jaunesnysis leitenantas Solncevas, peržiūrėjęs Vytauto Stommos archyvinę medžiagą, nustatė, kad jis mokėsi Petrograde, o 1921 m. iš Sovietų Sąjungos pabėgo į Lietuvą, kurį laiką ten tarnavo generolu. Gyvendamas Lietuvoje turėjo 150 ha dvarą, kuriame buvo 12 arklų, 12 karvių ir daug smulkių gyvulių, savo ūkyje naudojo samdomąjį darbą, eksploatavo svetimą darbo jėgą ir turėjo 9 nuolatinius ir 6–8 sezoninius darbininkus. Dvaras buvo konfiskuotas remiantis 1940 m. rugsėjo 24 dienos LTSR nutarimu. Jaunesnysis leitenantas Solncevas, įvertinęs Vytauto Stommos, taip pat ir jo sūnaus socialinę praeitį, padarė išvadą, kad juos, kaip socialiai pavojingus reikia ištremti iš Lietuvos TSR. Tiesa, V. Stommos tremties byloje SPO NKGB LTSR viršininko Todeso¹¹ parašo nėra.

1941 m. birželio 14 d., Kaune, Višinskio gatvėje nr.30-19, kur konfiskavus Jasiuliškių dvarą gyveno Vytautas Stomma, buvo atlikta krata. Jos metu nieko kompromituojančio nerasta. Operatyvinė grupė, susidedanti iš grupės vyresniosios Andrianovos I.F., Freidenos, Laparevos, Plechunovos ir Ichras, Vytautą Stommą iškeldino iš namų.

Vežė generolą tris savaites ir tik Altajuje, Slavgorode, pirmą kartą išleido į peroną. Visiems tremtiniams teko dėkoti sovietams už tai, kad juos išgelbėjo nuo vokiečių. Į pavakarę tremtinius su daiktais sugrūdė į

Gen. Vytautas Stomma apie 1939 m.

sunkvežimius ir visą naktį vežė į Barnaulą. Tai buvo košmariška naktis, tirpo ir skaudėjo kojas, reikėjo stipriai laikytis, kad neiškristum. Barnaule praleidus kelias dienas, vėl sunkvežimiais teko grįžti atgal į Slavgorodą ir Martovką. Generolas sėdėjo sunkvežimio gale įsikibęs į borto kraštą ir žiūrėjo į dangų pilnomis ašarų akimis. Ilgas kelias iš Lietuvos jam pasibaigė Altajaus krašte, Chabarovsko rajone, Martovkos sovchoze, 5-oje fermoje. Ferma buvo stepėje, apsuptyje beržynėliais. Generolas Vytautas Stomma kirto tas giraites nuo 8 iki 12 valandos ryto ir keletą valandų po pietų. Apie 6 valandą vakaro sugrįždavo namo. Kaime buvo tik moterys ir vaikai, į klausimą, kur vyras, atsakydavo – kalėjime.

Po karo Chabarovsko valdžia generolui Vytautui Stommai neleido išvykti į Lenkiją, nes buvo dokumentuose įrašyta ne tik lietuvis, bet ir Lietuvos generolas¹².

Mirė generolas Vytautas Stomma 1947 metais tremtyje Altajuje, pašarvojo jį generolo Tytus Stommos vaikaitė Antanina Stommaitė, kuri su savo motina taip pat buvo ištremta ir 1962 m. sugrįžo į Lietuvą.

Generolo Vytauto Stommos vaikaitis Tadas Stomma šiuo metu gyvena JAV. Jo kitas senelis, motinos tėvas, 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas, taip pat 1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas į Altajų, 1942 lapkričio 30 dieną ten mirė.

Stebina Vytauto Stommos išvalgumas ir tuo galima įsitikinti skaitant jo straipsnį „Dvasiškija ir politika“¹³, išspausdintą „Lietuvos žiniose“ 1923 10 23 (kalba netaisyta):

„Turime daug kunigų,
bet mažai ganytojų.“

Iš V. Visockio poezijos

Visur ir visuose visuomenės sluoksniuose pasaulinis karas padarė baisų perversmą, buvusiose gi Rusijos sudėtinėmis dalimis šalyse revoliucija tą perversmą, jei taip galima išsireikšti, dar pagilino. Ryškiausiai tas perversmas atsiliepė mūsų dvasiškijai. Pasikeitė jos santykiai su religija, su savo priedermėmis, su parapijiečiais, ir žymiai sumažėjo jos įtaka į liaudį. Jei atsiminsime prieškarinius laikus, arba, tikriau pasakius, laikus iki praeitojo šimtmečio 90-ųjų, tai prisieis pripažinti, jog buvusioji Rusijoje katalikiškoji dvasiškija stovėjo taip aukštai ir naudojosi tokia į liaudį įtaka, kaip niekur Europoje. Tuomet nekartą tekdavo išgirsti iš pačių rusų: „Ar galima „mūsų“ dvasiškiją lyginti su „jūsąja“. Ir, jei mūsų kunigas būdavo priimamas draugijoj kaip garbės svečias, o kaime kaip kiekvieno kiek skaitlingesnio susirinkimo gražiausias papuošalas, tai stačiatikių šventikas draugijoje buvo, ir tai išimtinuose atsitikimuose, vos kenčiamas. Ir

Tęsinys kitame numeryje

Gen. Vytautas Stomma apie 1924 m.

1 B. C. Брачев. Стомы: история рода (Конец XVIII–начало XX веков). // Клино. Nr. 1. Санкт – Петербург. 1999 стр. 274–280.
2 K. Kaip buvo prieš 60 metų. Lietuvos žinios. 1923 08 12 Nr. 177
3 Antoni Mokrzycki mirė 1884-07-21 būdamas 78 metų, palaidotas Druskininkuose.
4 Kazimiera Mokrzycka (Grudzinska) (1864–1935) palaidota Druskininkuose.
5 Emilia z Bielskich Mokrzycka (1822-09-08–1892-08-24), palaidota Vidiškėse.
6 Aurelija Mokrzycka (Krynska) (1850–1907).
7 Ignacijus Stomma 1836-07-02–1890-08-31, palaidotas Vidiškėse.
8 Liudvikas Stomma 1797–1844, palaidotas Vidiškėse.
9 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. VII tomas. Vilnius, 2007.
10 Vladislovas Stomma
11 Danielius Todesas nuo 1940-08-03 agentūrinio skyriaus viršininkas
12 M. Šumkovskos (Szumkowska) laiškas, rašytas 1950 metais į Minneapolį G.Prosi□skiej. // T. Stommos asmeninis archyvas.
13 V. Stomma Dvasiškija ir politika. Lietuvos žinios 1913-10-30 Nr.243

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

Jūravos kaimas

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Danos Bunickaitės nuotr.

Marija ir Martynas Purvinai

Svarbi Mažosios Lietuvos paveldo dalis – tenykščių miškininkų gyvenvietės bei sodybos. Tokia buvo ir Jūrava, stovinti girios laukymėje dabartinio Jurbarko rajono vakariniame pakraštyje.

Visos baltų žemės garsėjo dar S. Daukanto apdainuotomis giriomis, kuriose palaipsniui kūrėsi žemdirbiai, atsikovodami arimų plotelius. XIIIa. – XVa. pradžioje (didžiųjų kovų su kryžiuočiais laikais) labiausiai niokotuose plotuose tarp Prūsos ir Žemaitijos (kaip ir tarp Prūsos bei Dainavos ir Aukštaitijos) daug dirbamų žemių buvo apleista, vėl sulaukėjo ir užžėlė miškais. Tokie retai gyventi plotai vėliau buvo taikliai pavadinti dykra.

Taikos šimtmečiais po 1422 m. Melno taikos buvo skatinamas Mažosios Lietuvos apgyvendinimas, naujakuriams suteikiant įvairių privilegijų. Vėliau skatinas ir valstybinių miškų kirtimas, tuos plotus paverčiant dirbamais laukais. Sparčiai mažėjant krašto miškingumui, vis tik iki XXa. vidurio Mažojoje Lietuvoje dar išliko kelios stambesnės girios, tarp jų ir Jūravos miškas Jūros žemupio kairiajame krante, susiliejęs su Pietų Žemaitijos giriomis.

Per Jūravos mišką nuo upės ejęs takas link Viešvilės vėliau virto svarbesniu vieškeliu, kirtusiu iš girių pelkynų ištekančią Giluvės upelį. Prie tos perkėlos nuo seno buvo minimas Antgiluvių kaimelis. Tai buvo savotiškas krašto valdžios forpostas girios glūdumoje – ten nuo seno buvo apgyvendinami valstybinio (karališkojo) miško prievaizdai, prižiūrėję aplinkinius plotus. Tai nebuvo didelė gyvenvietė, kokia ir negalėjo tapti, nes ten nebuvo tiems laikams svarbių ir žmones masinančių dalykų – derlingų žemių ar vešlių pievų, laivuojamos upės ar judraus vieškelio. Toje nuošalioje vietoje turėjo gyventi ten paskirti valstybės tarnautojai, anuomet tituluoti valdovo (karaliaus) žmonėmis.

1785 m. Antgiluviai (arba Goltzenthal) buvo apibūdinti kaip karališkojo vyresniojo prievaizdo būstinė su vienu ugniakuru (sodyba). Tuomet sodyba priklausė Kazikėnų valsčiui ir Viešvilės parapijai.

XIX a. pradžioje vietovė buvo pervadinta (gal valdžios raštininkams pabodus rašyti ilgą ir painų ligtolinį vietovardį). Ši gyvenvietė nuo tada vokiškai pavadinta paprastai ir trumpai „Jura“ (Jūrava).

1817 m. ten buvo užfiksuota miškų ūkio būstinė su dviem ugniakurais (sodybomis) ir 16 gyventojų. Tuomet vietovė priklausė naujai sukurtai Raganės apskrčiai. Pro čia link Viešvilės važiuodavo vis daugiau keliautojų iš Jūros upės dešiniojo kranto ar tolesnių vietovių.

XIX a. viduryje Jūrava vadinta vyriausios (ar vyresniosios) girininkijos sodyba. Tuomet ten gy-

veno 12 žmonių, turėta ir vaikų. Gyventa ūkiškai: laikyti 6 arkliai, 14 galvijų, 6 avys bei 5 kiaulės. Gyvenusiems valdiškame plote bei valdiškuose pastatuose reikėjo mokėti mažiau mokesčių nei kokio turto savininkams. Už lankiusius Žukų mokyklą vaikus (kuriems iki mokyklos tekda-vo eiti netrumpą atstumą girių takais) kasmet pakako mokytojui surinkti 16 sidabrinių grašių bei 9 pfenigius, dar šiek tiek rugių, grūdų, šieno bei šiaudu.

Deja, greitėjanti ūkio pažanga savaip nuskriaudė Jūravą. Per seniau neižengiamą girią buvo nutiestas naujas tiesus plentas Vilkyškiai – Viešvilė – Smalininkai. Jis aplenkė miškininkų gyvenvietę, praeidamas trejetu kilometrų piečiau jos. Senasis vieškelis per Jūravą vis labiau menko ir teliko kukliu keliuku.

Jūrava ir toliau priklausė didžiajai Viešvilės parapijai, aprėpusiai abiejuose Nemuno kraštuose įsikūrusias, didžiosiose giriose išsimėčiusias gyvenvietes.

Po miškų ūkio reformų pertvarkant anks-tesnes ūkių bei girininkijų valdas Jūravai buvo palikta administruoti Nemuno dešiniojo kranto girių vakarinė dalis – plotai arčiau Jūros upės. Tai vėl neskatinio gyvenvietės augimo – ten ilgam liko nedidelis kaimelis.

1871 m. Jūrava apibūdinta kaip vyr. girinin-kijos būstinė su dviem gyvenamaisiais namais bei devyniais gyventojais.

Per miškus ir pelkynus link netolimos vals-tybinės sienos driekėsi kontrabandininkų takai, kuriais lietuviškos spaudos draudimo metais keliaudavo ir knygnešiai.

1885 m. Jūravos vyr. girininkija valdė 5976 hektarus žemės (iš jų 56 ha arimų, 42 ha pievų ir 5401 ha medynų). Tų valdų našumas buvo apibū-dintas kaip gana menkas (buvo daug užpelkėjusių bei drėgnų vietų su prastos kokybės želdynais). Tada Jūravai dar priklausė penkios aplinkinės

nutiestas gan vingiuota trasa, matyt, siekiant sujungti atokesnes gyvenvietes. Į vakarus nuo Jūravos tas geležinkelis buvo nutiestas senojo vieškelio pakele, o ties miškininkų gyvenvietė jis staigiai suko pietų link irėjo palei naująjį kelią, Jūravos gyvenvietę jungusį su plentu Vilkyškiai – Viešvilė – Smalininkai. Siekiant atpiginti ir pa-lengvinti siaurojo geležinkelio tiesimą, jo trasos nebandyta tiesti per girią, pelkynus bei kalnynus – patogiau buvo glaustis prie jau buvusių kelių. Pačioje Jūravoje buvo įrengta traukinių stotelė. Miškininkai galėjo medieną iš girios glūdumos geležinkeliu gabenti į krašto lentpjūves bei uostus. Reguliarūs keleivinių traukinių reisai palengvi-no girių žmonių gyvenimą – be didesnių rūpesčių ir pakankamai greitai būdavo galima nuvažiuoti iki pat Tilžės didmiesčio – Mažosios Lietuvos neoficialiosios sostinės.

Tradicinio gyvenimo tarp miškų žymiau nepakeitė ir Pirmasis pasaulinis karas – didesnieji mūšiai vyko kitur. Ir pokariu Jūrava liko miški-ninkų gyvenvietė – visais laikais reikėjo rūpintis didžiąja girią.

1925 m. Jūrava buvo apibūdinta kaip girių dvaro apygarda. Jai ir toliau priklausė aplinkinės miškininkų sodybėlės , kur iš viso gyveno 53 žmonės. Tuomet Jūrava priklausė naujai sukurtai Pagėgių apskrčiai ir Žukų parapijai. Pačioje Jūra-voje buvo įsteigtas naujo valsčiaus centras, tad šios nedidelės gyvenvietės reikšmė dar padidėjo.

Iki pat Antrojo pasaulinio karo toliau gyventa įprastai – netrūko medžioklės mėgėjų bei svečių, rūpintasi miško kirtimu bei jo atsodinimu. Kaip ir anksčiau tvarkingai riedėjo siaurojo geležinkelio sąstatai, stabtelėdami Jūravos stotelėje. Keisdavosi miškininkų kartos – numirusius palaidodavo gretimose, gražiai tvarkytose kapinaitėse.

XX a. pradžioje Giluvės upelis jau nebuvo didelė kliūtis keliautojams – pro Jūravą jis tekėjo kanalizuoata vaga. Aplinkiniai plotai buvo sau-sinti, į drėgnesnes vietas buvo nutiesti sausinimo grioviai.

Ties siaurojo geležinkelio posūkiu stovėjo didžioji vyr. girininkijos sodyba su stambiais pas-tatais. Ryčiau (jau už geležinkelio trasos) stovėjo nedidelė sodybėlė (ten vėliau apsigyvenęs Jūravos girininkas). Šiauriau sodybų, miške ant kalvelės buvo įrengtos miškininkų kapinaitės.

Jūravos sodybas tuomet supo nedidelis dirba-mų laukų bei pievų plotelis, supamas didžiosios girios. Ši buvo suražyta taisyklingų kvartalinų

ant aukšto akmens mūro pastato) ir kt.

Prieškariu Jūravos vakariniame pakraštyje buvo pastatyta nedidelė sodyba miško darbinin-kams su mediniais pastatais.

Šios sodybos žymiau nenukentėjo Antrojo pasaulinio karo metais. Pokariu čia vėl buvo įkur-dinti miškininkai, pagal savo sistemos tradicijas gana tvarkingai prižiūrėję senuosius pastatus bei gyvenvietės aplinką. Todėl Jūrava išliko geriau nei daugumos Mažosios Lietuvos gyvenviečių.

Buvo ir kita medalio pusė. Beveik nebeliko senųjų vietos gyventojų su ilgaamžiais tvarkymosi įgūdžiais. Girios glūdumą pasiekdavo sovietinių perversmų aidai – taip buvo visai nuardyta siauro-jo geležinkelio linija, likviduota buvusi traukinių stotelė. Dalis senųjų statinių sunyko, dalį pulta perdirbinėti.

Sovietmečiu Jūrava buvo plečiama – pastaty-tos kelios sodybėlės miško darbininkams, nauja girininkijos sodyba su standartiniais pastatais. Laimei, tie ne per dideli statiniai miškų apsup-tyje žymiau nesudarkė istorinės vietovės, kaip ir gaisrų stebėjimo bokštas.

Deja, nukentėjo pagrindinė sodyba – iš jos teliko menkesnė pusė, vis dar supama vaizdingų medžių. Senasis kelio grindinys buvo užpiltas žvyru.

Nuošalioje ir miškininkų gražiai tvarkomoje gyvenvietėje mažiau nei kitose krašto vietovėse būta vandalizmo, praeities paveldo beprasmiško niokojimo. Nors senosios Jūravos kapinaitės ir buvo siaubiamos bei grobstomos, tačiau jose dar liko senųjų paminklų. Pastaraisiais dešimtmečiais metais šios kapinaitės buvo prižiūramos, jose dar tebestovi senųjų miškininkų antkapiai.

Viena didžiausių įdomybių šiandieninėje Jūravoje – vaizdingos senų medžių alėjos. Prieš šimtmetį ir dar seniau sodinti ažuolai, uosiai bei kiti medžiai jau suvešėjo, jų eilės pažymi senųjų kelių trasas.

Senovės mylėtojai dar gali pamatyti siaurojo geležinkelio pylimėlį, pavaikščioti senoviniu vieš-keliu nuo Jūros upės perkėlos iki Viešvilės. Daug kur tebestovi senieji miško kvartalų ženklai.

Romantikos mėgėjai šiauriau Jūravos ža-liuojančiuose miškuose gali paieškoti senosios valstybinės sienos žymių – kai kur dar ženklios proskynos, dar neužslunkusio griovelio. Jie žymi vieną pastoviasių Europoje, net pusę tūkstan-tmečio gyvavusią valstybinę sieną, skyrusią greti-mas valstybes. Įdomu, kad daug kartų besikeičiant

Senosios Jūravos girininkijos pastatas

Senosios miškininkų kapinaitės Jūravoje

miškininkų (eigulių, miško darbininkų ir pan.) gyvenvietės, kuriose iš viso gyveno 54 žmonės septyniuose sodybose.

XIX a. pabaigoje ir vėliau (iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos) Jūravos nuošalumas taro savotišką privalumą. Į šią atkampią vietovę atvykdavo įvairūs veikėjai pamedžioti „laukinę“ girioje. Atvykėliai fotografuodavosi su nušautais kurtiniais, briedžiais, vilkais ar menkesniais laimikiais. Taip Jūrava tapo savotiškai reprezen-tacine ir romantiška vietove, kur dar buvo galima sumedžioti tankiau apgyventuose kraštuose jau pamirštų žvėrių ir paukščių.

1905 m. Jūravos vyr. girininkija iš viso valdė 6806 ha žemės (daugiausia valstybinio miško plotų). Pačioje gyvenvietėje tada stovėjo vienas gyvenamasis namas su aštuoniais gyventojais.

XX a. pradžioje per kraštą buvo nutiestas siaurasis geležinkelis Tilžė – Pagėgiai – Mikytai – Smalininkai, tapęs labai svarbia susisiekimo trasa, pamėgta ūkininkų bei nuošalių kaimų gyventojų. Įdomu, kad tas geležinkelis buvo

linijų, kurių sankryžose stovėjo tąsyto akmens dailūs stulpeliai su miško kvartalų numeriais.

Iš Jūravos į miškų plotus vedė keli stambes-ni keliai bei menkesni keliukai. Kelias į plentą Vilkyškiai – Viešvilė buvo tvarkingai išgristas akmenimis ir apsodintas medžiais. Taip pat medžiais (ažuolais ir kt.) buvo apsodinti kiti reikšmingesnieji keliukai aplink miškininkų gy-venvietę, taip sukuriant vaizdingą alėjų tinklą. Aplink svarbiausią vyr. girininkijos pastatą taip pat buvo sodinti dekoratyviniai medžiai.

XX a. pradžioje pagrindinės sodybos erdvų stačiakampį kiemą supo keturi nemaži pastatai. Įdomu, kad jie buvo išrikiuoti pagal miško kvarta-linių linijų kryptis – jos (o ne pasaulio šalių kryp-ty) buvo svarbiausias orientyras Jūravos apylin-kėse, pagal jas rikiuotas vietos gyvenimas.

Kiemo šiaurinėje pusėje stovėjo didysis pas-tatas – mūrinis tinkuotas statinys iš dviejų dalių, padailintas kraštui būdingais motyvais. Kiemo vakarinėje bei pietinėje pusėse stovėjo nemaži ūkiniai pastatai: stambi medinė daržinė (pakelta

Sovietmečiu nuardyto siaurojo geležinkelio pylimėlis miške

Senų medžių alėja prie Jūravos senosios girininkijos sodybos

Senasis miško kvartalų ženklas

Vilniaus apskrities istorija

Vilniaus apskričiai – septyniasdešimt

Atkelta iš 1 p.

valstybinio gyvenimo praeičiai, dabarčiai ir ateičiai suvokimą.“ 1920 m. šio krašto dalis buvo atplėšta nuo Laisvos Lietuvos. Kai 1939 m. SSSR ir Vokietija pasidalijo Lenkiją, Vilnius sugražintas Lietuvai ir tą pačių metų spalio 27 dieną pradėjo veikti istorinę sostinę ir jos apylinke vienijantis administracinis vienetas – apskritis.

Pirmuoju Vilniaus apskrities vadovu tapo Jonas Šlepetys.

Išgilinus į Vilniaus apskrities istoriją tvirtinama, jog čia sutelktas visas Lietuvos valstybės kūrimosi ir jos plėtros istorinis paveldas: Vilnius, Trakai, Kernavė, Maišiagala, Medininkai, Dubingiai... Visais amžiais čia buvo Lietuvos valstybingumo židiny.

Prieš dvidešimtį metų ir dabar

Sovietinės okupacijos metais vietoj Vilniaus apskrities jos teritorijoje buvo įsteigti Naujosios Vilnios, Vilniaus, Nemenčinės ir Šalčininkų rajonai. Atkūrus nepriklausomybę, 1995 m. buvo atkurta ir Vilniaus apskritis, o jos pirmuoju valdytoju paskirtas Alfonsas Macaitis.

Šiandieną Vilniaus apskritį sudaro aštuonios savivaldybės: Vilniaus miesto, Šalčininkų, Širvintų, Elektrėnų, Švenčionių, Trakų, Ukmergės Vilniaus rajonai. Ir kiekvienas jų svarbus tiek istoriniu kultūriniu, unikaliu gamtiniu, tiek ekonominiu požiūriu. Minėtose savivaldybėse esantys į UNESCO paveldo sąrašus įtraukti objektai įpareigoja tarptautinės bendrijos akivaizdoje. „Vilniaus apskritis didžiausia šalyje pagal teritoriją ir gyventojų skaičių (plotas sudaro apie 15 proc. šalies teritorijos, gyvena – apie 34 proc. visų šalies gyventojų, jai tenka apie 36 proc. šalyje sukuriama bendrojo vidaus produkto). Esame daugiatautis regionas. Apie pusę apskrities gyventojų yra lietuviai, trečdalis – lenkai, dešimtadalis – rusai, daug baltarusių, ukrainiečių, žydų, karaimų bei

kitų“ – pasakojo J. Vasiliauskas. Pasak jo, ši apskritis ypatinga tuo, kad joje istoriškai susiklostė specifinės švietimo sistemos sąlygos. Prireikė veiksmų, kurie būtų nukreipti į tautinės savimonės atgaivinimą ir puoselėjimą šiame krašte. 1996–1997 m. čia buvo įsteigtos pirmos septynios lietuviškos mokyklos: pagrindinės – Buivydiskėse, Buivydziuose, Medininkuose, Sužionyse, pradinė – Eitminiškėse, Akmenynėje ir Turgeliuose.

1997–2000 m. Vilniaus apskričiai vadovavo Alis Vydūnas. Tuo laikotarpiu krašte buvo įsteigtos 23 pradinės ir pagrindinės mokyklos, viena vidurinė, taip pat lietuviški vaikų darželiai Lavoriškėse, Čekoniškėse, Visalaukėje, Rakonyse, Glitiškėse, Bezdonyse, Karvyje, Šumske, Galgiuose, Mickūnuose. Šalčininkų rajone įkurtos Kalesninkų, Butrimonių, Purvėnų, Jurgelionių, Šarkaičių, Čiužiakampio, Juršiškių, Karmelionių, Dailidžių mokyklos, vaikų darželis Butrimonyse ir vaikų darželiai. Apskritis iš Švietimo ir mokslo ministerijos perėmė Juodšilių Šilo ir įsteigė Riešės vidurinės mokyklas, kurios ilgainiui tapo gimnazijomis.

Dabar statoma nauja lietuviška mokykla Lavoriškėse, Vyriausybė skyrė lėšų Maišiagalos LDK kunigaikščio Algirdo vidurinės mokyklos statybai. Pasak apskrities viršininko, joje vaikai turėtų pradėti mokytis jau po kalėdinių atostogų.

Apskrities viršininko teigimu, kita itin svarbi sritis – žemėtvarka, kurios funkcijos apima apie 80 proc. apskrities viršininko administracijos darbo. Čia Vilniaus apskritis taip pat specifika tuo, jog, skirtingai nuo kitų Lietuvos teritorijų, turi išlikusius gatvinius režinius kaimus. Prieš 18 metų, kai visoje Lietuvoje buvo pradėta vykdyti žemės reforma, Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose buvo įvestas tiesioginis valdymas ir reforma sustabdyta: trūko dokumentų, buvo daug pageidaujančių žemes persikelti arčiau Vilniaus. Švenčiant apskrities septyniasde-

šimtmetį nurodyta, kad nuosavybės teisės į žemę iki rugsėjo buvo atkurtos 92,2 proc. kaimo ir 27,47 proc. – miesto teritorijose.

Vilniaus apskrities socialinės globos įstaigose gyvena apie 1860 globotinių, pradėjo veikti Resocializacijos centras. Nors apskrities viršininkas tvirtina, jog sveikatos apsaugos sistemoje neketinama imtis „jokių reformų ir restruktūrizacijų“, o perduoti Sveikatos apsaugos ministerijos kompetencijai, Sveikatos priežiūros įstaigose buvo atlikti pastatų bei vidaus patalpų remonto darbai, atnaujinta infrastruktūra.

Švietėjiškų funkcijų net ir sunkmečiu neapleidžia apskrities bibliotekos, kurios šiuo metu vykdo projektą „Vilnijos vartai“. Pasak projekto pristačiusios Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos Bibliografijos ir informacijos skyriaus vedėjos Zitės Tiukšienės, projekto tikslas – atskleisti visuomenei vienoje vietoje sutelktą, susistemintą, atrinktą, išliekamąją vertę turinčią ir bibliografiniais sąrašais paremtą informaciją apie Vilniaus apskritį: dramatiškos istorijos, turiningos materialinės ir dvasinės kultūros, savitų tradicijų kraštą.

Teritorinio administracinio pertvarkymo perspektyva

Penkioliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasirūšusi pertvarkyti šalies teritorinį administracinį valdymą. Jos 2008–2012 metų veiklos programoje patvirtinta nuostata, kuria reformuojamos apskritys, paliekant regionus ir jiems atstovaujancias regionų plėtros tarybas. Kitų metų liepos 1 dieną numatoma baigti pirmąjį apskričių reformos etapą.

„Ypatingą vietą apskrityje užima Vilniaus regiono plėtros taryba, – sakė J. Vasiliauskas. – Priminsiu, kad tai iš apskrities viršininko, regiono savivaldybių merų ir deleguotų sa-

vivaldybių tarybų narių sudaryta institucija, atsakinga už nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimą apskrityje. Mūsų vizijoje Vilniaus apskritis – lyderiaujantis Rytų ir Vidurio Europos regionas, europinis verslo, mokslo ir technologijų, kultūros centras su puikiai išvystyta susisiekiimo sistema, gebantis dinamiškai vystytis ir užtikrinti sveiką ir kokybišką gyvenamąją aplinką“.

Faktai ir skaičiai

Atgavus Nepriklausomybę, apskritys Lietuvoje atkurtos 1994 m. gruodžio 30 d. Seime priimtas apskričių valdymo įstatymas.

2009 m. rugsėjo 28 d. Vilniaus apskrities viršininko administraciją sudarė 7 departamentai ir 5 skyriai.

Administracijoje dirba 384 darbuotojai. Pavaldžių įstaigų skaičius: Švietimo 23; Kultūros 3; Sveikatos apsaugos 7; Socialinės globos 16.

Vilniaus apskrities viršininkai:

Jonas Šlepetys 1939. 10. 27; Alis Vydūnas 1997–2000; Feliksas Kolosauskas 2003–2004; Gintaras Gibas 2004–2006; Algirdas Kudzy 2000–2001; Gediminas Adolfas Paviržis 2001–2003; Alfonsas Macaitis 1995–1997; 2006–2008; Jonas Vasiliauskas 2008.

Švietimas

2009–2010 mokslo metais 21 mokymo įstaiga: 2 gimnazijos; 3 vidurinės; 8 pagrindinės; 3 socializacijos centrai; 4 specialios mokyklos; Vilniaus J. Tallat Kelpšos konservatorija; 13 priešmokyklinių grupių.

Aušra KALINAUSKIENĖ

Į Vilnių! Į Vilnių!

Vilniaus atgavimo 70 metų paminėjimas Turgeliuose

Renata KALINAUSKAITĖ, Turgelių vidurinės mokyklos mokytoja, Jaunųjų šaulių vadovė

Šaukiu lietuvių burtis prie lietuvių... – šiais Bernardo Brazdžionio žodžiais spalio 23 d., Šalčininkų rajono Turgelių vidurinėje mokykloje, prasidėjo iškilmingas Vilniaus atgavimo 70 metų jubiliejaus paminėjimas. Simboliška, kad toks renginys vyko krašte, kurio dauguma gyventojų lenkai. Tačiau tai nesutrukdė gražiai paminėti tokios, mums visiems svarbios, datos.

Kaip ir kiekvienas renginys šioje mokykloje, taip ir šis, buvo pradėtas Lietuvos Respublikos ir pačios mokyklos himnais. Vėliau į sceną žengė 12 tvirtų, kaip lietuviški ažuolai, jaunuolių, kurie patriotinėmis dainomis sveikino visus susirinkusiuosius – svečius, mokinius, mokytojus, kitus darbuotojus. O garbingų svečių susirinko tikrai nemažai – tai ir Lietuvos policijos kapelionas Aušvydas Belickas, KPAT prie KAM Vilniaus KPC viršininkas majoras Gintautas Žukaitis, Vilniaus apskrities Karaliaus Mindaugo X šaulių rinktinės vadas Darius Leinartas, bei tos pačios rinktinės S3 skyriaus vadas Tadas

Dauderys, taip pat Vilniaus KPC karo prievolės vyr. specialistas ir Šalčininkų XI šaulių kuopos vadas Eimantas Tamulynas, Vilniaus KPC instruktorius Marius Bagdonas, moterų klubo „Zonta“ atstovės, Vilniaus apskrities Viršininko administracijos Švietimo skyriaus vyr. specialistas Rolandas Leskevičius, Šalčininkų Lietuvos tūkstanmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius, Turgelių seniūnas Voicech Jurgelevič, Šalčininkų XI kuopos šauliai ir dar daug kitų, kurie čia liko nepaminti, bet kuriems tikrai norisi labai labai padėkoti už apsilankymą ir buvimą kartu.

Svečiai, pasekę mokyklos direktorės Aušros Voverienės pavyzdžių, vienas po kito skubėjo tarti sveikinimo žodžius, apžvelgti istorinę to meto situaciją. Ir visi kaip vienas kartojo, kad norėtusi, jog ši šventė būtų ne vienos ar kitos tautos pergalės ar pralaimėjimo, o vieningumo ir susitaikymo ženklas.

Visus nustebino kandidatas i Lietuvos

Respublikos Seimą Darius Skusevičius: išėjęs i sceną, pakėlė mažytę trispalvę ir, paminėjęs, jog ne vienerius metus mokykloje lankė chorą, užtraukė: *Geltona spalva – tai saulė, žalia – tai laukų spalva.....* Salę greitai atsirado bendraminčių ir jau po akimirkos bangavo trispalvėlių jūra ir darniai skambėjo daina.

Tačiau šventės kuliminacija dar tik laukė. Pasibaigus oficialiajai šventės daliai, renginio vedėja visus paragino mokyklos kieme burtis į darnią rikiuotę ir su dainomis bei gera nuotaika žygiuoti į Turgelių bažnyčią, kur turėjo būti aukojamos šv. mišios.

Buvo tikrai malonu matyti, kaip į viršų kyla trispalvės, kaip į vieną gretą stoja visi – nuo mažiausio pypliuko nulinuko iki dvyliktoko, nuo paprasto mokinio, iki aukšto pareigūno – , kaip griausmingai ir vieningai skamba dainos žodžiai: *Į Vilnių, į Vilnių, tą mylimą šalį!*... Ir nors nuo mokyklos iki bažnyčios kelias tikrai neilgas, tačiau net ir tos keliolika minučių buvo labai reikšmingos ir svarbios. Pasimiršo visi tautiniai ar

kitokie nesutarimai, visų akys šypsojosi, o tą atmosferą, kuri vyravo, sunku apibūdinti žodžiais.

Atžygiavus iki Turgelių bažnyčios, visus maloniai pasitiko klebonas Tadeuš Matulianiec, kuris kartu su Lietuvos policijos kapelionu Aušvydu Belicku aukėjo šv. mišias. Buvo meldžiamasi už visus šiame krašte gyvenančius žmones, už jų gerovę, santarvę ir tarpusavio supratimą.

Po šv. mišių visi vėl darnia rikiuote grįžo atgal į mokyklą. Ir nors oras nelepio nei šiluma, nei saule, visi skirstėsi šypsodamiesi ir patenkinti. Kiekvienas didžiavosi pakar-tojės simbolinį žygį į Vilnių. Ir labai norėtusi tikėti, jog kol bus tokių jaunų žmonių, kurie entuziastingai palaikys tautines idėjas, net ir pačiuose tolimiausiuose ir tamsiausiuose Lietuvos kampeliuose, lietuviškumas gyvuos.

P.S. Už visokeriopą pagalbą, organizuojant šią šventę, ištarti nuoširdų ačiū norime Šalčininkų XI šaulių kuopos atstovams.

Šalčininkų XI šaulių kuopos šauliai

Turgelių mokiniai žygiuoja į bažnyčią

Per šv. Mišias

Lietuvos bažnyčios istorija

Jurgis Matulaitis – nuo piemenėlio iki iškilaus ganytojo

Kan. prof. teol. dr. Kęstutis ŽEMAITIS, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakultetas

Mažasis našlaitis piemenukas Jurgutis, savo vaikiškoje rankoje laikydamas rykštelę, mojavo ir rodė gyvulėliams kelią į ganyklą. Tai nebuvo labai malonus darbas: rytais šalta, diena kaitina saulė, dažnai labai norisi valgyti, pažaisti su kitais kaimo vaikais ar tiesiog namuose leisti laiką. Tačiau jis žinojo, kad šis darbas svarbus ir jam pavestas. Reikia klausyti vyresnių žmonių. Juk jis įpratęs būti klusnus berniukas. Ganydamas, ko gero, jis retkarčiais atsigreždavo į miesto pusę, pažvelgdavo į tolumoje virš medžių iškilusius du baltus Marijampolės bažnyčios bokštus ir tyliai pradėdavo kalbėti maldele už į dangų iškeliavusius savo tėvelius. Praėjus keliadešimčiai metų, Jurgutis, jau Vilniaus vyskupas Jurgis, savo rankoje laikė daug sunkesnę – vyskupijos ganytojo lazda ir nuolat meldė savo dangiškąją motinėle Švč. Mergelę Mariją, Nekaltai pradėtąją, kad ji padėtų jam būti geru ganytoju, tėvu visiems jam pavestiesiems, kad Dievas globotų jo atnaujintą marijonų vienuoliją, kad jis visuomet galėtų blogi nugalėti gerumu.

Jurgis Matulaitis, palaimintasis, vienuolis, vyskupas, popiežiaus pasiuntinys Lietuvai – tai temos, kuriomis kalbėta, rašyta. Tačiau Jurgio Matulaičio tema Lietuvoje dar toli gražu neišsemta. Nuostabi jo sielos istorija atspindi gyvenimo įvykiuose. Ne tik kančia, sunkus darbas, nepriteklus, bet ir viltis, užuojauta, artimo meilė, maldingumas – buvo vyskupo gyvenimo palydovai. Nėra pakankamai Lietuvoje ištyrinėta Jurgio Matulaičio tema ne tik istoriniu, bet ir dvasinės teologijos žvilgsniu. Tyrinėjamai toli gražu nebaigti ir šaltinių atžvilgiu. Lenkų marijonai savo Istorijos šaltiniuose lenkų kalba yra pateikę skaitytojui beveik viską kas tik yra įmanoma. Lietuvoje tokių šaltinių ir jų tyrimo dar gana nedaug.

Šiame straipsnyje tiesiog dar kartą pažvelkime į arkivyskupo Jurgio Matulaičio asmenį labai paprastai, žmogiškai, be didelių mokslinių išvedžiojimų. Tegul šis prisilietimas parodo mums palaimintąjį žmogiškai artimą ir patrauklų, kad jo pavyzdys mus sužavėtų, kad suprastume, jog šventumas net ir šiais moderniais laikais anaip tol neatgyvena, bet normalaus, bendražmogiškomis ir religinėmis vertybėmis besivadovaujančio žmogaus gyvenimo siekinys.

Būsimąjį vyskupą Jurgį Matulaitį nuo Lūginės kaimelio per Kielcus, Varšuvą, Peterburgą ir Friburgą Apvaizda atvedė iki iškilaus ganytojo Vilniuje pareigų. Buvimas Viliuje, tai laikotarpis, kuriame atsiskleidė nuostabios sielos istorija. Ši istorija gali būti pamoka kiekvienam Bažnyčios ganytojui, ypač gyvenančiam sudėtingais tautinių bei socialinių konfliktų ir stiprėjančio sekuliarizmo laikais. Matulaičio gyvenimo istorija moko visa nugalėti gerumu ir visur paskleisti Kristaus dvasią.

Gana sudėtinga laikotarpį išgyveno lietuvių ir lenkų tautos po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos padalinimo. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui jos, kaip ir daugelis buvusių carinės Rusijos pavergtų tautų, mėgino susigrąžinti sau laisvę ir tautybę. Lietuva taip pat stengėsi tapti savarankiška nepriklausoma valstybe. Lietuviai nenorėjo grįžti į ankstesnę unijos su Lenkija, arba Abiejų Tautų Respublikos statusą, tad Lietuvos Taryba 1918 metais vasario 16 dieną paskelbė nepriklausomybės aktą (Tyla A., Lietuva prie vasario 16-osios slenkščio, Vilnius 2004, p. 35). Tuo metu Lietuvos vyskupijos vis dar priklausė svetimos valstybės esančioms metropolijoms: Seinų – Varšuvos, o Žemaičių ir Vilniaus – Mogiliavo. Mogiliavo metropolijos centras jau buvo Rusijos bolševikų ideologijos ir represijų teritorijoje. Tai apskunkino katalikų padėti valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje.

Sudėtinga Vilniaus vyskupijos problema buvo ta, kad jos teritorija driekėsi per dvi buvusios Rusijos imperijos gubernijas – Vil-

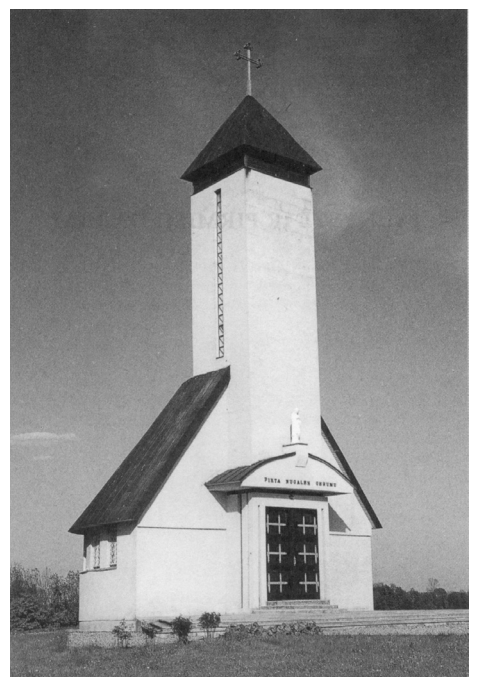
niaus ir Gardino. Čia gyveno ne tik lietuviai, bet ir lenkai, baltarusiai, ukrainiečiai. Tokioje daugiatautėje ir daugiakalbėje vyskupijoje buvo tarsi užprogramuoti nacionaliniai konfliktai.

Lietuviai norėjo turėti daugiau įtakos savo sostinėje. Jau 1918 metais Lietuvos Taryba kreipėsi į Vatikano nuncijų Miunchene Pacelli, kad šis palaikytų lietuvio kandidatūrą į Vilniaus vyskupo sostą (Yla S., Jurgis Matulaitis, Kaunas 2007, p. 73). (Lietuvą Vatikanas pripažins de iure ir užmegs oficialius diplomatinis ryšius 1922 metais). Toks Lietuvos Tarybos žingsnis reiškė ne tik rūpestį lietuvių tautybės katalikais Vilniaus vyskupijoje, bet ir turėjo tam tikrų politinių ambicijų ir patirtų tautinių nuoskaudų atitaisymo prasmę. Galiausiai Lietuvos sostinės vyskupu bus lietuvis! Naujai skiriamas Vilniaus vyskupo kandidatūrai įtakos turėjo Lietuvoje faktinė valdžia dar vis turintys vokiečiai. Lietuvos Taryba, ilgai svyravusi, iš keleto kandidatų pasirinko Jurgį Matulaitį, pasiūlytą kelių įtakingų Lenkijos vyskupų. Taryba apsisprendė už Matulaitį ir apie tai pranešė nuncijui Pacelli į Miuncheną. (Tuo metu Lietuvoje nebuvo nunciatūros. Į Apaštalių Sostą būdavo kreipiamasi arba tiesiogiai, arba per kaimyninėse šalyse reziduojančius Vatikano pasiuntinius). Tuo tarpu vokiečiai nutarė pašalinti iš Vilniaus vyskupijos valdytoją prel. Michelkevičių – ištrėmė jį į Vokietiją. Įvykis buvo labai nemalonus Lietuvos Tarybai...“ (Yla S., Jurgis Matulaitis, p. 74). Šis faktas rodė, kad Lietuva, nors ir yra paskelbusi Nepriklausomybę, dar faktiškai neturi pakankamos valdžios visoje krašto teritorijoje. Tuo metu Vilniaus vyskupijoje ir pačiame Vilniuje vyko politinės kovos. Tai nieko gera nežada ir būsimajam Vilniaus vyskupui. Daugeliui jau tada atrodė, kad tas, kuris įžengs į Vilniaus vyskupo sostą, turės daug ir skaudžiai kentėti nuo įvairių politinių valdžių ir atskirų politikų kišimosi į Bažnyčios reikalus. Ar bus lengva konsoliduoti visą daugiatautę katalikišką bendruomenę? Ar bus įmanoma sustabdyti net į dvasininkų gretas įsiskverbusią tautinę netoleranciją ir pasidavimą intrigoms? Ar pajėgs naujas ganytojas atsiriboti nuo išpareigojimų valdžioms, atskiriems luomams ir politinėms jėgoms? Ar Vilniaus vyskupo sostas netaps Golgota kunigui Jurgiui Matulaičiui?

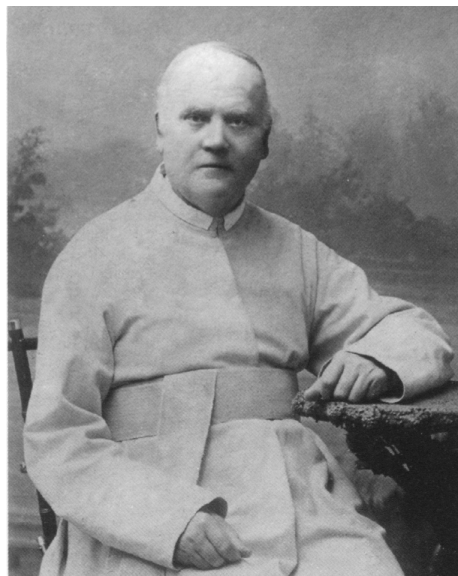
Kunigas profesorius Jurgis Matulaitis jau buvo radęs darbo dirvą savo pastangomis atnaujintoje marijonų vienuolijoje, kuri tuomet jau rodė aiškius augimo ženklus. Jis buvo pasiryžęs visą tolesnį savo gyvenimą atiduoti šiai Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos titulu vadinamai kongregacijai, į kurią jau buvo įstoje jo bičiuliai prof. P. Būčys, istorikas daktaras J. Totoraitis, nemaža jaunų kunigų. J. Matulaitis čia buvo vadas ir tėvas, nors ir nebuvo užsadaręs vienuolyno celėje – jis buvo veiklos žmogus, mylimas ir gerbiamas. Matulaitis matė vienuolijos ateities viziją ir jautė, kad yra reikalingas savo vienuolijai. Todėl ir marijonai norėjo, kad jis paskyrimą nuolankiai priėmė ir atsidėjo naujų pareigų vykdymui. Apie tai 1918 metais spalio mėnesį jis savo dienoraštyje (Užrašai, Vilnius 1998, p. 107) užrašė: „Bene tik ar ne spalio 22 dieną kun. prof. Milkaukas iš Vilniaus atvežė J. M. mgr. A. Ratti Vizitatoriaus laišką, kuriuo man pranešė, kad jau esu Vilniaus vyskupu skirtas; pridėjo, kad jei bandyčiau atsistatydinti, tai mano atsistatydinimo šv. Tėvas nepriims. Tą naktį negalėjau miegoti: pajutau visą našta, kuri mane užgriuvo. Sunku man buvo, bet reikėjo su Dievo valia susitaikyti.“

Grafaitė Cecilija Pliater-Zybergaitė

Koplyčia Jurgio Matulaičio tėvų namo vietoje Lūginėje

T. Vincentas Senkus, paskutinis Marijonų kongregacijos generolas prieš atnaujinimą

Jurgis Matulaitis, Peterburgo dvasinės akademijos profesorius (1907-1911)

Marijampolės Marijonų vienuolynas

Į Vilnių atvykus naujam vyskupui ingreso metu neskambėjo katedros varpai, nes jie vokiečių buvo paimti ir išvežti. Tai buvo tarsi ženklas, kad lengva nebus šioje daugiatautėje ir daugiakalbėje vyskupijoje, kur lenkai, lietuviai ir gudai, gyvenę ne tik vienoje vyskupijoje, bet dažnai net ir vienoje parapijoje, netgi kaimynai jau nuo XIX amžiaus pabaigos „...ėmė vieni nuo kitų skirtis. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, lietuviai ir lenkai siekė savo nacionalinių valstybių, aršiai varžydamiesi dėl vyskupijos sostinės – Vilniaus“ (Górski T., Blogosławionz Jerzy Matulewicy, Warysawa 2005, p.136) Vyskupas norėjo visus vienyti. Jau ingreso metu: „Kalbėjo nuoširdžiai, ragino tautų santykiuose laikytis krikščioniškos doros dėsnių, kurie neleidžia ko nors neapkęsti ar skriausti. Iš savo pusės žadėjo visus lygiai mylėti“, - rašo kunigas Stasys Yla (Jurgis Matulaitis, p. 84). „Blogi nuga-

lėti gerumu“. Tokį šūkį pasirinko naujasis Vilniaus vyskupas.

Taip praėjo vienas iš labai svarbių palaimintojo gyvenimo tarpsnių – nuo mažo piemenėlio, savo tėviškės laukuose ganančio gyvulėlius, iki iškilaus ganytojo, Vilniaus vyskupo. Šiame kelyje atsiskleidė. Čia būsimas palaimintasis brendo dideliems dalykams tiek Vilniuje, tiek Apaštališko Vizitatoriaus pareigoms Lietuvoje.

Kiekvienas žmogus yra Dievo įrankis, privalantis žemėje kurti geri. Palaimintas Jurgis Matulaitis buvo geru įrankiu Dievo rankose. Jis visame kame siekė gėrio, buvo paprastas, žmogiškas ir kartu nepaprastai dvasingas.

Jurgio Matulaičio tema ir šiandien įdomi ir aktuali, reikalinga ne tik platesnių dvasinių pokalbių, bet ir gilesnės mokslinės diskusijos.

Tremties istorija

Bendrijos „Lemtis“ ekspedicija į lietuvių kalinimo vietas Rusijos Federacijoje, Komi Respublikoje

Korkterose su lietuviu Smilginiu ir jo žmona kome

Gulago pėdsakais

Tremties ir kalinimo istorija, kurią lydėjo žmonių skausmas, vargai, mirtys, badas, po truputį grimzta į užmarštį. Tačiau ateitis yra kuriama ant praeities pamatų. Todėl siekdama puoselėti ir išsaugoti Lietuvos istorijos paveldą bei pagerbti sovietų okupacijos laikotarpiu nukentėjusius lietuvius, bendrija „Lemtis“ tesia jau prieš daugelį metų pradėtą darbą. Darbo patirties su švietimo įstaigomis turinti bendrija šiemet švenčia 20-ies metų veiklos sukaktį. Per šį laikotarpį buvo surengta per 20 ekspedicijų į lietuvių trėmimų ir įkalinimo vietas visoje Rusijos Federacijos teritorijoje. Dar 8-iose dalyvavo bendrijos nariai.

Sibire ir kitose Rusijos vietose lėktuvais, traukiniais, automobiliais, visureigiais, laivais ir pėsčiomis nukeliauta daugiau nei 350 000 km, aplankyta per 500 tremties vietovių, 350 kapų ir kapaviečių. Grįžus į Lietuvą, buvo kuriami dokumentiniai filmai, ruošiamos televizijos laidos ir reportažai, rašomi straipsniai, organizuojamos fotoparodos visoje Lietuvoje.

Šių metų ekspedicijos, vykusios rugpjūčio 31–rugsėjo 13 d., penkių žmonių grupė aplankė Komi Respubliką. Ekspedicijai vadovavo patyręs keliautojas, ekspedicijų po kalinimo ir tremties vietas Sibire organizatorius, fotografas ir operatorius Gintautas Alekna. Jam tai buvo 29-a ekspedicija. Kartu vyko ir Gražina Žukauskienė, jau 10-ą kartą dalyvavusi ekspedicijoje, Tadas Kvasilius, VDU istorijos magistrantas (?), tremties ir kalinimo vietomis vykęs trečią kartą, Artūras Kvasilius – jam tai buvo pirmoji ekspedicija bei Tomas Kazulėnas, Vilniaus universiteto magistro pakopos paveldosaugos programos studentas, trečią kartą vykęs į kalinimo ir tremties vietas.

Ekspedicijos metu buvo aplankyta ir sutvarkyta dalis Komi Respublikoje, tik atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, pastatytų paminklų, įamžinančių lietuvių atminimą. Visa tai buvo užfiksuota fotografijose, videomedžiagoje, užrašuose. Dalis paminklų ir išlikusių lagerių kapinių rasta prastos būklės, todėl kiek įmanoma buvo aptvarkyti ir paruošti tolesniam mūsų kančių ir laisvės siekio bylojimui toli nuo Lietuvos. Ekspedicijos dalyviai tvarkė paminklus ir išlikusias kapines Vorkutos, Abezės, Intos, Pečioros, Kortkeroso, Syktyvkaro apylinkėse. Taip pat buvo susipažinta su buvusiomis kalinių gyvenimo ir darbo sąlygomis, bendrauta su Komi Respublikoje dar gyvenančiais lietuviais bei „Memorial“ organizacijos nariais.

Išsamesnė informacija apie vykusią ekspediciją:

Vorkuta – skaudi praeitis ir niūri dabartis

Vorkuta – tai didžiausias miestas pasaulyje už Šiaurės poliarinio rato. Tai pavadinimas, kurį pasaulyje žino daugelis. Jo su niekuo supainioti neįmanoma. Žmonių atmintyje šis vardas įsirėžė kaip baisiausio pažeminimo, nepakeliamų kančių ir mirties vieta.

Visiems šis miestas asocijuojasi su kalėjimais, lageriais, mirtimis, skausmu, alinančiais darbais anglės šachtose, badu, suluošintais žmonių gyvenimais. Ši geografinė vieta buvo pažymėta blogio ženklų. Vorkuta buvo apsupta gausių anglies kasyklų, šachtų, kadaise pastatytų vien tik kalinių rankomis. Šis miesto vardas yra tapęs GULAG'o metafora.

Šiuo metu GULAG'o istorija yra tarsi primiršta. Nemažai jau yra aprašyta, tyrinėta, analizuota. Tačiau be tolesnio praeities suvokimo ir kritinio jos įvertinimo – į priekį sunku žengti. Ypač Rusijai. Tai labai juntama nuvykus į Rusiją ir bendraujant su vietiniais paprastais žmonėmis. Jie iki šiol yra įbauginti, jaučiasi nesaugūs, silpni, kontroliuojami, jiems sunku išsilaisvinti. Juos vis dar kausto ta baimė, tas kontrolės mechanizmas, kuris atrodo lyg jau ir turėtų būti praėjęs. Tačiau to vis dar nėra. Nuslopintas atsakomybės jausmas, išugdytas nepasitikėjimas, bejėgiškumas ir pasyvumas dar stipriai iššakojęs visuomenės atmintyje ir veiksmuose. Sovietinės sistemos sukurtas mentalitetas nuslopino ar visai atėmė iš žmonių geriausias jų savybes.

Mus domino Vorkutos miesto praeitis, lagerių ir visa darbo šachtose sistema. Atvykus į Vorkutą, susidarė itin nykaus, pilko, purvino sovietinio miesto išpūdis. Galbūt pliaupiantis lietus taip pat prisidėjo prie tokio vaizdo. Miestą tarsi sudaro dvi dalys, kurias skiria Vorkutos upė. Apžiūrėjome senąją miesto dalį, kuri tarsi vaiduoklis gąsdina iš tolo ir priverčia jaustis neįjaukiai. Ta dalis anksčiau buvo gausiai gyvenama. Dabar tik stovi dešimtys negy-

Ust Lokcimo kapinės

venamų namų, tinkamų nebent siaubo filmams kurti ar išminuotojų pratyboms. Visas sunyko, užsidarė, apaugo žolėmis, krūmais. Viskas sulgyginta buldožeriais, nustumta į užmarštį. Istorija buvo be perstojo naikinama, tačiau ji vis dar gyva žmonių atmintyje. Dalis senųjų vietos gyventojų taip pat mena kraupią praeitį, tik jau nenori knaisiotis po istorijos dulkes. Jokios gyvybės, tikrai praėjusio gyvenimo dvasia. Šioje pusėje amžiaus viduryje buvo lageriai, šachtos, jose anglį kasė kaliniai. Vėliau lageriams sunykus, dalis likusių žmonių apsigyveno netoliese ir tęsė darbus už atlygį. Tačiau šachtoms nykstant ir jas visai uždarius, žmonės išsikraustė į kitą Vorkutos upės krantą ar visai paliko miestą. Miestas nuolat mažėja, traukiasi, nyksta...

Tai tarsi miestas vaiduoklis, bandantis prisikelti naujam gyvenimui, tačiau pasmerktas nykti, o gal net ir visai išnykti. Apskaičiuota, jog Vorkutos miestui pakaktų 66 tūkstančių gyventojų norint produktyvaus vartojimo, o ne 126 tūkstančių, kaip yra dabar. Visai neseniai, prieš kelias dešimtis metų čia gyveno net 240 tūkst. Dabar didelė dalis žmonių visai neturi darbo, nuo to kenčia visas miestas.

Traukiniai į Vorkutą veždavo kalinius, o iš Vorkutos atgal keliaudavo tik anglis. Traukinių bėgiai buvo tarsi vartai į mirtį, iš kurios nagų ištrūkdavo jau retas.

Vieno iš ekspedicijos dalyvių senelis, kaip ir daugelis kitų lietuvių, prieš gerą pusę amžiaus Vorkutoje kalėjo, vargo, rizikavo gyvybe, dirbo sunkų alinantį darbą. O dabar mes vaikštome jo ir kitų išmintais keliais. Tik laisvai, savo noru atvykę, kaip keliautojai, norintys ir stengiantys įsivaizduoti kalinių kasdienybę. Vargu ar tai įmanoma...Sunku pajusti tą tėvynės ilgesį, troškimą socialiai pavalgyti, išsimiegoti, būti švariam ir oriam, kaip apie tai svajojo lietuviai kaliniai.

Nuo GULAG'o iškūrimo Vorkutoje buvusiose 34 šachtose kančių kelius praėjo beveik du milijonai žmonių. Iš pradžių mirdavo kas trečias. Manoma, kad visa lagerių ir šachtų sistema pareikalavo apie 200 tūkst. žmonių gyvybių, o apie 15 tūkst. iš jų krito nuo prižiūrėtojų kulku.

Komių tautos dvasia vis dar gyva

Jau nuo senų laikų šiaurėje buvo komių kraštas. Tūkstantį metų gyvuojanti komių tauta buvo labai pažengusi ir siekė įgyti valstybingumą. Vis dėlto natūralią komių tautos egzistenciją sujaukė rusai. Jie ilgus šimtmečius buvo skaldomi ir priešinami, stengiantis sunaikinti komių identitetą, savimonės tapsmą. Jau nuo XII a. į komių etninę teritoriją įžengė rusai ėmėsi nutautinimo politikos. Komių kalbą pakeitė kirilica, į jų žemes ėmės keltis rusai kolonistai.

Anksčiau komių tauta buvo labai darbšti, dora, vyrai puikūs medžiotojai, kariai. Tačiau šiandien komių sunku sutikti. Jie praktiškai nesiskiria nuo aplinkinių rusų. Dauguma komių jau praradę savo papročius, kultūrą, nemoka kalbos.

Dabar apie komius galime sužinoti tik iš vietovardžių, menančių senuosius laikus. Komijos gyventojai kalbėdavo finougų grupės kalba. Paradoksas – buvo rusinama ta tauta, kuri mokėjo puikiai kalbėti rusiškai ir fiziškai nesiskyrė nuo pačių rusų.

Praeities liudininkai ir šių laikų atminimo ženklai

Lietuviai, palyginti su kitomis nukentėjusiomis tautomis, pastatė daugiausia simbolinių atminimo paminklų kalinimo ir tremties vietose visoje Rusijos Federacijoje. Ypač daug jų buvo pastatyta Atgimimo laikais, kai istorinei praeičiai buvo skiriamas didelis dėmesys stengiantis išsaugoti ir ugdyti tautiškumą ir vienybę.

Buvo dar tik rugsėjo pradžia, tačiau oras nežadėjo nieko gera. Tris dienas be perstojo merkė lietus. Aplankėme buvusią Jur-Šor gyvenvietę netoli Vorkutos. Čia stovi didžiausias paminklas kalėjusiems kaliniams Vorkutlage – būtent lietuviams. (skulptorius Vladas Vildžiūnas). Šis paminklas tapo visų Vorkutos kalinių, žuvusių jos lageriuose, atminimo ir pagerbimo simboliu. Jis visai šalia buvusios 29-osios šachtos kapinių. Čia palaidoti žuvusieji garsiojo Vorkutos sukilimo dalyviai. Iš viso žuvo 65 dalyviai, o tarp jų net 11 mūsų tautiečių.

Paminklas apie 2,5 metro granitinių blokų, virš jų – apie 3 m bronzinė Kristaus skulptūra. Ji apsupta kelių metrų aukščio ketaus kolonų, o jos viršuje sujungtos atviromis arkomis. Aplink paminklą ir kapines plytinti tundra ir jos sukuriami tuštuma

Vorkuta 2009 m.

kuria įspūdingą vaizdą: atrodo esame tokie vieniši ir maži šioje neaprepiamoje teritorijoje.

Už dviejų kilometrų suradome kadaise įvykusio garsiojo sukilimo vietą. Pirmosiomis 1953 m. rugpjūčio dienomis protestuodami prieš sunkiai pakeliamą kalinimo režimą, žmonės sukilo su šūkiu – „Nėra duonos – nėra ir anglies“!. Sukilimas buvo numalšintas tik atidarius ugnį – žuvo daugiau nei 60 kalinių, tarp jų ir 11 lietuvių. Dar triskart tiek buvo sužeista.

Dabar ši tragiška vieta apaugusi krūmais, sunaikinti beveik visi pėdsakai, liudiję šios vietos išskirtinumą. Atpažįstame šią tragišką vietą tik iš spygliuotos vielos – tai dažniausia medžiaga, ieškant buvusių lagerių vietų. Kur ne kur dar matyti vielos sutvirtinimo stulpai, betono liekanos, senųjų buvusių kelių pėdsakai. Viskas pasmerкта sunykti, o juk to ir buvo siekta.

Suradome dar vienas kapines gana nuošaliuose tundros plotuose. Į jas mus vedė jau iš kelių kilometrų matomas didžiulis metalinis kryžius. Jo stiebas mums buvo tarsi kelrodė žvaigždė, iškilusi aukštai virš horizonto. Priėję sužinojome, jog tai ukrainiečių aukų atminimą pažymintis kryžius. Kapinėse taip pat radome ir lietuviškų pavardžių. Labai keista, kai toli nuo Lietuvos, viduryje tundros randi lietuviškų pavardžių. Tai atrodo taip artima, sava. Šią vietovę labai sunku vadinti kapinėmis, nes dauguma kapelių apaugę žolėmis, krūmais, tik virš jų savo viršūnes stiebiančys į saulės šviesą kryžiai stengiasi save parodyti, žymėdami, jog ši vieta dar egzistuoja.

Abezė – gyvenvietė ant poliarinio rato žymos

Lygiai po savaitės, praleistos nevaisingoje Vorkutos žemėje, 4.55 val. pajudėjome traukiniu iš šiauriausio mūsų ekspedicijos taško. Kitas objektas – Abezės gyvenvietė, esanti už 200 km į pietus nuo Vorkutos. Ši gyvenvietė, įsikūrusi ant linijos, kuri žemėlapiuose žymi poliarinį speigiraitį, kadaise turėjusi didelio miesto statusą. Tai buvo svarbus taškas tiesiant geležinkelio liniją į Vorkutą. Apie Abezė buvo įrengti 7 lageriai, o juose iš viso kalėjo apie 20 tūkst. žmonių. Kaliniai vien tik savo rankomis pylė geležinkelio sankasą per tundros pelkes, statė didžiulį tiltą per Usos upę.

XX a. viduryje Abezėje gyveno apie 30 tūkst. žmonių. Dabar telikę vos 700 gyventojų. Lageriai sunyko, dalis išsivaižinėjo. Abezėje stovi mokykla, kurioje mokosi 83 mokiniai. Mokykloje sutikome jos sargą Vasilijų, nuo kurio sklido alkoholio kvapas. Pirštu parodęs į ant sienos kabantį D. Medvedevo plakatą, bandė įrodyti, jog Baltijos šalys yra Rusijos priešai. Nesiginčijome. Juk sudėtinga nuginčyti, apgirtusi žmogų. Abezėje mus pasitiko ir šiltai priėmė vietos „Memorial“ pirmininkas Ložkinas – ramus žmogelis, pasiaukojęs istorijos tyrinėtojas.

Abezėje aplankėme ir aptvarkėme memorialines kapinaites. Jų priekyje išdidžiai stovi 1992 m. lietuvių atminimui statytas paminklas negrįžusiems į Lietuvą „Liepsnojantis kryžius“. Paminklo postamento apačioje lakoniškai keturiomis kalbomis parašyta „Negrįžusiems“. 1949 m. Abezėje buvo įsteigtas neigaliųjų lageris, kuriame buvo kalinami pasene, palieję, neigaliais virto kaliniai iš visur. Ne išimtis ir Lietuva. Net 150 lietuvių buvo palaidota Abezės kapinėse. Dalies kapinių jau nebėra. Tarp daugelio likimo brolių kapinėse ilsisi profesorius, žymaus filosofo, meno istoriko, 1928–1949 m. gyvenusio Lietuvoje Levo Karsavino palaikai. Jo kapas pažymėtas numeriu 11. Netoli jo palaidotas kitas garsus lietuvis – generolas Jonas Juodišius. Šioms kapinėms suteiktas memorialinių kapinių statusas, tačiau viskas apleista, pamiršta. Aptvarkėme jų kapus, išskirtome šakas, krūmus, uždegėme žvakutę, tyliai pagerbėme.

Intos miestas

Tankiausias lagerių bei šachtų tinklas po Vorkutos buvo sukurtas būtent čia Intoje. Ji, kaip ir daugelis kitų miestų, buvo pastatyta kalinių rankomis. Čia kalėjo keli tūkstančiai lietuvių.

Aplankėme Intos memorialines kapines vadinamas Rytinėmis. Jose vienas priešais kitą stovi lietuviškas bei latviškas kryžiai, palaidota apie 60 lietuvių. Latviškas paminklas unikalus tuo, jog tai buvo pats pirmasis bandymas visoje Sovietų Sąjungoje represijų aukų atminimą pagerbti pastatant paminklą.

Ezvoje

Tautiečiai, sutikti toli nuo Lietuvos

Visą naktį važiuavome traukiniu iki Komijos sostinės Syktyvkaro. Išlipę iš traukinio pajudėjome kitos mūsų maršruto stotelės – Kortkeroso miesto link. Jame aplankėme keletą lietuvių. Pirmiausia Ireną Šeškūnaite. Deja, lietuvių jau užmiršusi lietuvių kalbą, prastos sveikatos. Ją išvežė iš Šiluvos miotelio kartu su mama, močiute ir broliu. Jų šeimos istorija tragiška. Tėtis buvo sušaudytas vienoje iš Baltarusijoje esančių stočių. Jos šeima labai badavo, senelė numirė badu. Mama buvo pasodinta į kalėjimą trejiems metams už smulką vagystę, nes pavogė iš tarybinio ūkio sandėlio kibirą bulvių. Irena su broliu tuomet pateko į vaikų namus. Užaugę vaikų namuose jie grįžo į Lietuvą, bet giminėms juos priėmus labai nesvetingai ir nepavykus įsikurti, grįžo atgal į Rusiją. Irenos vyras – Aleksas Mingėla, taip pat lietuvis, žemaitis iš Sedos rajono Barstyčių kaimo. Jo šeima buvo atvežta 1941 metais.

Kortkerosoje gyvena vietos gyventojams gerai pažįstamas lietuvis Anatolijus Smilingis. Jis labai aktyvus, energingas, organizuoja atminimo paminklų statymus GULAG'o aukoms pagerbti. Dirba kultūros namuose, organizuoja ekskursijas į paties įkurtą etnografinį muziejų. Lietuvio žmona komė. Džiaugiamės jos nuveiktais darbais, saugomu tautos palikimu, papročiais, kultūriniu paveldu.

Anatolijus kartu su tėvais ir sesute 1941 m. buvo išvežtas iš Lietuvos. Tėtis buvo atskirtas ir išsiųstas į Krasnojarsko srityje esantį lagerį. Ten 1942 m. buvo sušaudytas. Kartu su mama ir sesute dirbo miško kirtimo darbus. Kentė badą. Anatolijus mama pavogė porą saujų avių, todėl ją nuteisė ir pasodino į kalėjimą. Po pusės metų ji mirė.

Pajudėjome Ust Lokcimo link. Apžiūrėjome paminklą, pastatytą lietuviams atminti. Aptvarkėme aplinką aplink paminklą, išspjovėme menkaverčius medžius, krūmus. Išskubėjome pas čia vis dar gyvenančius lietuvius. Lietuvį Vaclovą Zubį sutikome sunkiai vargstantį daržė. Maloniai nustebo išgirdęs lietuvišką pasisveikinimą, tačiau ne itin gera sveikata jam neleido parodyti visų emocijų. Vaclovas buvo ištremtas iš Klaipėdos rajono, Vežaičių gyvenvietės kartu su tėvais 1941 m. Nustebome išgirdę, jog Ust Lokcime buvo kapinės, tačiau dabar jų nebėra.

Su lietuviu Vaclovu aplankėme dar vieną lietuvių – Genutę Rekošaitę (Golyševą). Ji mus pasitiko namo prieangyje. Išgirdusi mūsų lietuviškas emocijas, pravirkė. Nostalgija tėvynei paėmė viršų. Moteris labai puikiai kalba lietuviškai, išlaikiusi senovinę, nesudarytą, tikrą lietuvišką kalbą. Genutė išsidavė, jog paskutinį kartą gimtąją kalbą šnekėjo tik 1982 m. Jos gyvenimo istorija taip pat skaudi ir primena kitų tūkstančių lietuvių, amžinai pasilikusių Sibire ir kitose Rusijos kalinimo ir tremties vietose. Genutė su šeima ištrėmė iš Raseinių r. Žaiginių kaimo. Mirus tremties vietoje tėvams, lietuvių pasilikto Rusijoje, sutiko būsima vyrą komį. Tremtyje kaip ir daugelis dirbo miško kirtimo darbus, vėliau plovė šieną. Ust Lokcime gyveno iš viso apie 400–500 lietuvių, o ten palaidota buvo apie 60, tačiau jau minėtas kapinių naikinimo procesas sunaikino viską, praeitis liko tik artimųjų prisiminimuose. Per kapines buvo nutiestas kelias, sodinami daržai.

Darbai, grįžus namo

Grįžę iš ekspedicijos, dalyviai važinės po Lietuvos mokyklas, švietimo įstaigas, organizuos fotografijų parodas, pasakos jaunimui skaudų mūsų tautos likimą bei patrauklia forma stengsis išsakyti savo išpūdžius ir patirti, įgytą ekspedicijos metu. Visa tai neabejotinai prisidės prie jaunimo ir visuomenės pilietiškumo, patriotiškumo vertybių skatinimo bei padės daugeliui suvokti, kokius žiaurumus patyrė mūsų tautiečiai Komi Respublikos lageriuose.

Ekspedicijos dalyviai į Komi Respubliką Rusijoje vyko remiami „Armijai ir civiliams“, Šakių miesto savivaldybės, Rokiškio rajono savivaldybės Laisvės kovų įamžinimo komisijos, taip pat privačių rėmėjų – Ramūno ir Birutės Garbaravičių bei Albino Vaičiūno.

Tautiečiai, norintys pasiklausti grįžusių ekspedicijos dalyvių pasakojimų apie lankytas kalinimų ir trėmimų vietas bei pamatyti surinktą foto ir video medžiagą, gali kviestis bendrijos „Lemtis“ narius ir susitikimus. Maloniai lauksime kvietimų.

*Bendrijos LEMTIS nariai
Daugiau informacijos galite rasti www.lemtissibiras.lt*

Lietuvos bažnyčios istorija

IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Šiaulių universiteto vyr. mokslo darbuotoja

2009 m. spalio 9–11 d. Bazilionų vidurinėje mokykloje buvo organizuota IX tarptautinė mokslinė konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, skirta vienuolių bazilionų kultūrinės veiklos Padubysyje 260-mečiui (tai penktoji konferencija Lietuvoje, keturios vyko Ukrainoje). Konferencijos organizatoriai: Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas, Šiaulių universitetas, Lietuviai–ukrainiečių istorikų asociacija ir Šiaulių rajono Bazilionų vidurinė mokykla.

Konferencija prasidėjo šv. Mišiomis Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje (tai vienintelė tokio titulo bažnyčia Lietuvoje), kurias aukojo iš Ukrainos atvykę kunigai bazilionai ir parapijos klebonas. Pamaldų dalyviai galėjo susipažinti su šv. Mišių auka Graikų apeigomis.

Ažuolo skulptūra – paminklas ukrainiečiams ir vienuoliams bazilionams

Itin svarbus šios konferencijos akcentas – skulptūros Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui šventinimas. Bazilionų vidurinės mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio iniciatyva prie mokyklos buvo pastatytas beveik 4 metrų aukščio azuolo paminklas (skulptorė Birute Kasperavičienė). Tai pirmas paminklas ukrainiečiams Lietuvoje ir pirmas pasaulyje, įamžinęs Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną. O ir pats Bazilionų miestelis – vienintelė vieta pasaulyje, įamžinusi Rytų (arba Graikų) apeigų katalikų vienuolių vardą.

Keli faktai iš Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijos

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas (lotyniškai Ordo Sancti Basilii Magni, sutrump. OSBM) – Graikų apeigų katalikų ordinas, įkurtas 1617 m. Brastos Bažnytinės unijos (1596) priimtų nutarimų pagrindu. Tai vienintelis ordinas, kurtas mūsų šalyje (jo lopšys – Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčia ir vienuolynas). Ordinas išgarsėjo ne tik dvasine, bet ir mokslo, kultūros, švietėjiška veikla visoje LDK. Jo vienuoliai buvo kviečiami į įvairias vietas statyti bažnyčias, vienuolynus, organizuoti mokyklas. Brolių žemvaldžių Beinorių pakviesti 1749 m. iš Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno į Padubysį (netoli Šiaulių) atvyko vienuoliai ukrainiečiai: pastatydino bažnyčią, vienuolyną, įsteigė mokyklą – vietovė greitai augo ir žmonės miestelį ėmė vadinti vienuolių vardu Bazilionais, taip įamžindami vienuolių bazilionų vardą.

Caro valdžia, nepatenkinta unitų, o labiausiai bazilionų vienuolių veikla, ėmė juos naikinti: uždarinėti bažnyčias, vienuolynus, mokyklas ir perduoti jas stačiatikiams, pačius unitus versti stačiatikiams (daugelis jų tada tapo lotynų apeigų katalikais). 1835 m. (kituose šaltiniuose 1836 m.) Bazilionus paliko paskutinis vienuolis ukrainietis.

Bažnyčia ir vienuolynas buvo perduoti iš Rusijos gilumos atsiųstiems stačiatikiams (vadinamiesiems pereselencams), bažnyčia perdaryta į pravoslavų cerkvę, kurioje dirbė šventikai – popai nesirūpino pastatų remontu, unitų paliktu ūkiu – visa nyko. Beveik sunyko ir mokykla.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui popas ir dalis pereselencų pasitraukė į Rusiją. 1918 m. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, bažnyčia sugrąžinta katalikams, tačiau nesant unitų (Rytų apeigų katalikų), joje pradėjo dirbti Lotynų apeigų katalikų kunigai, jie išsaugojo senąjį Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios pavadinimą.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vardo garsinimas

2000 m. pabaigoje Vilniuje buvo įkurta Lietuviai, ukrainiečių istorikų asociacija, kuri ėmėsi tyrinėti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, duodama akstiną rengtis 400 metų ordino jubiliejui.

Tyrimų rezultatai imti skelbti organizuojamose konferencijose, išaugusiose į ciklą „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“. Nuo 2001 m. suorganizuotos jau devynios šio ciklo konferencijos. Asociacijai į talką kartu su Šiaulių universitetu, Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinu aktyviai įsitraukė Bazilionų vidurinės mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir mokyklos kolektyvas. Jie užmezgė ryšius su Lietuvoje gyvenančiais ukrainiečiais, Lvovo srities mokslo institucijomis.

Kiekviena konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ buvo skirta konkrečiam asmeniui ar faktui paminėti. Šia IX konferencija paminimas vienuolių bazilionų kultūrinės veiklos Padubysyje 260-metis, nes, anot mokyklos direktoriaus R. Gorio, nors vienuolių bazilionų ilgą laiką čia nebuvo, tačiau žmonės žinojo jų nuveiktus darbus, jautė jų dvasią – todėl galima tą veiklą laikyti nepertraukiamą.

Dėmesys konferencijai ir jos organizatoriams

Konferencijos dalyvius ir svečius sveikino Bazilionų vidurinės mokyklos direktorius Rimantas Gorys, Lietuvos Respublikos Seimo atstovė Rima Baškienė, Ukrainos ambasados Lietuvos Respublikoje kultūros atašė Olena Masneva ir Mykola Pavlovič Dziadin, Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino Švč. Gelbėtojo provincijos Ukrainoje atstovas t. Ivanas Majkovičius OSBM, Šiaulių universiteto prorektorius dr. (HP). prof. Donatas Jurgaitis, Šiaulių rajono vicemerė Ingrida Venciuvienė, būsimasis profesorius iš Italijos Franceso La Rocca, ukrainietis Jonavos ligoninės vyr. gydytojas chirurgas Ivanas Dorošas.

Konferencijos organizatoriams: Šiaulių universiteto prorektoriumi prof. Donatui Jurgaičiui, Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios

klebonui t. Pavlo Jachimec OSBM, Bazilionų vidurinės mokyklos direktoriui Rimantui Goriui ir šio straipsnio autorei buvo įteiktos padėkos, pasirašytos Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininko Valentino Stundžio, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Generalinio direktoriaus pavaduotojo Stanislovo Vidtmanno, Ukrainos Švč. Gelbėtojo provincijos protoigumeno t. Joanikijaus Ščverenčuko OSBM, Šiaulių universiteto rektoriaus prof. Vido Lauruškos, už mokslinių ir kultūrinių ryšių stiprinimą ir plėtrą tarp Lietuvos ir Ukrainos, už Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijos žinių sklaidą Lietuvoje, už nuoširdų darbą organizuojant tarptautines mokslines konferencijas, puoselėjančias švietėjišką Graikų apeigų katalikų veiklą, jų istoriją, kultūrinį ir dvasinį paveldą Lietuvoje bei skatinant lietuvių ir ukrainiečių tautų pažinimą ir tarpusavio dialogą.

Pranešimai

IX tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ išklausyti lietuvių (5) ir ukrainiečių (3) pranešimai (du programoje įrašyti mokslininkai iš Ukrainos dėl labai svarbių priežasčių negalėjo atvykti). Pranešimuose galima išskirti kelias temas: Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija; Bazilionų vietovės, kaip vieno vienuolių bazilionų veiklos taškų, paslaptys; Moksliniai-kultūriniai ryšiai tarp Lietuvos ir Ukrainos; Vienuolis bazilionas t. Vasilijus Zinko.

Pirmąjį pranešimą „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas istorijos tėkmėje“ skaitė dr. A. Vasiliauskiene. Prelegentė savo teiginius iliustravo lentelių bei schemų gausa, kuriose vaizdžiai pristatyta ordino istorija, šiandieninė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino Švč. Gelbėtojo provincijos Ukrainoje struktūra, ordino garsinimo formos ir būdai, Bazilionuose Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje 1918–2009 m. dirbė kunigai.

Apie Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčią Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje ir bazilionų šiandienos veiklą kalbėjo t. Pavlo Jachimec OSBM.

Kelios t. Michailo Novickio OSBM mintys

Pranešimą „Metropolito Josifo Veljamo Rutskio filosofijos-teologijos studijų bazilionų instituto Briuchovičiuose ryšiai su Lietuva ir lietuviais“ skaitė šio instituto dėstytojas t. Michailas Novickis OSBM. Prelegentas kalbėjo, kad nūdienos Metropolito Josifo Veljamo Rutskio filosofijos-teologijos studijų bazilionų institutas labai jaunas, tad ir jo istorija trumpa. Institutui pradžia davė 1994 m. įkurta mokykla-seminarija, kuri 2002 m. perkelta į Briuchovičius jau kaip institutas.

Prelegentas pažymėjo, kad ankstyvaisiais laikais visi Rytų apeigų katalikų vie-

nuoliai vadinosi bazilionais. Susijungę LDK teritorijoje esantys 5 vienuolynai pasivadino Rusinų ordinu.

Nepriklausomybės laikų bazilionų atraminis taškas ryšiams su Lietuva – t. Vasilijus Zinko OSBM, kuris 1994 m. grįždamas iš Brazilijos turėjo du tikslus: dėstyti seminarijoje ir atgaivinti žurnalą „Misionierius“. Bet, kaip pastebėjo prelegentas, t. Zinko seminarijoje dėstė nedaug, daugiau rūpinosi dvasiniu seminaristų gyvenimu ir visą laiką skyrė žurnalo leidybai. Tačiau jis tapo tuo asmeniu, kuris pradėjo nuolat važinėti į Lietuvą ir Pabaltijį. Grįžęs iš kelionių vis sakydavo: „O lietuviai daro taip ir taip...“ Ir vis kažką gražaus, pozityvaus. Galbūt todėl, kad Brazilijoje susitiko ir bendravo su Vanda Rimkevičiūte, istojusia į Rytų apeigų katalikų seserų Tarnaičių kongregaciją, kuri jam paliko pasiaukojančios vienuolės išpūdį, apie ją parašė net knygą.

Tačiau tie t. Zinko ryšiai su Lietuva turėjo atsitiktinį charakterį. Nuolatiniai ryšiai pradėjo formotis nuo 2001 m., kai buvo suorganizuota pirmoji konferencija, skirta „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui“. Ta konferencija buvo stimulas ir kitoms konferencijoms.

2003 m. gruodžio pabaigoje į Bazilionus aukoti Naujametės šv. Mišias ir atšvęsti Šv. Bazilijaus Didžiojo šventę atvykęs t. Martynas Chaburskis OSBM su studentais turėjo susitikimų ir Šiaulių universitete, bendravo su prorektorais. 2004 m. buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis.

Sutarties teisiniai pagrindai – švietimas, mokslas, kultūra. Esmė – dirbti kad ir nedaug, bet gerai. Nuo tada konferencijos tapo kasmetėmis, o 2005 m. buvo suorganizuotos Šiaulių universiteto dienos Metropolito Josifo Veljamo Rutskio filosofijos-teologijos studijų bazilionų institute Briuchovičiuose.

Šiaulių universiteto dėstytojai ar studentai, atvykę kultūrinei-pažintinei programai, dalyvauja susitikimuose su instituto dėstytojais ir studentais, aptaria opius ir svarbius klausimus.

2007 m. lapkričio 27–gruodžio 4 d. Šiaulių universiteto profesorė Genovaitė Kačiuškienė skaitė pirmą lietuvių kalbos ir kultūros kursą instituto studentams. 2008 m. kovo 23–balandžio 2 d. išklausė antrą kursą, studentai sėkmingai laikė egzaminus.

Prelegentas atkreipė dėmesį ir į kitas bendradarbiavimo sritis – 1999 m. Lvove įkurtą Garbės konsulatą ir Lietuvii draugiją „Medeina“, kurių renginiuose dalyvauja instituto studentai ir dėstytojai.

Baigdamas pranešimą t. Artemijus Novickis dėkojo Dievui ir visiems, kad ryšiai stiprėja pamažu, tačiau stabiliai, taip, kaip auga ir geriausias medis, brandinantis vaisius.

Kazimiero Valiaus nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia – vienintelė šio titulo bažnyčia Lietuvoje

Prie pašventintos skulptūros kun. Ivanas Majkovičius OSBM dėkoja mokyklos direktoriui Rimantui Goriui, mokyklos bendruomenei, visiems lietuviams už dėmesį Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui

Konferencijos dalyviai. Iš dešinės: filosofas Romas Ozolas, Seimo narė Rima Baškienė, prof. Vytenis Rimkus

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2009 metais

2009 m. lapkritis

1724 XI 6 Gumbinėje mirė Kristupas **Rebentišas**, vienas iš N. Testamento (1927) vertėjų. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo.

Gimė **apie 1682 m.** Jurbarko (Isruties aps.).

1849 XI 10 Voveriškiuose (Klaipėdos aps.) gimė Martynas **Šernius**, vertėjas, spaustuvininkas ir leidėjas. Dirbo spaustuvėse Tilžėje ir Klaipėdoje. Išspausdino lietuviškų knygų ir kalendorių, leido „Lietuvišką ceitungą“, išvertė didaktinės vokiečių prozas.

Mirė 1908 IV 14 Cintjoniškiuose (dabar Šilutė).

1754 XI 14 Klaipėdoje mirė Jonas **Richteris**, leksikografas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, dėstė lietuvių kalbos seminare Halėje, kunigavo. Sudarė rankraščiu likusį vokiečių-lietuvių kalbų žodyną (1728).

Gimė 1705 m. Klaipėdoje.

1844 XI 17 Versmininkuose (Pilkalnio aps.) gimė Kristupas **Kukaitis**, sakytojas, „Kukaitiškių“ surinkimo ir Rytų Prūsijos evangeliškos maldų draugijos steigėjas; redagavo lietuvių ir vokiečių kalbomis leistą laikraštį „Pakajaus paslas“ (1888–1914).

Mirė 1914 VII 27 Tilžėje (*MLE, 2, 360).

1754 XI 19 Pilkalnyje mirė Fridrikas Vilhelmas **Hakas** (Haack), leksikografas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, dėstė lietuvių kalbos seminare Halėje, kunigavo. Išleido „Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyną“ (1730) su trumpa lietuvių kalbos gramatika.

Gimė 1706 m. Kretingalėje (Klaipėdos aps.) (*MLE, 1, 543).

1989 XI 27 [1990 III 25 bažnytelėje pirmosios pamaldos] atsikūrusi **Pagėgių** ev. liut. parapija vėl meldžiasi senojoje bažnyčioje, kuri buvo pašventinta 1933 II 19. Po II pas. karo parapija porą metų meldėsi bažnyčioje, kol 1948 VI 30 pastatas buvo atimtas ir jame įrengtas grūdų sandėlis, vėliau kino teatras „Komjaunuolis“ (*MLE, 2, 372).

1919 XI 28 Priekulėje mirė Endrikis **Endrulaitis**, literatas, pirmojo lietuviško periodinio leidinio „Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonių“ redaktorius, giesmių vertėjas, liuteroniško turinio raštų parengėjas. Baigęs Karaliaučiaus universitetą, kunigavo Verdainėje, Doviluose, Šakūnuose, Priekulėje.

Gimė 1864 VI 13 Ožiuose (Ragainės aps.) (*MLE, 1, 358-359).

1904 XI 29 pašventinta didinga mūrinė neogotikinė **Natkiškių** ev. liut. bažnyčia (1903 IX 4 padėtas jos kertinis akmuo). Bažnyčios bokštas 1944 m. numuštas, o po karo pastatas visiškai nugriautas. 1895 m. įkurta parapija. 1993 V 31 pašventinta dabartinė Natkiškių bažnyčia, įrengta buv. klebonijoje (*MLE, 3, 222).

*Mažosios Lietuvos enciklopedija (MLE, 2000, 1 t.; MLE, 2003, 2 t.; MLE, 2006, 3 t.)

Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ
ir Algirdas ŽEMAITAITIS

Gerbiamieji vorutiečiai,

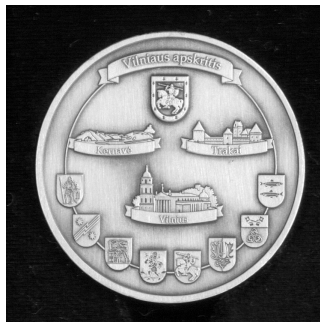
esame Jūsų leidinio skaitytojai. Džiaugiamės, kad per 20 veiklos metų Jums pavyko suburti kūrybingą autorių kolektyvą. Jūsų leidinyje pasirodžiusios publikacijos ne kartą nušluostė dulkes nuo mūsų istorijos veidrodžio. Mums malonu, jog daug dėmesio skiriate Mažosios Lietuvos istorinės praeities garsinimui, čia gyvenusių ir dirbusių lietuviškos raštijos, kultūros bei liutonybės puoselėtojų veiklos propagavimui. Iš istorinės atminties erdvės trinama Mažosios Lietuvos praeitis kas metai tampa seklesnė, tačiau Jūsų leidinio puslapiuose ji sugeba prisikelti. Šiaurės Skalvoje – Pagėgių savivaldybėje gyvenantiems žmonėms „Vorutos“ puslapiuose publikuoti rašiniai dažnai yra pirmasis krašto istorijos, kultūros paveldo, etnografijos pažinimo šaltinis. Esame dėkingi už šiame krašte pasėtą tautinės savigarbos ir savimonės daigą.

Jubiliejaus proga Kantrybės diemedžio šakele vainikuojame Jus už ištvėrmę saugant Klaipėdos krašto krantus ir visa siela džiaugiamės galėdami prisidėti prie Jūsų kilnių darbų pagerbimo.

Rambyno regioninio parko direkcija
Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

PADĖKA
Juozui Vercinkevičiui,
Lietuvos istorijos laikraščio
„VORUTA“ įkūrėjui,
vyriausiajam redaktoriui ir leideiui,

Jūsų laikraštis, minėdamas savo 20-metį, prasmingai įsipina į brandų apskrities jubiliejaus vainiką. Įsipina dienų tėkmėje tiesos žodžiu ir padeda atgaivinti mūsų šalies, ypač Vilniaus krašto, istorinę tiesą. Širdingai dėkojame Jums už žmonėms skleidžiamą rašytinę šviesą, už Jūsų kūrybingumą ir neblėstančią energiją.

Vilniaus apskrities atkūrimo 70-mečio proga pagarbiai-
Vilniaus apskrities viršininkas Jonas Vasiliauskas

2009 m. spalio 27 d.

Vilniaus apskrities sidabro medalis kairėje ir dešinėje Vilniaus apskrities viršininkas Jonas Vasiliauskas įteikia padėką „Vorutos“ vyr. redaktoriui ir leideiui Juozui Vercinkevičiui. Centre apskrities atstovė spaudai Dalia Bukontienė. Sigitos Nemeikaitės nuotr.

Sveikinimas Gerb. „Vorutos“ vyr. Redaktoriau

Labai džiaugiamės Jūsų leidiniu ir nuoširdžiai sveikiname Jus ir visą redakcinį kolektyvą dvidešimtmečio proga.

„Voruta“ tapo galbūt vieninteliu leidiniu, kur šiuolaikinėse aktualijose jauti gilų istorinį kontekstą, nesujauktą personaliniais ar partiniais interesais.

Tad linkime ir toliau tęsti savo patriotinę, dvasines vertybes įtvirtinančią misiją – pačią reikšmingiausią mūsų tautos išlikimui ir jos ateičiai

Dr.Mindaugas Bloznelis ir šeima..

LIETUVOS ŽURNALISTŲ DRAUGIJA

Sveikiname „Vorutą“ ir jos leideją ir redaktorių 20-mečio proga.

Linkime atlaikyti visus išbandymus, augti, stiprėti ir toliau darbuotis patriotiniuose baruose.

Lietuvos žurnalistų draugija
2009 10 16

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ SĄJUNGA

Sveikiname „Vorutos“ redakciją, laikraščio bendradarbius ir skaitytojus leidybos dvidešimtmečio proga.

Dėkojame už objektyvius Tėvynės praeities atspindžius, už doras ir tvirtas nuostatas dabarčiai ir ateičiai.

Linkime išlaikyti pasiektą visuomenės pripažintą aukštą lygį, toliau žadinti ir šviesti tėvynainius vardan Lietuvos.

Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos valdyba
LLKS leidinio „Varpas“ redakcija

Voruta

Visos prekių ženklų teisės saugomos

Prenumeratos indeksas 0135

Redakcinė kolegija:

Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garša, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius).

© Voruta 2009. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondo (įmonės kodas 181392738) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.

© Voruta, 2009. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorių Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išsina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt. Spausdino AB spaustuvė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1200 egz.

Ieva Jankutė, Lietuva
Tadas Stomma, JAV
Marija Remienė, JAV
Bronius Saplys, Kanada

Spaudos radijo ir televizijos remimo fondas
Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išeivijoje

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66. El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt. Interneto svetainė: <http://www.voruta.lt>

Redakcija: Aukšė Kekytė, Daiva Sedlikovska (buhalterė), Viktorija Vaškytė (Klaipėda), Birutė Zemaitaitytė, Gražina Zaleckytė Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius)